ANUL XXIII 1978

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

PHILOLOGIA

2

Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 ● Telefon 1 34 50

SUMAR — TARTALOM — CONTENTS — SOMMAIRE — СОДЕРЖАНИЕ

Recenzii — Books — Livres parus — Рецензии

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

DIMITRIE MACREA — LA 70 DE ANI

Unele dintre coordonatele definitorii ale activității multilaterale a profesorului Dimitrie Macrea au fost determinate în procesul pregătirii sale lingvistice și filologice la Universitatea noastră, continuată la Universitatea din Paris, completată și consolidată în climatul propice cercetării științifice al Muzeului limbii române, viitorul Institut de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca.

Dimitrie Macrea a avut privilegiul, încă student fiind, să pătrundă și apoi să se integreze în acest important centru de lingvistică și cultură, Muzeul limbii române, în care Sextil Pușcariu a atras și a concentrat în juru-i pe toți lingviștii și filologii clujeni, creînd un institut renumit, primul de acest fel în țară, bine cunoscut și apreciat și peste hotare. De fapt, cea mai mare parte a activității lui Dimitrie Macrea este legată de cele două instituții clujene, pe care le-a slujit și onorat, de-a lungul multor ani, în calitate de colaborator și director adjunct, profesor și decan.

Preocupările științifice ale profesorului Dimitrie Macrea se înscriu în spațiul larg al istoriei limbii române, aducînd contribuții substanțiale privitoare la originea și structura ei, la evoluția și ramificările ei teritoriale, precum și la aspecte semnificative ale funcțiunii ei, ca „instrument de comunicare" și, totodată, component intrinsec și determinant al activității noastre culturale și sociale.

Problema locului de formare a limbii române și a structurii ei l-a preocupat stăruitor pe Dimitrie Macrea, în cîteva dintre numeroasele sale studii, precum și în cursul universitar de istorie a limbii române. Examinînd critic teoriile și părerile învățaților români și străini, Dimitrie Macrea aduce argumente lingvistice și istorice în sprijinul tezei conform căreia limba română s-a format în nordul Dunării, dar și la sudul ei, însă românii din sudul Dunării s-au asimilat, în cea mai mare parte, în masa slavă. Procesul de prefacere, de transformare a latinei populare în limbă română era încheiat — afirmă Dimitrie Macrea — prin secolul al VII-lea, dat fiind că structura gramaticală a limbii române nu conține decît puține elemente slave și cuvintele de origine slavă nu participă la legile ei fonetice cele mai caracteristice. Chiar dacă unele argumente aduse în susținerea acestei teze sînt, în parte, cunoscute de la antecesorii săi, Dimitrie Macrea are meritul de a fi pus în lumină și subliniat caracterul limbii noastre în perioada ei de formare, adică originea elementelor fundamentale ale ei, poziția elementului slav în structura limbii române.

Dacă sistemele gramatical și fonetic sînt în esența lor de origine latină, spre a evidenția caracterul romanic al limbii române, urmărind, pe baza unui volum impresionant de material lexical, nu numai proporția statistică a grupelor de cuvinte de origini diferite, ci și frecvența și circulația lor, Dimitrie Macrea a stabilit că, din punct de vedere lexical, limba română este romanică în aceeași măsură ca și franceza.

Numeroase și valoroase sînt studiile și articolele lui Dimitrie Macrea în domeniul dialectologiei (raportul dintre limbă și dialect, trăsăturile specifice ale dialectelor limbii române), referitoare la limba literară, precum și asupra unor lingviști și filologi români, scriitori și oameni de cultură care au avut preocupări înrudite cu lingvistica.

Bogata activitate a profesorului Dimitrie Macrea este cuprinsă și oglindită în lucrările sale, în mulțimea de studii și articole, precum și în lucrările colective de interes național, în calitate de colaborator sau coordonator. De temeinica sa pregătire au beneficiat multe serii de studenți care i-au audiat cursurile la universitatea noastră sau la cea din București.

În numele colegilor și al foștilor săi studenți, cei care semnează în acest număr al „Studiei“ îi închină modestele lor contribuții.

Iulie 1977

I. PĂTRUȚ

STUDIA UNIV. BABEŞ—BOLYAI, PHILOLOGIA, 2, 1978

LA CONFLUENŢA ARTEI CU ŞTIINŢA

G. MÁTÉ

Mircea Zaciu este una din personalităţile marcante şi originale ale vieţii noastre literare. Operele sale publicate pînă în prezent ocupă un loc aparte în contextul literaturii române contemporane şi, în egală măsură, în ştiinţa literară contemporană. De aici relativa bogăţie a comentariilor consacrate personalităţii şi operei sale, dar, în acelaşi timp, şi caracterul limitat, unilateral al unor judecăţi de valoare, formulate expres sau subtextual. Lipseşte din unele comentarii o viziune şi o apreciere de ansamblu asupra operei, ceea ce duce la situaţia că analiza şi evaluarea vizează un singur component şi acesta rupt de contextul general al totalităţii scrierilor, de nexul relaţional al componentelor în indeterminarea lor. Astfel autorul este prezentat, apreciat şi judecat cînd în postura de istoric sau critic literar, cînd în aceea de scriitor. Unii vorbesc de rolul dominant şi determinant al *unui* component, alţii despre lupta sau colaborarea componentelor personalităţii sale, sau în fine alţii vorbesc despre aceste dominante ca despre nişte posibilităţi virtuale, dar încă nerealizate.

Toate aceste postulări reprezintă nişte adevăruri parţiale, relative nu numai prin faptul că ele substituie sau subsumează *totalitatea,* ci şi prin ruperea lor din context, în raport cu care şi pe baza căruia se reliefează chiar şi specificul, implicit valoarea lor particulară. Adepţii comentariilor vizate de noi fac abstracţie şi de faptul că, dincolo de cunoscutele şi necesarele deplasări de accent, componentele menţionate sînt prezente în toate scrierile lui Mircea Zaciu. În ce ne priveşte, credem că tocmai în aceasta constă unicitatea şi valoarea operei şi personalităţii lui Mircea Zaciu. În general, dar cu atît mai mult în contextul unei epoci a specializărilor exagerate, îl putem considera o personalitate integră şi integrală, aptă de a se impune ca atare contingenţelor şi conjuncturilor.

Urmînd exemplul pe care ni-l oferă prin scrierile sale propriu-zis ştiinţifice, ne vom referi în continuare la cîteva din cauzele — obiective sau subiective — ce au concurat la formarea personalităţii sale umane şi spirituale. Unele mărturii cu caracter autobiografic, precum şi scrierile sale din perioada maturităţii depline ne îndeamnă la a considera drept factori constanţi, dominanţi şi determinanţi aptitudinile sale înnăscute, precum şi personalitatea sa subiectivă generală şi determinată de aceasta. Această personalitate este dominată de spiritul creativităţii, de imboldul setei nestăvilite de cunoaştere — atribute intrinseci omului care aspiră spre cunoaşterea şi trăirea integrală, profundă a existenţei, intelectualului animat de spiritul reluării şi recreerii valorilor perene ale umanităţii. Toate acestea sînt caracteristice în egală măsură anilor de tinereţe şi celor din perioada maturităţii. În această ordine de idei, ni se

par concludente cîteva din mărturiile formulate în scurtul excurs autobiografic *Pro domo* din volumul *Bivuac*. „Visul meu de elev era să studiez cu George Călinescu, la București [. . .] Eu veneam îmbibat de Arghezi, de poezia avangardei etc. și cînd — la examenul de admitere — D. Popovici ne-a dat să scriem o temă liberă cu titlul *„Ce înseamnă Eminescu pentru generația mea"* am scris cu o voluptate rea că nu înseamnă nimic, pomenind de nevoia de nou a unei literaturi ieșite din coerciția ideologiei fasciste, invocînd pe Jean Cocteau cu „locul rece de pe pernă", exaltînd ideea unei poezii de avangardă, rîzîndu-mi de tradiție" (*Bivuac*, p. 240—41). Caracterul pronunțat creativ al personalității sale explică și faptul că primele sale „încercări" aparțin beletristicii. Tot dintr-o sursă autobiografică aflăm și despre cotitura radicală care s-a produs la un moment dat în traiectoria vieții și activității sale. În interviul publicat în *Convorbiri literare* (nr. 11/1975) — document la care ne referim — sînt menționate și cauzele care au produs această cotitură: „Abandonînd unele ispite de creație, de prin 1957 m-am decis pentru studiul de istorie literară de tip oarecum «sociologic», urmîndu-mi dascălii de universitate". Rezultă clar că această cotitură — oarecum în contradicție cu fondul personalității sale — s-a produs pe baza a două cauze mai importante: pierderea încrederii în vocația scriitoricească, în vîrtejurile ficțiunii și influența covîrșitoare a profesorilor săi. Dincolo de aceste cauze intervine apoi o anumită ambianță specifică în care ajunge și își desfășoară activitatea profesională, creatoare etc. Aici și acum începe influența masivă, puternică, a mult pomenitei „școli clujene" de istorie literară. După cum se știe, este vorba în primul rînd de influența lui D. Popovici și I. Breazu. În esență și din punctul de vedere al cercetării științifice, l-au influențat convergent în aceeași direcție, chiar dacă raporturile lor profesionale și umane se deosebesc în multe privințe. Mărturii interesante și concludente în acest sens pot fi întîlnite în textul autobiografic, deja menționat — *Pro domo*. În ce constă efectiv esența acestei influențe? Înainte de toate, în faptul că datorită ei Mircea Zaciu își schimbă *obiectul* și *metodologia* cercetării, își reorientează, în general, întreaga sa activitate intelectuală, își redimensionează sfera preocupărilor etc. Astfel, pe de o parte, literatura nu mai este domeniul creației propriu-zise, ci numai al cercetării iar, pe de alta, obiectul acesteia din urmă și, în general, al interesului său profesional și uman nu-l mai constituie literatura avangardei, pătrunsă de spiritul frondei etice și estetice, ci literatura concepută în spiritul echilibrului, al armoniei, al perfecțiunii clasice. Este și momentul cînd el își îndreaptă atenția spre „problematica ardeleană, transilvăneană", ce va fi prezentă în toate volumele sale. În ceea ce privește modul cercetării, trebuie spus că Mircea Zaciu își însușește și acceptă fără nici o rezervă metoda elaborată de profesorii săi, definită prin documentație perseverentă, prin informație exhaustivă, prin depistarea, cunoașterea și valorificarea tuturor datelor legate — în mod direct sau indirect — de problematica cercetată. Aceste date se încadrează perfect în textul comentariului, fără a se absorbi însă pe de-antregul în el. De aici structura și forma specifică a scrierilor din această perioadă, ceea ce se manifestă, printre altele, prin numărul relativ mare al trimi-

terilor, al referirilor, prin şirul neîntrerupt al argumentelor ce preced o anumită judecată de valoare, prin sobrietate în formularea opiniilor etc. etc. Criteriul totalităţii, aspiraţia spre cuprinderea tuturor laturilor şi componentelor obiectului abordat, apoi prin faptul că în aceste scrieri fenomenul literar este cercetat şi analizat într-un context — sociologic, politic, de istoria culturii etc. — atotcuprinzător. Consecinţă firească — analiza estetică pertinentă şi nuanţată (veritabilă raritate în acea epocă!) apare subordonat unui scop de istorie literară sau culturală. Scrierile din această perioadă, concepute în spiritul „şcolii clujene", se mai definesc, dacă nu propriu-zis prin rigorism etic, în orice caz prin rolul şi locul preponderent al eticului. Acesta este prezent atît în viziunea ideatică cît şi în conţinutul concret al comentariului. Principiul menirii, finalităţii etice a literaturii — dominantă a vieţii spirituale transilvănene dintotdeauna — a jucat un rol important atît în selectarea, cît şi în evaluarea motivelor abordate. În spiritul acestei etici ştiinţifice au fost concepute şi formulate acele scrieri ale lui Mircea Zaciu care urmăresc în primul rînd, şi în mod exclusiv, să ofere dreptate *post festum,* celor nedreptăţiţi prin ignoranţă sau prin jocul unor sfere de interese. Că este vorba aici de un principiu constant ne-o dovedeşte odată mai mult cunoscuta şi mult apreciata colecţie a Editurii „Dacia" — *Restituiri* — condusă cu competenţă şi gust de Mircea Zaciu.

Revenind la perioada începuturilor va trebui să mai observăm că în acelaşi spirit a fost concepută şi elaborată şi prima sa lucrare mai cunoscută: monografia despre *Ion Agârbiceanu.* Se mai impune observaţiei prezenţa — în scrierile sale ştiinţifice — şi a unor motive, opere, personalităţi mai puţin reprezentative sub raportul valorii estetice, dar importante în planul eticii, al istoriei culturii şi vieţii spirituale româneşti. Coordonată pe care se înscriu şi anumite trăsături ale personalităţii şi atitudinii sale umane şi intelectuale, concretizate, printre altele, în formularea netă, tranşantă a opiniei proprii, în pronunţarea deschisă, curajoasă a adevărului, în fidelitatea conseoventă faţă de ideile şi idealurile acceptate odată pentru totdeauna, prin rolul activ pe care îl joacă în viaţa spirituală a epocii noastre. Toate acestea i-au adus nu numai stima şi aprecierea majorităţii, ci şi numeroase şicane şi neplăceri din partea celor vizaţi în unele atitudini adoptate.

Şcoala clujeană, sub influenţa căreia ajunge Zaciu în această perioadă, adoptă filozofia şi estetica unui raţionalism iluminist, chiar şi atunci cînd obiectul cercetării îl constituie cea mai reprezentativă poezie romantică din literatura română (ne gîndim aici la lucrarea lui D. Popovici despre Eminescu). La Zaciu această orientare poate fi descoperită în interesul său faţă de realism, precum şi într-o viziune aparte — susţinută şi astăzi — asupra conceptului în discuţie. Într-un interviu din 1972, afirma categoric şi în mod expres că pentru el realismul este egal cu adevărul. De aici putem deduce concluzia că în concepţia lui Mircea Zaciu realismul reprezintă mai mult o categorie epistemologică, etică şi chiar politică, decît una estetică. O asemenea interpretare a temei, ca şi frecvenţa ei se explică, după opinia noastră, şi prin natura, prin specificul literaturii alese drept obiect al cercetării sale ştiinţifice. Este vorba de

literatura dintre cele două războaie mondiale a cărei orientare majoră și reprezentativă cu prioritate este tocmai cea modern-realistă. În fine, nu trebuie scăpat din vedere nici faptul că în constituirea concepției realiste afirmate de el, un rol important l-au jucat spiritul epocii, cunoașterea realităților noastre socialiste, precum și a esteticii realist-centriste.

Orientarea propriu-zis științifică a activității creatoare a lui Mircea Zaciu își atinge apogeul — după părerea noastră — în volumul intitulat *Glose*. Aici se consacră *„formula“* deocamdată definitivă, ce poate fi descoperită și în scrierile similare și ulterioare. Ne gîndim aici la volume ca *Ordinea și aventura, Bivuac, Lecturi și zile*. Din numeroasele tendințe noi, prezente în aceste volume, ne vom referi numai la cîteva care ni se par mai importante din punctul de vedere al problemei discutate. În această ordine de idei trebuie subliniat, înainte de toate, faptul că aici „datele informative“, similare celor din volumele anterioare nu mai sînt încorporate în text cu ajutorul clasicului aparat filologic ci absorbite în comentariul critic, sublimate stilistic în turnura frazării. Prin aceasta, fraza — din punctul de vedere al stilului și sensului — devine mai unitară, mai transparentă și mai expresivă.

Chiar și acolo unde sublimarea informației nu este totală, se realizează totuși un echilibru perfect între cele două componente, între informație și judecata de valoare, între judecățile noi și cele preluate. Un echilibru similar se realizează și între alte componente, deja menționate cum ar fi: autonomia și eteronomia artei, valorile estetice și cele extraestetice etc. Uneori, în anumite scrieri, accentul se deplasează în favoarea valorilor estetice. Scopul urmărit aici nu-l mai constituie descoperirea unor „teritorii“ necunoscute sau neglijate, ci nuanțarea, adîncirea, proiectarea unei noi lumini asupra celor considerate cunoscute. De aici și specia preconizată în volumul comentat. Nouă este și viziunea ce se situează la baza acestei opere. Noutatea și superioritatea acestei viziuni constă, după opinia noastră, în capacitatea ei de a cuprinde întreaga traiectorie a istoriei literaturii românești și universale și de a indica exact locul și rolul operei sau problemei discutate. Întregul proces, dialectica componentelor sale, legitățile interne, sistemul interferențelor etc. sînt văzute și interpretate de sus, de la înălțimea spirituală a conștiinței în stare să cuprindă și să înțeleagă acest întreg, această lume și totalitate. Dar și de pe această cotă de înălțime privește încă tot intelectul analitic și sistematic, condus de scopuri instructive și mijlocitoare; el se străduiește să stabilească locul și rolul fenomenelor menționate, într-o ierarhie științifică fundamentată și de aceea rareori se aprind luminile fanteziei creatoare. Obiectul reflexiilor adînci, al extrem de dezvoltatei capacități asociative și al trăirii intense îl constituie încă, și în mod exclusiv, valorile spirituale și nu viața însăși. Avem de a face aici cu o viață deja formată — cum s-ar fi exprimat tînărul Lukács — cu așa-numitele „cîrje spirituale“ la care nu poate sau nu vrea să renunțe, în parcurgerea labirintului vieții. Este epoca siguranței totale, a echilibrului și succesului; în parte — așa cum el însuși ne mărturisește într-un interviu — și al inconsistenței. Aceasta, ca orice epocă similară, alături de laturile ei pozitive amintite și cunoscute, reprezintă și o serie de inconveniente, mai ales din punctul de ve-

dere al unei personalităţi prin excelenţă creatoare, cum este şi cazul lui Mircea Zaciu.

Cu volumul *Colaje* începe o nouă perioadă în activitatea creatoare a lui Mircea Zaciu — cu toate că se păstrează şi o anumită continuitate, iar dacă ne gîndim la scrierile din *Lecturi şi zile* putem vorbi chiar de o revenire la vechea formulă descrisă mai sus. În aparenţă sau din punct de vedere tematic nimic nou în volumul *Colaje*. Aici, ca şi în cele anterioare, apar aceleaşi motive: operele, etapele, personalităţile importante sau mai puţin importante ale literaturii române, jurnale de călătorii, portrete, probleme culturale etc. Cu totul nou însă este modul de tratare a acestor probleme cunoscute, viziunea care se situează la baza lui, precum şi ceea ce rezultă de aici; relevarea unor sensuri nebănuite, neaşteptate, extrem de semnificative. Aici literatura nu mai este privită şi „hărţuită" din bivuacul istoricului şi criticului literar, ci din interiorul ei, din perspectiva istoricului literar devenit scriitor. Din interviul publicat în *Convorbiri literare* rezultă că două ar fi cauzele care au generat această metamorfoză a personalităţii sale şi, de aici, a noului mod de cuprindere, de „privire" a fenomenului literar. Este vorba, pe de o parte, de cunoaştere la faţa locului a „Apusului", iar pe de alta, de un accident biografic — cum se exprimă el însuşi în amintitul interviu — pe care îl suferă imediat după întoarcerea sa din străinătate. În amîndouă cazurile avem de-a face, în esenţă, cu acelaşi lucru: cunoaşterea şi trăirea unei existente pline de contradicţii, de surprize în opoziţie cu „bunul simţ" şi logica elementară şi ceea ce rezultă de aici: ezitările şi deziluziile temporare, vremelnice, o anumită criză morală sau uneori trăirea tragismului vieţii, de unde frecvenţa motivului morţii sau o anumită tristeţe tragică etc. sau, în fine, încercarea de a ieşi din acest impas. Toate acestea demonstrează că adevăratul creator se poate realiza numai prin contactul direct — şi nu nemijlocit — cu viaţa.

După unii comentatori ai volumului, aici avem de-a face cu un scriitor în sensul cel mai propriu al cuvîntului. Se invocă ca argument, în afara stilului, discutabila teorie conform căreia orice critic adevărat este scriitor şi, implicit, orice critică adevărată, literatură. Că lucrurile nu stau aşa ne-o demonstrează întreaga istorie a criticii şi literaturii. Volumul pe care îl discutăm nu poate fi considerat o operă literară, fiindcă lipseşte din el atributul oricărei opere artistice sau literare: *ficţiunea*, precum şi o serie de alte componente de bază. Tocmai de aceea credem că noutatea şi, implicit, valoarea acestui volum, nu rezidă în *obiect* — într-o realitate fictivă posibilă, virtuală — ci în viziunea, în atitudinea scriitoricească (specific artistică) şi ceea ce rezultă de aici: noul mod de cercetare. Dintre componentele şi trăsăturile acestui mod de cercetare semnalăm numai cîteva, anume că: în noua viziune datele, faptele istoriei literare devin nişte personaje vii, cu o plasticitate şi expresivitate deosebită, comparativistica uneori greoaie se transformă în nişte asocieri neaşteptate pline de sensuri noi, informaţia s-a resorbit în text devenit curat, cu un ritm alert, spontan şi toate acestea sînt străbătute de luminile puternice ale fanteziei creatoare. Şi ceea ce ni se pare şi mai important, adevăratul *novum;* problematica obişnuită a istoriei literare sau culturale

devine *prilej* și *mijloc* în dezbaterea problemelor vitale ale existenței umane. Din acest punct de vedere *Colaje* se înrudește cu volumul de eseuri al tînărului Lukács, intitulat *Sufletul și formele.* În amîndouă cazurile legătura dintre personalitatea creatoare și existența propriu-zisă este mediată de diferite valori spirituale, în primul rînd literare. În acest cadru, problemele fundamentale ale existenței sînt episodice și sporadice, un alt motiv pentru care *Colaje* nu poate fi considerată creație literară propriu-zisă. În cea mai recentă lucrare, în *Teritorii* raportul se inversează: cadrul general este viața trăită, iar valorile spirituale reprezintă episoade, secvențe în acest cadru, motiv pentru care se poate vorbi aici de o creație literară în sensul propriu al cuvîntului. Bineînțeles și aici avem de-a face cu o variantă specifică, aparte, caracteristică numai lui a creației literare, prin care dincolo de respectarea unor norme impuse de specia aleasă se exprimă esența și specificul personalității sale umane și creatoare.

Ciclul de articole din *Tribuna,* ce urmează după apariția acestui volum demonstrează că Mircea Zaciu a revenit la formula descrisă de noi în prima parte a articolului nostru. Iar toate scrierile laolaltă atestă faptul că Mircea Zaciu creează cu o egală dezinvoltură și cu rezultate excelente atît în domeniul creației literare propriu-zise, cît și în planul teoretic — ceea ce reprezintă un fenomen din ce în ce mai rar și îi asigură o poziție privilegiată în viața noastră literară.

НА СТЫКЕ ИСКУССТВА И НАУКИ

(Р е з ю м е)

Работа представляет собой первую попытку автора выявить и представить общую картину научных и художественных работ Мирчи Зачу. В связи с этим были показаны основные координаты и черты разбираемого творчества. Автор останавливается особенно на вопросе о симбиозе науки и искусства, через который проявляется и конкретизируется по сути дела и в первую очередь самобытность и специфичность творческой деятельности Мирчи Зачу.

D. H. LAWRENCE ȘI SEMNIFICAȚIILE EXISTENȚEI UMANE

ILEANA GALEA

Respingînd cu vehemență standardele valorice și modalitățile de comportament stabilite în societatea britanică din primele decenii ale secolului 20, D. H. Lawrence a elaborat o concepție proprie asupra existenței și condiției umane. Vocația de a înscrie lumea pe coordonate noi îl situează pe D. H. Lawrence în constelația marilor scriitori englezi care, înregistrînd seismele prăbușirii unui veac, au reevaluat sensurile existenței, au proiectat o nouă lumină asupra ei, în conformitate cu sensibilitatea omului modern. Renovarea jaloanelor concepției asupra lumii precum și a structurilor literare, fenomen sincronic cu răspîndirea marxismului, cu filozofia lui Bergson și teoriile psihologice ale lui Freud, reunesc eforturile unor scriitori atît de deosebiți cum ar fi Joseph Conrad și G. B. Shaw, Aldous Huxley, James Joyce și D. H. Lawrence.

G. B. Shaw a răsturnat sistemul gîndirii burgheze cu ideile ei despre onestitate și respectabilitate, a demolat zidul romantismului și eroismului în dosul căruia sălășluia lașitatea și ipocrizia. Operînd cu răsturnarea identităților, la rîndul său Joseph Conrad dezvăluie conflictul dintre eul social, convențional și o identitate ascunsă, necunoscută. Autodescoperirea are loc prin descinderea în străfundurile psihicului, la izvorul reacțiilor umane sau al necesităților imprevizibile ale eului. James Joyce a reconsiderat valorile și manifestările umane din perspectiva evoluției mondiale, a recurenței fenomenelor la diverse scări istorice. Virginia Woolf și James Joyce au dezvăluit în opera lor o arie insolită a trăirilor umane, zona latentă a subconștientului sau lumea învălmășită a impresiilor. asociațiilor și amintirilor. D. H. Lawrence s-a răzvrătit împotriva artificialității și convenționalismului, relevînd misterul și splendoarea trăirilor spontane ale omului, răspunsurile impulsive și naturale ale individului la diverse fenomene și manifestări.

D. H. Lawrence a fost foarte sensibil la fenomenul înstrăinării în societatea contemporană, constatînd o generală șablonizare, o îndepărtare a omului de natură ca efect, considera scriitorul, al civilizației industriale și al suprasolicitării intelectului. Dezvoltarea vertiginoasă a tehnicii și industriei moderne, reificarea existenței, anonimatul oamenilor subjugați de obiecte, atotputernicia civilizației de consum, uniformizarea preocupărilor îl determină pe Lawrence să-l vadă pe om redus la condiția de izolare, stereotipizat, golit de personalitate.

Fiu de miner, D. H. Lawrence a sesizat cu multă acuitate consecințele împărțirii societății în clase antagoniste și a nutrit un sentiment de ură față de burghezie, făcînd-o responsabilă pentru artificialitatea convențiilor și înăbușirea personalității. A cunoscut viața aspră a minerilor și cu atît mai violent a atacat așa-zisa „rezervă“, „delicatețe“ și „pruden-

ță" caracteristice burgheziei britanice și în epoca post-victoriană. Pe de altă parte, și-a trăit copilăria în satul Eastwood, lîngă orașul Nottingham, și a savurat din plin existența în mijlocul naturii, fiind totodată martorul schimbărilor produse în peisajul rural englez de dezvoltarea industriei. Mai tîrziu, regiunea în care a copilărit îi apare drept vechea Anglie a pădurilor și a trecutului agricol de care Robin Hood și tovarășii lui veseli nu erau prea departe[1]. Toate aceste condiții și-au pus amprenta asupra gîndirii și creației lui D. H. Lawrence.

Elaborîndu-și concepția despre lume, D. H. Lawrence are în vedere un complex de caracteristici și funcțiuni ce corelează viața omului cu sistemul cosmic. În dorința de a desființa condiția opresivă a șablonizării și lîncezirii spirituale, scriitorul adoptă o viziune în care omul, prin importanța pe care o deține, este plasat în centrul universului. Lawrence lansează ipoteza originală deși neștiințifică, după care cosmosul material, materia inertă, au luat naștere datorită energiei degajate prin moartea indivizilor umani. Ajunge astfel la concluzia că realitatea esențială, primordială chiar, este individul care se află într-o legătură dinamică cu universul, cu celelalte planete[2].

D. H. Lawrence analizează structura fiziologică și spirituală a omului în încercarea de a-l restitui mediului social, natural și circuitului cosmic — cele trei sfere ce definesc principalele relații ale individului cu lumea din afara sa. Scriitorul discerne două direcții esențiale în viața psihică, emanînd din doi centri nervoși: cea afectivă, emoțională și cea volitivă, aceasta din urmă avînd ca rezultat independența, activitatea creatoare. El extinde aceste funcțiuni complementare și asupra universului cu care omul este dinamic corelat, ajungînd astfel la un sistem unitar om-univers guvernat de legi unice.

Analizînd omul contemporan, Lawrence constată cultivarea cu precădere a centrilor afectivi și atrofierea celor volitivi, ceea ce se vădește în imposibilitatea individului de a-și folosi energia, forța dinamică. În discursul lui D. H. Lawrence din lucrarea teoretică *Fantasia of the Unconscious* găsim accese de întoarcere la primitivism, comparîndu-se slăbiciunea omului contemporan scriitorului cu forța caninilor de lup care cresc sub influența centrului volitiv, recomandîndu-se simplitatea, dîrzenia, vitejia caracteristice luptei fizice a omului de pe treptele mai inferioase ale dezvoltării istorice[3]. Răspunsul lui D. H. Lawrence din aceeași operă la problemele acute ale înstrăinării omului în societatea britanică este întoarcerea la o epocă în care bărbații se ocupă cu meșteșuguri, în vreme ce femeia, care se definește în modul cel mai deplin prin maternitate, stăpînește la perfecție îndeletnicirile casnice[4].

Recunoscînd omul ca parte integrantă a sistemului cosmic, D. H. Lawrence subliniază totdeauna apartenența sa la natură, caracterul său biologic ca ființă naturală cu toate elementele ce decurg din acest fapt.

---

[1] Tony Slade, *D. H. Lawrence*, Evans Brothers Limited, London, 1977, p. 11.
[2] D. H. Lawrence, *Fantasia of the Unconscious*, Penguin Books Ltd., 1971, p. 151—152.
[3] *Ibidem*, p. 61.
[4] *Ibidem*, p. 81.

Scriitorul constată existența unei conștiințe primare, prementale cu un caracter dinamic și care ar constitui baza existenței psihice a omului, a proceselor cognitive, sursa vieții și acțiunii. El opune această conștiință primară intelectului, activității cerebrale. Modul acesta de existență, cu precădere instinctiv, îl încadrează pe om în universul plantelor și al animalelor, îl face să trăiască în același ritm cu ele, îl resituează în dimensiunea lui naturală, primară.

Pentru D. H. Lawrence natura are o semnificație magnifică, relevîndu-se eroilor săi de fiecare dată într-un chip de-a dreptul miraculos. Dacă existența cotidiană este cenușie, monotonă sau crudă și opresivă, în fața naturii eroul lui Lawrence trăiește extazul, cu ea stabilește o comuniune și simțind că se contopește cu ea, are sentimentul că se regăsește, că se împlinește. Această puternică impresie o au Paul Morel și Clara Dawes din romanul *Fii și iubiți* atunci cînd, copleșiți de dilemele insolvabile pe care le generează ambianța lor socială, se află în mijlocul naturii: „Dacă o asemenea forță uriașă și magnifică putea să-i copleșească, să-i identifice pe deplin cu ea însăși, încît își dădeau seama că erau doar ca niște picături în torentul extraordinar care înalță fiecare fir de iarbă și dă viață fiecărui copac, atunci de ce să se mai zbuciume în legătură cu propria lor existență?"[5].

Legătura puternică cu universul vegetal și animal în romanul *Curcubeul* îi situează parcă pe cei din familia Brangwen într-un circuit electric, făcîndu-i să pulseze odată cu ființele naturii, să simtă imperativele lor elementare, chemarea pămîntului care parcă așteaptă să fie fecundat cu sămînța risipită de mîna omului, bătăile vieții transmise mulgătorului prin ugerul vacii și totodată fluxul sîngelui căci „membrele și corpurile oamenilor erau impregnate de ziuă, de vite, pămînt și vegetație și cer"[6].

Cele două coordonate care dau configurația ființei umane, planul superior al conștiinței controlat de intelect și cel al impulsurilor, devin principiile fundamentale ale existenței. Recunoașterea laturii biologice care implică restabilirea corespondențelor omului cu lumea animală și vegetală precum și o reevaluare a relației dintre bărbat și femeie este un mijloc de a revitaliza o existență secătuită.

În raportul senzație-intelect, viață în natură-civilizație, din punct de vedere teoretic D. H. Lawrence pune accentul asupra factorilor primari, subliniază valoarea senzației și percepțiilor, a intuiției și instinctului ca mijloc de cunoaștere și orientare, face chiar elogiul epocilor preindustriale. Contemplînd mîna care scrie se întreabă de ce ar exista o diferență netă între aceasta și mintea omului deoarece mîna este vie, are senzații, întîlnește universul, face parte, la fel ca mintea și sufletul, din *eu*[7]. Accentuarea acestui complex de existență elementară din scrierile teoretice suferă în operele sale beletristice o considerabilă atenuare. Viața însăși pe care o descrie în opere modifică teoretizările lui Lawrence, echi-

---

[5] D. H. Lawrence, *Sons and Lovers*, the Harborough Publishing Co., Ltd., London, 1960, p. 332.

[6] D. H. Lawrence, *The Rainbow*, Penguin Books, Ltd., 1971, p. 8.

[7] D. H. Lawrence, *Selected Literary Criticism*, ed. Anthony Beal, The Viking Press, New York, 1970, p. 102.

librează raportul dintre esențele primare și valorile civilizației moderne. În acest sens se cere remarcat faptul că scriitorul privea romanul drept o modalitate ideală pentru dezbaterea ideilor deoarece în operă se vădește felul în care lucrează aceste idei, cum afectează ele existența personajelor, oferind și un test al validității lor. În această privință Lawrence socotea că romanul este chiar superior filozofiei și științei.

Admirația lui Lawrence față de biologic și primitiv ca soluții pentru starea de alienare a omului pare mai degrabă să aibă ca scop reevaluarea unor posibilități de existență latente, neglijate, atrăgînd atenția asupra potențialului vital pe care îl conțin. În romanele sale autorul tinde să echilibreze lumea naturală cu cea a civilizației și culturii moderne și nu propovăduiește primitivismul în sine, așa cum susțin majoritatea criticilor. Raporturile antinomice rural-industrial, primitivism-civilizație, impuls-intelect se regăsesc și în romanele lui D. H. Lawrence dar într-un echilibru dialectic, ca și componente necesare ale vieții umane.

Astfel, romanul *Fii și iubiți* reflectă concepția lui D. H. Lawrence asupra existenței umane, prin personajele sale și relațiile care se stabilesc între ele. Urmărind dezvoltarea lui Paul Morel din copilărie și pînă la maturitate, scriitorul relevă importanța mediului familial și social în formarea eroului. În perioada tinereții cînd se afirmă și valențele artistice ale lui Paul Morel, definitorii sînt factorii: intelectual-spiritual întruchipat în personajul feminin Miriam și cel erotic-biologic reprezentat de Clara Dawes. Cele două personaje feminine și relațiile lor cu Paul Morel ilustrează coordonatele fundamentale ale existenței umane în viziunea lui Lawrence. Spirit și natură, aceste principii se îmbină și eroul niciodată nu optează în mod definitiv și exclusiv pentru una din ele, ci recunoaște însemnătatea lor ca factori iminenți în formarea personalității sale. Paul Morel se integrează în lumea artistică și științifică a vremurilor sale de care nu poate să facă abstracție și în care el însuși își aduce aportul ca artist, dar se recunoaște și ca parte din circuitul vast al naturii, supunîndu-se legilor ei. Tom Brangwen din romanul *Curcubeul* trăiește în natură, se confundă aproape cu ea, dar îl răscolește misterul științei, al civilizației citadine, al rafinamentului și superiorității ce provin din cunoaștere. Tînjirea aceasta profundă este împlinită, golul acesta în existența sa este umplut de către Lydia Lensky, soția sa, care îi este superioară din punct de vedere intelectual și cultural. În nuvela *Vulpoiul* forțele întunecate ale subconștientului se dezlănțuie orbește dar rațiunea își reclamă drepturile în egală măsură. Ignorarea condițiilor pe care le impune evoluția spirituală a personajelor este la fel de gravă ca și înăbușirea instinctului.

Autorul tinde să armonizeze ființa umană desmembrată parcă, despicată într-un conflict, înstrăinată de esența ei, într-o societate care îi reprimă răspunsurile afective sau intelectuale. Idealul lui Lawrence este omul *total*, cu corpul, intelectul, simțirea sa, cu toate laturile lui reunite, pătrunse de viață, de trăire plenară. Stabilirea armoniei interioare și a relațiilor firești cu natura și cosmosul definesc o trăire impetuoasă, impresionantă prin măreția ei, înseamnă totodată restituirea omului vieții însăși. Lawrence înalță un imn vieții, tuturor lucrurilor vii, ce sînt chiar

prin acest fapt uimitoare, miraculoase și a căror admirație în sine dă un înțeles existenței.

Mai mult decît oricare dintre celebrii săi contemporani, D. H. Lawrence se preocupă de vîrstele omului, de transformările psihice prin care trece eroul din copilărie și pînă la maturitate, de eficiența educației și de relațiile familiale. Autorul consideră că și în procesul educativ o insistență asupra modului de viață intelectual, spiritual și o neglijare a experienței individuale propriu-zise, care constituie o importantă sursă a cunoașterii, duce la o obstrucție în dezvoltarea psihică. După părerea lui Lawrence important este să se învețe cum să se trăiască dinamic din marea sursă primară necerebrală, în conformitate cu centrii spontani ai fiecărui individ, stabilindu-se totodată un circuit vital de relații cu alți oameni. Sub aspect educativ Lawrence de asemenea constată efectele dăunătoare ale presiunii asupra centrilor afectivi cu o atrofiere a celor volitivi, avînd ca rezultat hipersensibilitatea și observă consecințele dezvoltării precoce a copiilor ca urmare a stabilirii între ei și părinții lor a unor relații asemănătoare acelora dintre persoane adulte[8]. Astfel la maturitate, cînd individul trebuie să stabilească raporturi noi, el nu-și găsește corespondentul printr-o legătură polarizată cu o persoană străină, deoarece afectivitatea lui s-a epuizat în relațiile familiale. Este cazul personajului Paul Morel din romanul *Fii și iubiți* care în parte din acest motiv rămîne în tinerețe un dezrădăcinat, incapabil să-și creeze relații trainice cu alte persoane.

D. H. Lawrence subliniază unicitatea individului ca trăsătură supremă, caracterul lui irepetabil, potențialul specific de afirmare și creație care se pune în valoare prin intermediul societății ca factor determinant, catalizator al existenței umane. Dar departe de a găsi soluția în egocentrism, izolare sau teorii personaliste, el afirmă cu tărie că sensul major al existenței este împlinirea și desăvîrșirea existenței individuale în sens constructiv, creator, prin efortul omului în cooperare cu semenii săi. Scriitorul consideră că viața se constituie, tocmai din relațiile omului cu mediul social și universul natural, dintr-o infinitate de relații într-o continuă schimbare determinată de însăși modificarea factorilor ce intră în componența lor. Delimitîndu-și pozițiile față de freudieni, sub influența cărora s-a considerat adesea că este, Lawrence conferă existenței umane o semnificație nobilă arătînd că scopul suprem, finalitatea superioară de o mare forță dinamică a vieții este aceea de a construi o lume nouă, mai bună[9].

Afirmația că este foarte important să fim și să fim noi înșine, mai degrabă decît să știm, notele de refugiu în perioadele preindustriale, dorința de a crea o corespondență între gînd și acțiune, voință și efect, reprezintă încercările lui D. H. Lawrence de a echilibra ființa umană într-o epocă în care adîncirea conflictelor sociale amenință existența psihică și materială a omului. Teama în fața acelorași fenomene îl face pe

---

[8] D. H. Lawrence, *Fantasia of the Unconscious*, Penguin Books, Ltd., 1971, p. 139.

[9] *Ibidem*, p. 18.

A. Huxley să-şi imagineze o lume în care dezvoltarea extremă a tehnicii a rezolvat problemele materiale ale omenirii dar a secătuit pentru totdeauna emoţia, sensibilitatea artistică (Brave New Wolrd), iar pe H. G. Wells să caricaturizeze pînă la grotesc omul pe planetele în care ştiinţa şi tehnica au automatizat însăşi viaţa.

Teoriile lui D. H. Lawrence exprimă starea de spirit a omului modern care se îndepărtează de izvorul vieţii, neliniştea sa în faţa efectelor sociale şi psihice ale civilizaţiei capitaliste urbane, a unei existenţe ce tinde să se comercializeze sub toate aspectele ei, şi să-l depăşească în mod implacabil.

D. H. LAWRENCE AND THE SIGNIFICANCES OF THE HUMAN EXISTENCE

(Summary)

The article deals with D. H. Lawrence's view of the human existence taking into account the conditions of the British society in the first decades of the 20th century and mainly alienation as a specific phenomenon.

D. H. Lawrence's aim was to reintegrate man in the social medium and in the natural one as well as in the cosmic circuit. Society and cooperation with his fellow beings constitute the only framework within which man can assert his creative possibilities, his constructive aims. Man's biological nature places him in the vegetal and animal world while the same laws govern both the human existence and the cosmic one.

The writer's emphasis on primitivism should be regarded as an attempt to revitalize an automatic, sterile existence. The conclusion based on the analysis of his theoretical writings as well as on his artistic works is that Lawrence tried to establish an equilibrium between man's biological nature and the latter's intellectual, conscious demands, to reunite in a harmonious whole the split individuality.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

LES COORDONNÉES SOCIO—PSYCHOLOGIQUES DE LA CRISE DE L'ADOLESCENCE CHEZ LES ROMANCIERS ROGER MARTIN DU GARD ET MARCEL ARLAND

IRINA NISIPESCU

Un des problèmes les plus ardus auquel est confrontée la société contemporaine est sans contredit celui que pose la jeunesse, les adolescents en particulier. Au terme de la deuxième guerre mondiale un malaise s'empare d'eux, phénomène qui est déjà perceptible pendant l'entre-deux-guerres mais qui n'a cessé de s'accuser par la suite dans les pays de l'Occident, en s'exprimant dans divers mouvements, par des tensions et des conflits et culminant, en France, par la révolte des étudants de 1968. En fait, on se trouve en présence d'un malaise des adolescents face aux générations qui les précèdent, d'une prise de conscience, à savoir celle d'appartenir à un groupe social d'âge caractérisé par des moeurs, des valeurs et une existence propres. A ce groupe social d'âge correspond comme de bien entendu une classe de problèmes aussi divers que nuancés. Vu la multiplicité de ceux-ci, il nous a semblé intéressant d'explorer la manière dont ils se reflètent dans la prose française de l'entre-deux-guerres, d'en dégager les tenants et les aboutissants, d'examiner les mécanismes et les manifestations qui annoncent et préfigurent la crise présente de l'adolescence. L'approche du problème en cause révèle l'intérêt qu'il a éveillé chez les écrivains de l'époque, ce qui atteste d'amblée que la crise des jeunes dont nous sommes les témoins aujourd'hui était en germe bien avant la guerre. Dans ce qui suit nous ne nous proposons pas de cerner tous les aspects du processus mais seulement de soumettre à l'analyse deux figures d'adolescents, nettement contourées et représentatives de la prose romanesque française de l'époque.

Du point de vue psychologique, l'originalité dans l'adolescence se manifeste, selon Maurice Debesse, par un non-conformisme agressif, par la prise de conscience de soi et un sentiment puissant de la valeur personnelle et de l'unicité de l'expérience, qui mème à un état d'exaltation de la personnalité naissante[1]. L'adolescence prépare l'insertion de l'être dans le milieu adulte par une série d'apprentissages sociaux et culturels. Toujours selon le psychologue mentionné, la crise „est le signe de la difficulté avec laquelle l'individu assimile une expérience sociale de plus en plus lourde; elle caractérise la mentalité juvénile d'une civilisation très évoluée, où la complexité des règles exaspère le sentiment du moi". Sont propres à cette crise des manifestations et des traits plus on moins accusés suivant l'individu, notamment: l'esprit de révolte contre la famille, l'école, l'Eglise et l'Etat; le goût pour les idées incendiaires; l'irres-

---

[1] *La Crise d'originalité juvénile*, F. Alcan, Paris, 1936.

pect des coutumes et des traditions; l'esprit de contradiction; l'excentricité dans le costume et dans le comportement; le premier amour bourré de scrupules, de contraintes, de refoulements, d'idéalisation, qui est bien plus une agitation mentale qu'un désir impérieux de l'espèce; le besoin d'introspection; le goût du secret, du recueillement, du journal intime où la crise croit pouvoir s'épancher; le goût de l'amitié; quelquefois un penchant au suicide; la remise en question des idées acceptées, de la foi. Mais, au moment où elle se déclenche, la crise rencontre toujours comme premier obstacle la famille, à laquelle se heurtent les premières aspirations des jeunes, à laquelle est confrontée la personnalité naissante des adolescents. La chose n'a rien de surprenant si l'on songe à ce qu'était la famille française au début du siècle, milieu psycho-social et culturel d'une certaine austérité et rigidité, comme le fait remarquer Maurice Debesse: „En France, la famille est certainement, de tous les milieux auxquels se heurte la jeunesse, celui qui l'exaspère le plus. Le fait n'a rien d'étonnant si l'on observe que, dans peu de pays, la famille a gardé jusqu'ici autant d'importance que dans la nôtre et encadre aussi solidement l'adolescence, surtout dans les classes moyennes“[2].

C'est, en effet, contre les contraintes imposées par la famille que se dresseront aussi les deux jeunes héros, Gilbert Villars et Jacques Thibault, au moment où se déclenchera en eux la crise d'originalité juvénile. Ces deux jeunes héros se ressemblent d'ailleurs par plus d'un trait. Les deux sont orphelins (Jacques est orphelin de mère, Gilbert l'est des deux parents); les deux ont eu une enfance quasi solitaire, car entre eux et leurs aînés, Antoine Thibault et Justin Villars, il y a une grande différence d'âge et, par conséquent, de conceptions. Les deux subissent la tyrannie, l'un d'un père autoritaire et incompréhensif, l'autre d'un oncle qui est en même temps son tuteur, personnage peu enclin à la tendresse. Les deux enfants portent en eux un drame évoquant chez les leurs le souvenir tragique d'une morte. Tous les deux sont possédés par le démon de la littérature; ils s'essayent dans le journalisme, collaborent aux périodiques les plus avancés *(L'Humanité)*, s'inscrivent au parti communiste. Mais, incapables de s'adapter parfaitement à cause de leurs origines bourgeoises, les deux sombrent dans l'anarchisme. Les deux aiment ou éprouvent une vague tendresse pour des jeunes filles élevées dans la maison (Gise dans *Les Thibault*, Renée, fille de M. Henriot, tuteur de Gilbert, dans *L'Ordre)*. Tous deux ressentent un ardent besoin d'introspection, tiennent un journal intime, écrivent des poésies, ont un penchant à s'analyser, une concience très exprimée de leur valeur personnelle.

Pour ce qui est de Gilbert Villars, il s'encadre presque parfaitement dans le type de l'adolescent selon la définition qu'en donnent les psychologues. Il a néanmoins cela de propre qu'il est un enfant de l'après-guerre, appartenant à une génération déçue, dépaysée, qui, ayant frôlé la réalisation de certains rêves sans y avoir abouti, se sent frustrée. Tout comme la première génération romantique, tout comme les jeunes décrits par Musset dans la *Confession d'un enfant du siècle*, elle souffre d'une sorte

---

[2] *O. c.*, p. 39.

de mal du siècle, de ce que Marcel Arland appelle „un nouveau mal du siècle“[3].

Dans un essai critique et psychologique, écrit au lendemain de la première guerre mondiale, Marcel Arland définit ce mal de la jeunesse contemporaine et en décrit les symptômes. Grandissant dans une Europe relevant de maladie, baignée de sang et de haine, la jeunesse remet en cause tous les problèmes de l'existence, cherche un but, une raison d'être. Cette recherche ne va pas sans contestation. Aussi conteste-t-elle la morale et les doctrines courantes, révoque en doute les moyens de connaissance, est en quête de nouvelles formes littéraires[4]. Cette jeunesse a la passion de la sincérité et pratique l'examen de conscience, s'interrogeant sur les possibilités de réalisation de ses désirs. Elle n'est qu'inquiétude, se sentant non seulement à un carrefour de sa propre vie, mais aussi à un carrefour de l'histoire, d'où l'impression qu'elle éprouve d'être ballottée entre des sentiments contradictoires, entre la crainte de tout perdre et le besoin de tout sauver. En somme, suggère le romancier, elle est inconsciemment à la recherche d'un nouvel ordre: „Entre deux générations, l'ordre et l'anarchie oscillent. Double miroir, si je me tourne vers l'un ou vers l'autre, je découvre en chacun d'eux mon image, là, plus nette et plus stable, ici, plus près du coeur, d'être frémissante et incertaine. Tenter de les concilier? l'une ou l'autre s'impose à nous: notre passion de créer, de nous affirmer, de „vivre“ supprime à notre esprit une moitié de la vie.

Il n'y a d'autre ordre pour la pensée que celui qui existait la veille; l'anarchie est le refus de cet ordre; mais, dans ce qu'elle peut avoir de fécond et par où elle s'écarte du jeu ou du suicide, c'est la recherche d'un nouvel *ordre*“[5].

Avec Gilbert Villars, Marcel Arland campe un adolescent à la recherche de ce nouvel ordre, nanti de tous les traits caractéristiques de la jeunesse d'après la première guerre mondiale. Elève brillant, il se complaît pourtant dans un isolement quelque peu distant, répondant à un besoin de singularisation. Aussi ne l'aime-t-on pas dans sa classe: „On n'aimait pas Villars au collège. On lui reprochait d'être distant, de „faire des manières“. C'était le meilleur élève de l'école. Mais ses airs toujours hautains, son isolement pendant les jeux, dans un coin, avec un livre, énervaient et semblaient quelque peu ridicules. Passe encore s'il avait été riche ou de grande famille; mais boursier d'Etat!“[6]. Vivre à l'écart donne cependant à Gilbert le loisir nécessaire à l'examen de conscience, au repliement sur soi, qui assouvit sa soif de mieux se connaître. Marcel Arland en donne l'explication dans ses *Essais critiques:* „. . .on devrait comprendre que l'introspection, si familière aux jeunes gens et surtout à ceux de ma génération, est devenue pour eux une nécessité. Elle est la recherche ardente d'un salut. Ils se livrent à l'examen d'eux-mêmes comme à l'un des seuls devoirs qu'ils connaissent; et non pour chérir leur

---

[3] *Sur un nouveau mal du siècle*, dans *Essais critiques*, Gallimard (N.R.F.), Paris, 1931.

[4] Le surréalisme en sera une des formes littéraires.

[5] M. Arland, *o. c.*, pp. 13—14.

[6] M. Arland, *L'Ordre*, Gallimard (N.R.F.), Paris, 1930, p. 10.

image mais pour l'interroger sur ses possibilités et pour comprendre ses désirs"[7]. Cette introspection est rendue plus efficace par le respect de certaines règles de conduite. Gilbert les consigne dans son journal intime:

„S'il n'accomplissait pas les prescriptions qu'il s'était imposées, il s'en punissait par des châtiments: corporels (se lever une heure plus tôt qu'à l'ordinaire) ou spirituels (se réconcilier avec un adversaire, ne pas lire un livre dont il avait envie). Mais il arrivait que prescriptions comme châtiments, un découragement subit ou même une soudaine indifférence les lui faisaient abandonner. Et pendant quelque temps il vivait au hasard, se méprisant, mais goûtant un plaisir à se laisser dériver"[8]. A ce moment, cette dérive est encore passagère, puisque Gilbert s'astreint à un programme qu'il tient à respecter et qui témoigne de l'effort qu'il fait pour définir sa personnalité, pour la diriger dans une voie qui, croit-il, lui assurera un avenir digne de lui: travailler, être maître de ses nerfs, vaincre toute timidité, ne pas faire montre de sa sensibilité (malgré sa foi en la poésie), dédaigner ses camarades et savoir se passer d'eux, vaincre son amour et, à ce propos, ne pas écrire à Renée sauf en réponse, railler toutes les opinions bien que toutes aient du vrai, n'en adopter aucune en attendant d'avoir trouvé celle pour laquelle il est né.

De retour à Clermont, Gilbert réintègre sa famille, ou plutôt ce qui en reste. Il ne s'entend pas avec Justin son aîné, qu'il ne connaît d'ailleurs que fort peu et dont il méprise les conceptions politiques. Une même incompatibilité l'oppose à M. Henriot, qui le destine à une carrière lucrative, alors que le jeune homme entend disposer de son destin autant par amour-propre que, surtout, par esprit de fronde et amour de la liberté. Un malentendu survenu entre lui et Renée, sa camarade de vacances, la confidente de ses lectures et de ses aspirations, le pousse à tout abandonner et à venir à Paris. Il y retrouve un ami, Philippe Décugis, riche oisif qui a groupé autour de lui quelques jeunes gens appartenant à l'avant-garde, avec qui il fondera une revue d'opposition, la *Bataille*. Ce groupe, que Gilbert rencontre pour la première fois au café de la *Rotonde*, n'est pas sans évoquer les surréalistes, les cercles désabusés de l'après-guerre, méprisant la société dans laquelle ils vivent et les idées courantes. Mais bientôt les premières déceptions font suite à l'enthousiasme du début: l'atmosphère de la Sorbonne, dont Gilbert a commencé à fréquenter les cours, le dégoûte et l'éloigne de l'université; inscrit à l'Association des étudiants, il n'y rencontre que de plats ambitieux. Le seul débouché de ses enthousiasmes juvéniles est la revue à laquelle il collabore. Tout comme Marcel Arland, Gilbert publie à la *Bataille* un article qu'il intitule *Tableau de la jeunesse contemporaine*, où il laisse voir une recherche impatiente des valeurs, mais aussi une suspicion déclarée à l'endroit de toutes les valeurs. Ce même état d'âme se retrouve dans *La Sorellina, Les Faux monnayeurs* et *Thérèse Desqueyroux*. Malgré ces débuts heureux, les ressources de Gilbert s'épuisent et il commence à vivre dans la misère. Pour gagner de l'argent, il entre à

---

[7] M. Arland, *Essais critiques* (IIe essai), Gallimard (N.R.F.), Paris, 1931, p. 36.
[8] M. Arland, *L'Ordre*, p. 26.

l'Humanité et adhère au parti communiste, dont l'idéologie était la seule qui répondît à ses rêves d'adolescent. „C'était — dit Marcel Arland — certes celui qui était le plus près de ses goûts, et il éprouvait une certaine fierté d'être membre du parti le plus avancé, surtout quand il songeait aux opinions politiques de son frère. Cependant, bien qu'il ne manquât ni d'estime, ni de sympathie pour les communistes convaincus, il lui semblait qu'eux et lui, s'ils usaient des mêmes moyens, ne poursuivaient pas le même but"[9].

Arrivé à ce moment où il commence à s'affirmer dans la vie politique et littéraire, la courbe s'infléchit. Poussé par un besoin de destruction, il publie, non sens être conscient du danger auquel il s'expose, un article incendiaire contre l'ordre social, qui lui ferme toutes les portes et déclenche la rupture avec le groupe de la *Bataille* et de *l'Humanité*. Néanmoins, c'est cette prise de position, où il nie toute autorité oppressive, qu'il considère comme le seul acte de courage de sa vie. L'acte demeurera un acte gratuit (comme on en trouve toujours dans la vie de n'importe quel adolescent), qui ne le mènera à rien. Compromis, il essaye de trouver l'apaisement de ses tourments dans l'amour pour Renée, mais, constamment ballotté „de l'orgueil à l'humilité, de l'égoïsme à l'amour"[10], il n'apportera que le malheur dans la vie de Renée. Après cette nouvelle tentative échouée, il fuit, cherchant une nouvelle évasion dans les voyages. Homme fini, ayant goûté à toutes les misères physiques et morales, Gilbert ne retrouvera la paix que dans la mort.

La destinée de Gilbert Villars ressemble étrangement et par plus d'un trait à celle de Jacques Thibault. Les deux sont surpris par leurs auteurs au „départ pour la vie", au moment „des envolées de l'adolescence dans l'ivresse idéologique", selon le mot d'André Rousseaux[11], et leur évolution aussi bien que leur fin ont nombre de caractères communs.

Avec Jacques Thibault, Roger Martin du Gard a, lui aussi, tracé un portrait complet d'adolescent révolté, en indiquant les raisons et en éclairant les obscures motivations de ses attitudes. L'évolution de son caractère suit une ligne ascendante et les racines de son esprit révolté doivent également être cherchées dans son enfance et son adolescence. Resté orphelin de mère dès sa naissance, Jacques „est d'abord pour M. Thibault le second fils, celui qu'il n'avait pas voulu ni désiré, et qui, pour comble de dérision, lui a été donné à la place de la mère, seule aimée"[12]. Jacques est donc un mal aimé, et le sentiment de l'être ouvrira en lui une blessure qui ne se cicatrisera jamais. Elevé par un père, pilon de la grande bourgeoisie, un monument de conformisme bourgeois, de bigotisme catholique et d'austérité, Jacques, doué d'une sensibilité particulière et dépourvu de la tendresse qu'une mère ne manque presque jamais d'ajouter à la rigueur des moeurs familiales les plus sévères,

---

[9] *L'Ordre*, p. 140.

[10] *L'Ordre*, p. 38.

[11] André Rouseaux, *Littérature du 20e siècle*, Albin Michel, Paris, 1940, p. 71.

[12] Claude Edmonde Magny, *Histoire du roman français depuis 1918*, Editions du Seuil, Paris, 1952, p. 334.

se heurte jour pour jour à la réalité bourgeoise qui l'entoure et, au fur et à mesure, commence à en saisir l'hypocrisie. S'y ajoutent la terreur religieuse à laquelle il doit se plier, les vues bornées des éducateurs (Musset, par exemple, est pour eux un écrivain immoral!), l'injustice sociale, qui le frappent dans ce que ses aspirations ont de plus noble. Son père ne le comprend pas et, sans doute, ne veut même pas le comprendre. Les plus beaux traits de son cadet lui semblent des travers. Son courage est considéré comme de la sottise, sa franchise comme de l'impertinence, sa pureté comme de l'hypocrisie, son insoumission à l'école — de la paresse, son esprit d'indépendance comme le comble de l'ingratitude filiale. Comme l'a parfaitemant saisi Claude Edmonde Magny, l'orgueil de M. Thibault est profondément blessé par la conduite réfractaire de son fils: „Il entre dans l'attitude de M. Thibault à l'égard de Jacques la haine nécessaire du conformiste pour le révolté, encore redoublée du fait qu'ici la révolte, quelles qu'en soient les modalités, menace foncièrement l'autorité paternelle"[13].

D'un fond moral extrêmement pur, bon, franc et avec un trop d'affectivité qui se demande dépensé, Jacques se réfugie dans l'amitié de Daniel de Fontanin, à qui il consacre désespérément tout ce qu'il a de meilleur en lui, son besoin de sincérité, lié au respect total qu'il a pour son moi intérieur récemment découvert:

„Ah, vois-tu, ne rien faire d'artificiel, suivre sa nature, et quand on se sent né pour créer, se considérer comme ayant en ce monde la plus grave et la plus belle des missions, un grand avenir à accomplir. Oui, être sincère, être sincère en tout et toujours! Ah! comme cette pensée me poursuit cruellement!"[14].

Le journal intime, ce cahier gris lourd de conséquences, recueille les témoignages des sentiments de Jacques, note son désir de liberté, l'aveu de son désespoir, ses opinions sur la vie, la littérature, contient les premières poésies de l'adolescent naissant. Par l'amitié qu'il voue à Daniel, Jacques, enfant encore, franchit la barrière des préjugés catholiques de sa famille, puisqu'il choisit un ami protestant. Cette amitié est en elle-même une révolte contre les conventions. A travers son ami protestant, il pressent déjà un monde opposé au sien; l'amitié de Daniel lui fait découvrir une autre manière de vivre, fondée sur d'autres principes, sur le respect de la personnalité humaine mais aussi sur un peu de tendresse. La correspondance exaltée des deux adolescents satisfait leur désir de communiquer, de révéler les replis les plus cachés de leur âme, de leur nature et d'y trouver la compréhension, voire l'admiration. Mais le corps délit est découvert et remis au père par un ecclésiasitique zélé, qui s'empresse d'y voir une amitié morbide. Le père considère ce journal comme une catastrophe, comme un acte de foi sans raison, comme un acte de révolte. Degoûté par cette incompréhension et ce manque de respect dû à l'individu, rêvant à une vie libre, Jacques entraîne Daniel à fuir en Algérie. Après l'échec de l'évasion, le retour est plus doulou-

---

[13] Claude Edmonde Magny, *o. c.*, p. 335.
[14] *Les Thibault. Le Cahier gris*, Gallimard, Paris, 1936, p. 101.

reux encore. Le père offensé est plus dur que jamais, et Jacques, qui était prêt à offrir toute sa tendresse refoulée et sans emploi à un seul mot doux, demeure une fois de plus incompris. Sa sensibilité en est profondément meurtrie, et il ne s'en remettra jamais. Il importe de souligner que Jacques ne se révolte pas à la manière de Nathanaël, contre toute famille, contre l'institution même de la famille, mais essentiellement contre sa famille à lui, dont il découvre au fur et à mesure les faiblesses, les hypocrisies et les défauts. Cependant, ainsi que le constate Antoine, Jacques n'est pas dépourvu du goût pour la famille; c'est la vie familiale, telle qu'il la découvre, qui lui rebute, même celle des Fontanin qui marque pourtant un certain progrès par rapport à la famille catholique des Thibault.

M. Thibault entend briser les „mauvais instincts" de liberté de son cadet en le faisant enfermer dans le pénitencier de Crouy. Cette punition prête une signification sociale à la crise d'adolescence que traverse le jeune homme, laquelle s'organisera dans une attitude consciente de rejet de toute autorité abusive quelle qu'elle soit, au moment où Jacques aura recouvré sa liberté et sera admis à l'Ecole Normale supérieure. Les nouvelles connaissances qu'il acquiert ne lui apportent pourtant pas le calme. Au contraire, inquiet et hardi, il ne cesse de chercher à secouer le joug des convenances, de fuir sa famille, la grande bourgeoisie catholique.

„. . . stimuler les forces de destruction qui s'agitaient en lui, se jeter, de toute sa rancune, contre . . . il n'aurait su dire quoi — contre l'existence toute faite, la morale, la famille, la société! Rancune ancienne, qui datait de son enfance, sentiment confus d'avoir été un être méconnu, auquel étaient dus certains égards et auquel, sans répit, tout le genre humain avait manqué. Oui, à coup sûr, s'il avait jamais pu s'évader, il l'aurait trouvé enfin, cet équilibre intérieur qu'il accusait les autres de lui rendre impossible"[15].

Il a en même temps la conscience de sa valeur personnelle et sent le besoin de faire preuve de son originalité:

„Ah, si seulement quelqu'un au monde pouvait soupçonner ce que je suis, moi, — ce que je veux faire!

Oublier tout ce qui a déjà été écrit. Sortir des rails! Regarder en soi, et dire tout! Personne encore n'a eu l'audace de dire tout. Quelqu'un, enfin: moi!"[16].

Jacques ne craint pas seulement le frein de sa famille, mais encore d'être bridé par n'importe quelle autorité. Il va jusqu'à redouter que ses études à Normale supérieure n'entravent son développement et l'épanchement de ses facultés, et songe à abandonner l'Ecole en même temps que sa famille.

Les aventures uniquement charnelles de Daniel et d'Antoine, que Jacques sent autour de lui, l'ancreront „dans son besoin de pureté, en même temps que le relatif désintérêt de son frère et de son ami, pour un temps exclusivement préoccupés de leurs maîtresses, le rejettera à la

---

[15] *Les Thibault. La Belle saison.* 70e édition, Gallimard, Paris, 1934, p. 17.
[16] *Ibidem*, p. 19.

solitude“[17]. Rien ne l’en tirera, même pas ses premières amours, qui, elles non plus, ne lui apporteront l’apaisement qu’il aurait peut-être souhaité. Tiraillé entre son amour pour Jenny et l’attirance sensuelle quasiincestueuse qu’il ressent pour Gise, révolté contre son père et ne trouvant plus chez son frère aîné la sollicitude dont il a soif, Jaques fait appel au professeur Jalicourt pour lui demander conseil. La révélation de la vie gâchée de celui-ci et son conseil de tout abandonner pour travailler librement et connaître la vie décident Jacques de partir pour essayer de se réaliser en dehors de toute contrainte. Cette deuxième évasion n’est plus une gaminerie, un acte irréfléchi d’enfant au seuil de l’adolescence, mais bien une démarche délibérée, l’acte réfléchi d’un homme résolu à tout tenter, conscient des responsabilités qu’il prend envers soi-même. Son évolution ultérieure suit une ligne ascendante, jalonnée de convictions formées. C’est ainsi qu’il arrive au parti de la révolution, qui donne enfin à cet incompris une raison d’être. Cet homme réfractaire à toute contrainte y trouve sa voie, un idéal et la conviction que sa révolte instinctive ne peut devenir efficace que si elle se donne pour tâche de travailler à l’évolution sociale dans le sens de la révolution, la seule capable d'ébranler les assises de la société dans laquelle il a été élevé et qu’il hait de tout son coeur. Voici comment il s’explique:

„Ce qui a fait de moi un révolutionnaire, [...] c’est d’être né ici, dans cette maison... C’est d’avoir été le fils de bourgeois... C’est d’avoir eu, tout jeune, le spectacle quotidien des injustices dont vit ce monde privilégié... C’est d’avoir eu, dès l’enfance, comme un sentiment de culpabilité... de complicité! Oui: la sensation cuisante que, cet ordre de choses, tout en le haïssant, j’en profitais!“[18].

Et c’est pour ne plus en profiter qu’il a résolu de la quitter. On ne combat pas un ordre tout en profitant des avantages qu’il peut vous offrir. Jacques n’a pas balancé, sa droiture de caractère l’éloigne de tout compromis et lui permet de rester égal à lui-même jusqu’au bout. Révolté dès son enfance, il le restera devenu homme. Au désarroi de l’adolescent brimé se substitue l’attitude décidée et consciente de l’homme au seuil de la maturité. Mais que sa route s’écarterait de celle des siens, il l’avait comme pressenti depuis son enfance. Il le confie à Antoine, bien plus tard, au seuil de la guerre: „Bien avant de savoir ce que c’était que le capitalisme, avant même d’en connaître le mot, à douze ans, à treize ans, rappelle-toi: j’étais en révolte contre le monde où je vivais, celui de mes camarades, de mes professeurs... le monde de Père, et de ses bonnes oeuvres!“[19]. A l’entendre, à le voir agir, on le dirait prédestiné à la vocation révolutionnaire, cause à laquelle il restera fidèle jusqu’au sacrifice suprême. Mais le germe de cette vocation c’est bien dans sa crise d’adolescence qu’on le décèle, quand se dessinent déjà les traits de sa personnalité future, lesquels le marqueront pour la vie.

---

[17] Claude Edmonde Magny, *o. c.*, p. 310.
[18] *Les Thibault. L’Eté 1914*, Gallimard, Paris, XVII, p. 115.
[19] *Ibidem*, p. 115.

Les figures et le destin de Gilbert Villars et de Jacques Thibault, analogues à maints égards, illustrent, croyons-nous, de façon convaincante, les aspirations, les rêves, les victoires et les échecs d'une génération de jeunes au lendemain de la première guerre mondiale, laquelle marque l'ouverture d'une nouvelle et importante étape dans l'histoire de notre civilisation. Mais elles illustrent aussi, avec non moins de force, et les caractères définitoires de l'adolescent en révolte, et le rôle que jouent les ressorts sociaux et psychologiques dans la crise des adolescents, que Roger Martin du Gard et Marcel Arland ont peinte et explorée en psychologues avisés. Mais, au-delà de cette peinture, reflétant une réalité historique en même temps que socio-psychologique, on ne saurait ne pas être frappé par les similitudes de cette crise avec celle dont nous sommes les témoins aujourd'hui. Revêtant des aspects plus accusés et s'exprimant par des modalités différentes (formes voyantes, caractère de masse, violences, etc.), cette affirmation de soi des adolescents et des jeunes en général n'en a pas moins ses racines dans une crise analogue, manifeste pendant l'entre-deux-guerres.

COORDONATELE SOCIO-PSIHOLOGICE ALE CRIZEI ADOLESCENȚEI LA ROMANCIERII ROGER MARTIN DU GARD ȘI MARCEL ARLAND

(R e z u m a t)

În prezența formelor manifeste, acute, pe care le ia în zilele noastre criza tineretului din occident, și cu deosebire în Franța, autoarea își propune să sondeze rădăcinile socio-psihologice ale acestor frămîntări, așa cum ni se dezvăluie ele în proza romanescă franceză dintre cele două războaie mondiale. Parte a unui studiu mai vast, articolul de față explorează tensiunile și conflictele dintre generațiile de adolescenți și cele care le preced prin mijlocirea a doua dintre figurile de tineri din bogata galerie pe care ne-o oferă literatura franceză interbelică, și anume Gilbert Villars, eroul romanului *L'Ordre* al lui Marcel Arland, și Jacques Thibault din *Les Thibault* de Roger Martin du Gard. Formele tipice pe care le îmbracă criza adolescenței la acești tineri, revelatoare și analoage în bună parte, explică nu numai destinul lor personal în contextul social-politic al epocii, dar dezvăluie și cauzele profunde din care derivă criza tineretului ai cărei martori sîntem astăzi.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

SENTIMENTUL DURATEI LA VILLON (II)

DOINA CORNEA

Dacă în prima parte a articolului despre Villon, apărută în numărul precedent, a fost definită viziunea poetului asupra duratei, în numărul de față se va defini mai ales sensibilitatea lui poetică profund zbuciumată de sumbra intuiție a duratei. Faptul că poetul se află în neputința medievală de a se depăși și a da un răspuns de ordinul gîndirii impasului duratei, va face din Villon unul din cei mai zguduitori poeți ai descompunerii. Tot ce în jurul lui fusese ca o promisiune de o plăcere, se dizolvă, putrezește, piere și Villon însuși, în urma lucrurilor, se lasă tîrît de același vîrtej. Existența lui se va desfășura într-un cîmp negativ, în care totul îi scapă. Această conștiință ancorată în lumea sensibilă și care izvorăște din viața simțurilor se vede deposedată de ceea ce o înconjoară, dar și de propria sa ființă care niciun moment nu va avea conștiința de a poseda clipa în plinătatea unei trăiri, fie ea chiar limitată în timp. Villon își dă seama că nu numai viitorul (prin perspectiva lui incertă și sumbră) îi scapă, dar și prezentul, neputînd să-l înglobeze în ființa sa. Va exista mereu un decalaj între durata scurgerii obiective și durata gîndirii sau a simțirii în conștiința sa. Timpul o va lua mereu înainte, zmulgînd cu el tot ce Villon ar vrea să prindă. Viteza lui e cea a zborului, a vîntului, a apei sau a focului:

„Or beuvez fort, tant que ru peut courir“[1];
„Tost allumees, tost estaintes“[2].
„Mes jours s'en sont allez errant
Comme, dit Job, d'une touaille
Font les filetz, quant tisserant
En son poing tient ardente paille“[3].

Conștiința poetului rămîne deci mereu în urma evenimentului care s-a și precipitat în trecut, de unde nimic nu-l mai poate scoate. Iată ce spune în legătură cu timpul tinereții:

„Il ne s'en est a pié allé
N'a cheval: helas! comment don?
Soudainement s'en est vollé“[4].

Decalajul este subliniat prin opoziția dintre verbele „aller a pié“, aller a cheval“ aparținînd ordinului uman, și verbul „s'envoler“ aparținînd mai degrabă ordinului cosmic.

---

[1] François Villon, *Oeuvres*, La Cité des Livres, Paris, 1930, p. 91 (Double Ballade).
[2] *Ibidem*, p. 104 (Ballade a s'amije).
[3] *Ibidem*, p. 85 (Les regrets de la Belle Heaulmiere)
[4] *Ibidem*, p. 72.

Aceeași idee o ilustrează verbul „suivre“ menționat mai sus, și ca exemplu de pasivitate, dar aparținînd în același timp și cu accepțiunea de a se afla mereu în urma evenimentului. Citez același exemplu:

„Ou sont les gracieux gallans
Pue je suivoye ou temps jadis“[5],

în vederea aceleiași argumentări, în versul ce urmează, în care poetul vorbește tot de timp:

„Allé s'en est, et je demeure“[6],

Cele două verbe: s'en aller“ și „demeurer“ subliniază același decalaj ce face imposibilă identificarea trăirii în conștiință care se vrea, dacă nu permanentă, cel puțin foarte lentă, și obiectul, sau condiția trăirii care a și luat-o înainte. „Demeure“, după cum vom vedea, e departe de-a însemna permanența eului; verbul are doar menirea de-a exprima rămînerea în urmă a acestuia.

E obsedantă, la Villon, repetarea verbului „s'en aller“, și încă la forma trecutului, astfel încît viziunea despre care vorbește, în clipa în care vorbește, n-o mai avem în față, nici măcar ca formă ce dispare treptat din cîmpul vizual, ea aparține deja trecutului.

Aceeași goană după trăirea abia întrezărită și de pe acum sortită nimicniciei, e ilustrată prin repetarea adverbelor: *„pieça“* (de mult timp) și *„ne . . . plus“*, care răsună ca un tragic refren existențial:

(les gallans) „D'eulx n'est il plus riens maintenant“[7]:

Maintenant este opus, oarecum, lui *ne . . . plus* și reprezintă fragila existență menită să cadă mereu în neființă; durata devine deci un fel de mediu de trecere de la ființă la neființă.

*

După cum am mai arătat, în ordinul temporal, Villon este poetul degradării, al descompunerii, al nimicirii și în sfîrșit al dispariției. Nimic nu scapă acestei legi. Mișcarea are același sens negativ, fie că e vorba de spirit, de fizic, sau de condiția socială. Această negativitate apare sub diverse forme, mai întîi ca o restrîngere a eului moral:

„Povre de sens et de savoir“[8],

sau

[. . .], povres vielles sotes“[9],

exprimată, după cum vedem, prin adjectivul *pauvre* care la Villon îmbracă diferite sensuri, cînd de sărăcire morală și fizică, cînd sentimente de milă, de tandrețe, sau de melancolie.

---

[5] *Ibidem*, p. 70.
[6] *Ibidem*, p. 72.
[7] *Ibidem*, p. 70.
[8] *Ibidem*, p. 72.
[9] *Ibidem*, p. 70.

„Triste, failly", desemnează același declin moral și social, pe cînd continuarea versului:

„[. . .] plus noir que meure"[10] se referă la o restrîngere fizică, la slăbire, urmată apoi de restrîngerea socială. Villon pare că evoluează într-un adevărat spațiu al lipsei, punctat de acumularea negațiilor:

„Qui n'ay n'escus, rente, n'avoir;"

Dureroasa impresie a treptatei devalorizări morale și fizice rezultă și din comparația celor trei sau patru portrete pe care poetul și le face, la intervale de timp diferite, pentru a se prezenta cititorului. Dacă primul comunică încă o impresie de vigoare, de bună dispoziție și de disponibilitate în același timp, al doilea și al treilea trădează deja o tristă experiență de viață care n-a trecut fără să lase urme grave:

„En l'an de mon trentiesme aage,
Que toutes mes hontes j'eus beues[11],

totuși încă un rest de speranță și de nevinovăție:

„Ne du tout fol, ne du tout sage"[12],

sau cu dorința de a-și justifica vina în versul următor:

„Non obstant maintes peines eues."

Versurile citate mai sus:

„Pouvre de sens et de savoir,
Triste, failly, plus noir que meure,"

răsună, comparativ, mult mai amar.

A patra imagine, viziunea trupului său pe spînzurătoare, constituie un diptic. Farsei cinice, etalată în *Quatrain:*

„Je suis Françoys, dont ce me poise,
Né de Paris emprès Pontoise,
Qui, d'une corde d'une toise,
Sçaura mon col que mon cul poise"[13],

îi răspunde parcă vocea dureroasă și gravă din balada *Epitaphe Villon* a celui ce a trecut pragul veșniciei, de unde cu o extremă umilință își măsoară vina vieții și implora iertare. Poate ceea ce e mai uman în poezia lui Villon este acest umil sentiment de vinovăție care îl urmărește pas cu pas.

Urîțirea fizică este tot o formă restrictivă a degradării, o diminuare a persoanei fizice. Iată cum se zugrăvește Villon în Epitaful sub formă de verset:

„Il fut rez, chief, barbe et sourcil.
Comme ung navet qu'on ret ou pelle"[14].

---

[10] *Ibidem*, p. 85 (Regrets de la Belle Heaulmiere).
[11] *Ibidem*, p. 70.
[12] *Ibidem*, p. 63.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*, p. 181.

Iar frumoasa armurieră:

„Quant me regarde toute nue,
Et je me voy si tres changiee,
Povre, seiche, megre, menue,
Je suis presque toute enragiee“[15].

Micşorarea, slăbirea, uscarea, sînt semne de urîţire şi de distrugere şi tot atîtea teme poetice în opera lui Villon. În aceeaşi gamă se înscrie ridul, pierderea părului sau a sprîncenelor, pierderea luminii din ochi:

„Le front ridé, les cheveux gris,
Les sourcilz cheus, les yeulx estains“[16].

Dacă albul, zăpada, strălucirea sînt culorile tinereţii şi ale frumuseţii, negrul este culoarea îmbătrînirii sau a distrugerii. Citez din nou versul:

„Triste, failly, plus noir que meure.“

Netezimii voluptoase a formelor tinereşti şi rotunjimii lor, Villon le opune forme colţuroase, unghiuri aspre care prevestesc viitorul schelet:

„Les espaulles toutes bossues;“ şi în aceeaşi strofă:
[. . .] „Telles les hanche que les tetes“[17].

Restrîngerea fizică e evocată chiar prin atitudinea acestor femei bătrîne ghemuite în jurul unui foc ce abia mai pîlpîie:

„Assises bas, a crouppetons,
Tout en ung tas comme pelotes“[18].

Dacă viaţa diversifică fiinţele, înzestrîndu-le cu calităţi deosebite, îmbătrînirea, ca şi moartea, le aduce spre uniformizare şi anonimat: aceste făpturi-gheme nu se mai deosebesc între ele prin nimic. Şi iarăşi trebuie să admirăm arta lui Villon de-a reda o impresie fugitivă şi de-a fixa o atitudine prin intermediul unei imagini simple, din viaţa cotidiană, dar care, cu atît mai mult, e aptă de a transpune ceva din contururile ei concrete în viziunea abstractă.

De o tonalitate mai sumbră, dar înscriindu-se în aceeaşi temă a reducerii fizice, intră şi descărnarea. Villon o înfăţişează cu tuşe a căror forţă merge pînă la brutalitate. Nu se cruţă nici pe el, dar nici pe alţii. Trupul uman devine amorf, carnea se topeşte, atîrnă:

„Oreilles pendans et moussues,
Menton froncé, levres peaussues“[19]; şi în strofa următoare:
„Du sadinet, fy! Quant des cuisses,
Cuisses ne sont plus, mais cuissetes
Grivelees comme saulcisses.“

în care din nou sînt de subliniat plasticitatea şi realismul imaginei.

---

15 *Ibidem*, p. 144 (Epitaphe: verset).
16 *Ibidem*, p. 84 (Les Regrets de la Belle Heaulmiere)
17 *Ibidem*.
18 *Ibidem*.
19 *Ibidem*.

Mai cumplită însă decît bătrînețea este moartea. Nici poetul, nici tatăl, nici mama lui, la care se pare că ținea în mod deosebit, nu sînt cruțați:

„Mon pere est mort, Dieu en ait l'ame!
Quant est du corps, il gist soubz lame.
J'entens que ma mere mourra,
Et le scet bien la povre femme,
Et le filz pas ne demourra"[20].

Pentru a sublinia soarta efemeră a tot ce viețuiește, Villon ca și contemporanii săi, face nesfîrșite enumerări de ființe care trec: tovarăși de chefuri, muierea săracă și de neam, iubita și prostituata, femeia — vis etern de frumusețe —, regi și împărați alături de cerșetori, hoți și borfași, toți sînt prăvăliți în același neant. Multiplicitatea susținută de aceste enumerări e menită să întărească ideea de nimicire inexorabilă. În trecerea spre celălalt tărîm, suferința își atinge paroxismul în clipa agoniei. Villon consacră multe strofe acestei cumplite stări, care nu o dată trebuie să-i fi torturat închipuirea. Mai întîi e trupul care se zbate, istovit de chinuri și dureri:

„Et meure Paris ou Helaine,
Quiconques meurt, meurt a douleur
Telle qu'il pert vent et alaine"[21].

Sufocarea, sudoarea sînt înfățișate ca semne ale chinului suprem, pe care Villon le cunoștea, desigur, din tragicele lui experiențe de viață:

„Puis sue, Dieu scet quelle sueur!"[22].

Trebuie observată și insistența plină de spaimă cu care poetul revine asupra acestei imagini obsedante a suferinței necunoscute.

Dar toate acestea pălesc pe lîngă suferința morală înfățișată în continuare și care constă în singurătatea omului în fața morții. Iată-l închis în spaima lui, în chinul lui și nici unul din cei din jur nu-l poate și nici nu vrea să-l ajungă în această lume a morții: barierele sînt de neînvins

„Car enfant n'a, frere ne seur,
Qui lors voulsist estre son plege"[23].

Acumularea negațiilor în fața substantivelor — care prin definiție simbolizează dragostea și statornicia — creează în jurul muribundului un spațiu absolut vid.

Villon urmărește obsesiv procesul morții, ca și cum ar vrea să se convingă că a fi înseamnează de fapt a nu fi. Cadavrul, descompunerea, scheletul, variante ale aceleiași teme, le evocă brutal și fără reticențe dar și cu un fior de groază în fiecare vorbă a lui. Dimensiune, formă, culoare, totul punctează oribila descompunere. Culoarea morții este paloarea

„La mort le fait fremir, pallir"[24].

---

[20] *Ibidem.*
[21] *Ibidem*, p. 75.
[22] *Ibidem*, p. 76.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*

Villon face o constatare paradoxală, dar realistă, arătînd cum această carne neînsuflețită, înainte de a începe să se nimicească sporește și în același timp se diformează, luînd înfățișarea hidoasă a cadavrului. E vorba de o adevărată creștere negativă. Evocarea e printre cele mai zguduitoare în creația lui Villon:

„Le nez courber, les vaines tendre,
Le col enfler, la chair mollir,
Joinctes et nerfs croistre et estendre"[25].

Verbele *tendre, enfler, croistre, estendre* exprimă această sporire în volum a diferitelor părți ale corpului, diformîndu-l. Muzicalitatea fluidă, întreruptă ici colo de anumite stridențe, cadențele ascendente, cu ceva isteric în răsunetul lor, amploarea ritmului, au o dublă funcție: ele subliniază acest crescendo macabru dar în același timp trădează groaza poetului.

Procesul nimicirii nu se oprește însă aici; după cadavru urmează descompunerea. Verbele *pourrir* și *dévoré* devin un laitmotiv obsedant:

„Et pourrir soubz riche tombeau!"[26] sau
„Quant de la chair, que trop avons nourrie,
Elle est pieça devoree et pourrie"[27].

Contrastul între vanitatea vieții și tragicul ei deznodămînt izvorăște din opoziția celor două verbe: nourrie-pourrie; dar și din opoziția nourrie-dévorée. Prin vierme începe treptata nimicire a ceea ce a fost ființă umană, dar se pare că Villon nu se limitează la această constatare banală. În poezia lui toate forțele naturii se îndîrjesc parcă împotriva trupurilor neînsuflețite, pentru a le distruge. Vîntul, ploaia, soarele sînt tot atîția factori nimicitori:

„La pluye nous a büez et lavez,
Et le soleil dessechiez et noircis"[28].

Procesul invers a început: după nefireasca creștere urmează micșorarea, uscarea, eroziunea. Dar cît de dureros sună și aceste versuri, asimetric ritmate, datorită adăugirilor penibile a noi elemente distrugătoare. În sfîrșit, păsările întregesc procesul de fărîmițare: dispare barba, dispar sprîncenele, ochii sub înverșunarea lacomă a coțofanelor și a corbilor:

„Pies, corbeaulx, nous ont les yeux cavez,
Et arrachié la barbe et les sourcis"[29].

Repetarea sunetelor acute *é* și *i* evocă parcă strigăte de spaimă și de durere.

Dar în curînd fărîmițarea însăși se va transforma în pulverizare

„Et nous, les os, devenons cendre et pouldre"[30].

și apoi în dispariție totală, nelăsînd nici o urmă. Totuși ceva persistă din-

---

[25] *Ibidem.*
[26] *Ibidem.*
[27] *Ibidem,* p. 75.
[28] *Ibidem,* p. 183 (L'Epitaphe Villon).
[29] *Ibidem.*

colo de disoluție: conștiința zbuciumată a lui Villon care nu poate să uite, căci perspectiva baladei e cea de dincolo de mormînt; poetul își privește de acolo agonia și descompunerea, conștiința lui supraviețuindu-le. Această cumplită și supremă aducere aminte pare întreținută de vîntul care-i leagănă cadavrul, luîndu-i parcă orice speranță de odihnă:

„Puis ça, puis la, comme le vent varie,
A son plaisir sans cesser nous charie"[31].

*

Legată de timp este și evoluția poetului în spațiu, în spațiul uman sau social. Drama timpului este dublată de drama ce se desfășoară în spațiu. Decalajului temporal îi corespunde decalajul spațial. Villon se va afla mereu în locul cel rău și mărginaș, în locul blestemului și al deposedării. Va fi mereu împins ca de o forță fatală din centrul său existențial spre o periferie ostilă. Lucruri, ființe, locuri, aștri se înverșunează împotriva lui; s-a născut într-un ceas rău și sub semnul nenorocului:

„Dont vient ce mal? — Il vient de mon maleur.
Quant Saturne me feist mon fandelet,
Ces maulx y meist, je le croy"[32].

Această nepotrivire, fie temporală, fie spațială (de a nu fi nimerit ceasul și locul cel bun) este în repetate rînduri exprimată prin *structuri ipotetice*, care în același timp îi permit poetului să întrezărească și să deplîngă șansa neizbutită. Exemplele sînt multiple:

„Se Dieu m'eust donné rencontrer
Ung autre piteux Alixandre"[33] sau
„Hé! Dieu, se j'eusse estudié
[. . .] J'eusse maison et couche molle"[34].

Acest fel de trecere este legată mai mult de ideea de distribuire materială în spațiu, mai exact: ea se identifică uneori cu sentimentul posedării sau mai degrabă al deposedării. Ea se va exprima deci prin verbul *avoir* mai curînd decît prin *être*, care este de ordinul existenței: eust donné, eusse estudié, eusse maison etc.

În spațiu, ca și în timp, obiectele, lucrurile, ființele îi scapă printre degete. Lui *ne . . . plus* temporal îi răspunde *ne . . . rien*. Tema de data aceasta va fi sărăcia și deposedarea. Nici faimă, nici avere, iată partea lui Villon în această lume de el atît de rîvnită. Sărăcia devine un motiv poetic, dar este și o realitate jenantă, care de cele mai multe ori va fi exprimată cu umor și vervă:

„Povre je suis de ma jeunesse,
De povre et de petite extrace;
Mon pere n'ot oncq grant richesse,

---

30 *Ibidem*.
31 *Ibidem*.
32 *Ibidem*.
33 *Ibidem*, p. 176 (Débat du coeur et du corps de Villon).
34 *Ibidem*, p. 70.

Ne son ayeul, nommé Orace;
Povreté tous nous suit et trace.
Sur les tombeaulx de mes ancestres,
Les ames desquelz Dieu embrasse,
On n'y voit couronnes ne ceptres"[35].

Dar mai există și un alt mod de sărăcire decît cel material: deposedarea spirituală; Villon, în viața lui de om, își pierde integritatea morală și onoarea. Pierderea acestor valori va fi de fapt cauza dislocării lui din spațiul uman. Poetul e conștient de devalorizarea lui morală și o constată uneori cu cinism, ca și în versurile din *Quatrain*, de cele mai multe ori însă cu amărăciune, dar întotdeauna fără putința de a-i rezista. Se lasă dus de ceasul rău în care crede *(Débat du coeur et du corps de Villon)* și, mai ales, după cum am mai arătat, se lasă antrenat de mediul în care trăiește:

„Je suis paillart, la paillarde me duit"[36];

sau în aceeași baladă:

„Ordure amons, ordure nous assuit;
Nous deffuyons onneur, il nous deffuit."

Decăderea morală merge mînă în mînă cu cea fizică:

„De paillarder tout elle me destruit,
En ce bordeau ou tenons nostre estat."
(Citat din aceeași baladă.)

Dacă în această lume Villon se află mereu în locul cel rău, în surghiun, în închisoare și moarte:

„En fosse gis, non pas soubz houx ne may,
En cest exil ouquel je suis transmis
Par Fortune, comme Dieu l'a permis"[37],

în schimbul voluptății unui culcuș moale și a unei vieți îmbelșugate, cum de atîtea ori și-a dorit, locul poetului în moarte și dincolo de ea, așa cum îl întrezărește în *Epitaf*, este tot un loc al blestemului, care culminează prin halucinanta viziune a spînzurătorii de care atîrnă bietul lui trup chinuit de lăcomia păsărilor, de disprețul celor vii și în conștiința lui, de înfricoșătoarea nesiguranță a veșniciei. Vocea care imploră de dincolo de moarte mila oamenilor și îndurarea lui Dumnezeu, e umilă și gravă și purificată poate, ca toate vocile încercate de marea teamă existențială.

•

E ciudat cum acest poet — de o sensualitate atît de pregnantă — s-a lăsat pradă acestei deposedări în timp și în spațiu, fără să încerce să opună o rezistență, cît de efemeră și iluzorie, trecerii. Cum de n-a descoperit a patra dimensiune poetică a timpului, aceea a amintirii, care a servit drept paleativ atîtor poeți ce i-au urmat? E desigur tot mentalitatea medievală cea care l-a împiedicat. Omul evului mediu n-a simțit nevoia

---

[35] *Ibidem*, p. 71.
[36] *Ibidem*, p. 74.
[37] *Ibidem*, p. 133 (Ballade de la Grosse Margot).

să-și construiască un univers al amintirii subiective, individuale, acest van derivativ al nimicniciei. Amintirii îi opune aducerea aminte, care este mai obiectivă, deoarece izvorăște din exterior avînd un caracter istoric și care se proiectează în spațiul nemuririi. Deci, amintirilor personale omul din evul mediu le preferă amintirile despre sfinți și eroi.

Villon nu are decît amintiri imediate în gama amintirilor personale, și nu caută niciodată să-și asigure prin ele un fel de permanență în conștiința lui. Dar chiar istorice fiind, sau legendare, aducerile aminte cîntate de poet sînt parcă și ele sortite uitării, dispariției. Totuși Villon în patetica căutare: „où sont", nu-și îndreaptă privirea spre lumea de dincolo pentru a găsi un răspuns, ci caută să regăsească restul de amintire pămînteană care supraviețuiește celui dispărut. Desigur, ca orice lucru, și această amintire se șterge. Toată galeria de personaje feminine, pierdute în trecut, nu face decît să înfățișeze acest fel de dispariție: în memorie. Dacă făpturile evocate într-un trecut mai apropiat au încă contururi precise, un fel de consistență sensibilă:

„Berte au grant pié, Bietris, Alis,"
„. . . la tres sage Hellois,"
„Haremburgis qui tint le Maine."
„Et Jehanne la bonne Lorraine
Qu'Englois brulerent a Rouan"[38]:

altele, topite în adîncurile timpului, au devenit doar un nume:

„[. . .], Bietris, Alis," (totuși o identitate!),

iar altele abia o formă cu contururi pierdute ca de vis.

Acest exod de umbre, cîndva strălucitoare de tinerețe și frumusețe ca și zăpezile, e acompaniat magistral de ritmul și muzicalitatea versurilor a căror sonoritate pare a se stinge:

„La royne Blan*ch*e comme *lis*
Qui *ch*antoit a voix de *s*eraine,
Berte au grant pié, *Bietris, Alis,*
Haremburgi*s* . . ."[39].

În concluzie, nu s-a revelat poate niciodată o sensibilitate poetică atît de plină de vervă, de umor sau de cinism, care să ascundă în același timp un tragism mai acut în fața nimicniciei; și niciodată conștiința n-a fost mai dezarmată în fața temerii existențiale ca cea a lui Villon. Durata precară pe care o invocă, mereu amenințată de distrugere, este deci o durată iremediabil tragică.

LE SENTIMENT DE LA DURÉE CHEZ VILLON (II)
(Résumé)

La deuxième partie de l'article sur „Le sentiment de la durée chez Villon" se propose d'analyser les images les plus significatives que le poète emploie pour exprimer l'irrémédiable dissolution de l'être. Villon reste dans une contemplation impuissante et horrifiée devant l'action dissolvante du temps, sans chercher à transcender sa condition par une option de pensée.

[38] *Ibidem*, p. 174 Epistre a ses amis).
[39] *Ibidem*, p. 77 (Ballade des Dames du temps jadis).

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

LE RAPPORT DU RÊVE ET DE LA RÉALITÉ DANS LE ROMAN DE MARCEL PROUST

YVONNE GOGA

Dans cette étude nous nous proposons de faire l'examen du rapport existant entre l'onirique et la réalité pour pouvoir saisir le spécifique du roman proustien.

Pour mieux étudier ce rapport nous devons tenir compte de quelques considérations psychologiques. Au niveau de l'onirique diurne les images reposent dans la plupart des cas sur la réalité, même, si l'on ne peut pas toujours en apercevoir l'objet à cause de l'imagination qui intervient parfois avec des représentations fantaisistes. Dans la rêverie par exemple qui garde un contact plus intime avec le réel tout au long du déroulement de sa trame, il est bien difficile de délimiter les deux mondes. Dans l'onirique nocturne, remarquent les psychologues, le contact du rêve et de la réalité est moins intime. Pourtant, dans ce cas non plus, les deux mondes ne peuvent pas être parfaitement séparés.

Nous devons rappeler aussi une remarque de I. Biberi, qui sera utile à notre étude. S'il ne repose pas sur la réalité, nous dit le psychologue, le rêve n'a qu'une valeur esthétique, alors que si on l'interprète par rapport aux événements de la veille il a une valeur psychique[1]. Chez Proust, il y a aussi bien des manifestations oniriques esthétiques que psychiques. Les premières, représentées par la plupart des rêveries et quelques rêves, ont une autre signification que celle que les psychologues leur attribuent. Tout en reposant sur des éléments du réel (les aubépines du côté de Méséglise, la mer et les trois arbres de Balbec, etc.) elles réussissent, par le travail de l'imagination créatrice du narrateur à acquérir une valeur esthétique toute particulière. Cette valeur relève à la fois de la beauté intrinsèque de la rêverie ou du rêve s'il s agit de celui de la mer grothique, et de sa signification esthétique (le conception proustienne sur la création).

Proust interprète les produits oniriques appartenant à la deuxième catégorie à la manière des psychologues. Il y voit le moyen de plonger à l'intérieur du moi pour en explorer les visages cachés.

Ayant une telle signification pour l'art proustien, il s'ensuit que le monde du rêve est, chez Proust, plus vivant encore que la réalité même. Sa richesse affective rend possible la redécouverte d'un passé par la revivification des états d'âme vécus. L'imagination du rêveur transforme les sensations présentes et celles revécues en images. Les rêves et les rêveries sont ainsi beaucoup plus riches en images, ce qui a pour résultat l'aspect vif du monde onirique. Le monde créé par Proust diffère ainsi de la réalité, par un surplus d'affectivité, que le rêve révèle le mieux.

---

[1] Ion Biberi, *Visul și structurile subconștientului*, Ed. științifică, București, 1970, p. 202.

„Chez lui (remarque G. Cattaui dans son article) le génie, le rêve, l'imagination s'unissent pour créer un monde magique sans commune mesure avec l'univers visible de tous les jours"[2].

Pourtant, même s'il attache plus d'importance à un rêve ou à un souvenir qu'à la réalité, souligne toujours le critique, Proust ne rompt plus le contact avec le réel à la façon des romantiques. Le monde qu'il crée n'appartient pas uniquement à la fiction, car toute tromperie des songes y est dénoncée. Nous devons affirmer avec G. Cattaui que l'onirique de Proust ne repose plus sur la magie ou la prédestination à la façon du rêve romantique, mais sur un monde gouverné par des lois psychologiques. La fabulation fantastique est étrangère à tout processus onirique.

Proust entend faire de ses rêves une modalité de la connaissance. C'est pourquoi il s'est appliqué à une étude scientifique, malgré les difficultés de l'entreprise. La conception psychologique proustienne de l'onirique nous est révélée dès le début du roman. C'est Elstir qui l'expose dans son atelier de Balbec, pendant une discussion qu'il a avec le narrateur, à qui il conseille d'aller en Bretagne, même si le climat est „malsain pour un esprit déjà porté au rêve":

„Tant que vous détournerez votre esprit de ses rêves, il ne les connaîtra pas; vous serez le jouet de mille apparences parce que vous n'en aurez pas compris la nature"[3].

La curiosité psychologique et intellectuelle du rêveur qui confère sa particularité à l'onirique proustien, lui attribue aussi la qualité de facteur de la connaissance. Le désir éternellement inasouvi du héros de la „Recherche" de connaître le monde par ses rêves repose aussi sur la structure intime de son moi. Le penchant vers le rêve est inné, tel qu'Elstir le lui dit:

„Si un peu de rêve est dangereux, ce qui en guérit, ce n'est pas moins de rêve, mais plus de rêve, mais tout le rêve. Il importe qu'on connaisse entièrement ses rêves pour n'en plus souffrir"[4].

L'attention que Proust prête à l'analyse du monde oniriques est imposée par une double nécessité: celle de la connaissance du processus psychologique en général et celle de la connaissance des rêves et des rêveries intimes.

Le lieu commun des deux mondes proustiens est la sensibilité, alors que l'élément qui les sépare est la crainte causée par l'inconnu. La réalité est beaucoup plus cruelle que l'onirique parce qu'elle souligne l'évidence des faits indésirables.

Ce rapport essentiel du réel et de l'onirique influe sur l'entreprise littéraire proustienne, d'un bout à l'autre du roman. Le narrateur est prédestiné à une hypersensibilité qui le fait osciller entre les deux mondes.

Là ou le réel est visiblement la matière première de l'onirique, la séparation des deux mondes devient impossible. A ce niveau de dépen-

---

[2] Georges Cattaui, *Proust et les songes*, Europe, revue mensuelle II, février-mars, 1971, 49è année, nr. 502—503, p. 18.

[3] M. Proust, *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, Gallimard, Paris, 1975, p. 501.

[4] *Ibidem.*

dance mutuelle, Proust reprend la théorie des psychologues qui considèrent quel le réel est la source première de l'onirique. Toutes les rêveries et les rêves du roman, sauf ceux qui appartiennent au sommeil artificiel, gardent un contact plus ou moins distinct avec la réalité.

L'élément réel est le plus évident dans les manifestations de l'onirique diurne. Toutes les images représentant le visage de Gilberte, par exemple, reposent sur des éléments réels, fournis au narrateur par les autres personnages. Les parents, lui font savoir que Swann a une fille, allors que Swann même lui parle de l'amitié de sa fille avec l'écrivain Bergotte.

Les rêveries sur les Guermantes puisent leurs images à la fois sur la réalité présentée par les gens de Combray et à la réalité historique refletée par la tapisserie sur le „Couronnement d'Esther" ou par le portrait de Gilberte le Mauvais du vitrail de l'église de Saint-Hilaire. Le résultat de ce mélange d'éléments de la réalité caractérise parfaitement l'onirique. Les images du duc et de la duchesse, même si pleines de mystère, à la façon des produits de l'imagination, représentent pourtant la mode et l'atmosphère de l'époque.

Dans toutes les manifestations oniriques, le réel subit des déformations par le travail de la fantaisie. Si dans les rêveries on peut le reconnaître d'après le déroulement de la trame, dans le rêve il est parfois si deformé qu'on l'aperçoit à peine:

„Il semble bien que le rêve soit fait, pourtant, avec la matière parfois la plus grossière de la vie, mais cette matière y est „traitée", malaxée de telle sorte — avec un étirement dû à ce qu'aucune des limites horaires de l'état de veille ne l'empêche de s'effiler à des hauteurs inouies — qu'on ne la reconnaît pas"[5].

Pourtant, la plupart des rêves puisent leurs images à la réalité, et qui plus est, à „la matière parfois la plus grossière de la vie", car même si „la même histoire tourne à une autre fin"[6], l'élément du réel y est toujours présent.

Il y a aussi des cas où le réel ne fait que fournir la matière première, alors que l'onirique, par son caractère atemporel et par la qualité subjective de son espace, rend la complexité de la trame onirique. N'ayant plus de limites dans le temps et dans l'espace l'âme du rêveur peut retrouver plus facilement les sentiments du pasée ce qui a pour résultat l'affectivité accrue du monde onirique. L'élement du réel reçoit ainsi sa délivrance.

Par sa richesse affective l'onirique se prolonge dans la réalité tout en influant sur l'âme de l'individu. Il y a aussi des situations où la réalité, par la cruauté avec laquelle elle révèle les faits, oblige le narrateur à s'évader dans le monde de l'imaginaire. Affligé par les découvertes sur le vice d'Albertine, après la mort de celle-ci, il doit se réfugier dans la rêverie pour maintenir intact son amour.

---

[5] Marcel Proust, *La Prisonnière*, Gallimard, Paris, 1975, p. 143.
[6] Marcel Proust, *Guermantes II*, Gallimard, Paris, 1975, p. 102.

A cause de la richesse affective qui le caractérise, le monde onirique est celui qui convient à la révélation du moi. La sensibilité est mieux saisie alors qu'elle est illustrée par l'imagination.

En revanche, si ce n'est pas son moi qu'il explore, si son attention est dirigée vers le sondage d'un autre, c'est le monde réel que Proust préfère. Ce n'est pas donc par hasard que dans „Guermantes", dédié à la vie sociale et aux salons, ses préoccupations sur le monde onirique sont visiblement diminuées. Pourtant le romancier ne renonce pas tout à fait à présenter la dépendance mutuelle du réel et de l'onirique. Il suffit que nous nous rappelions la célèbre matinée Guermantes du „Temps rétrouvé" qui est une bonne illustration de notre remarque. Le but de cette sortie du narrateur dans le monde est celui de rencontrer les habitués du salon de la duchesse après une longue absence. A des observations objectives sur les personnes, il ajoute aussi des images appartenant au passé, pour mieux étudier l'effet du temps sur les visages. Par ce recours à l'activité imaginative la réalité est plus évidente. Nous pouvons donc affirmer que le réel et l'onirique coexistent presque toujours dans le roman proustien, tout en se disputant à tour de rôle la primauté. Si le réel est la matière première de l'onirique, il arrive que le contraire soit aussi possible. C'est le rêve sur la vieillesse des femmes qui le relève le mieux. L'impression que la beauté féminine passe vite est si forte, qu'en se réveillant, le narrateur se sent envahi par une profonde tristesse. Il se rend ainsi compte de la nécesité de nous souvenir d:une façon „plus humaine des choses, qu'on est trop tenté d'oublier dans le bon sens glacé, parfois plein d'hostilité, de la veille"[7].

Sa conduite avec Françoise, pendant le jour, est dictée par les impressions du rêve, de sorte qu'il décide d'être plus compréhensible avec elle. Le fait onirique impose ainsi l'acte de la veille, même si ce rapport ne dure pas aussi longtemps que son opposé:

„Et pour toute cette matinée au moins je saurais m'efforcer de ne pas être irrité des querelles de Françoise et du maître d'hôtel, d'être doux avec Françoise à qui les autres donnaient si peu de bonté"[8].

L'influence de l'onirique sur la réalité est pourtant peu durable car les hommes ne sont pas longtemps „gouvernés par le souvenir de leurs rêves"[9].

L'authenticité des deux mondes rend encore plus évidentes leur interdépedance. Si le réel est véridique par sa nature, l'onirique, qui repose sur le premier, possède aussi cette qualité. La relation renversée est aussi possible: si l'onirique est véridique, le réel doit être d'autant plus vrai.

Le réel, même si dispersé dans la trame onirique, rend la vraisemblance aux faits. Il este présent aussi dans les aspects les plus invraisemblables des rêves ou des rêveries.

Il arrive parfois que le caractère véridique de la réalité soit même annulé. Plus riche en sensations et en états d'âmeè la réalité onirique,

---

[7] Marcel Proust, *La Prisonnière,* Gallimard, Paris, 1975, p. 147.
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*

selon Proust, garde toujours son authenticité, alors que le réel, surchargé par la perception des faits insignifiants, la perd parfois. Il laisse ainsi se dérouler des événements invraisemblables où l'on a des rapports avec des êtres imaginés ou bien il facilite l'apparition des états d;âme angoissés. qui reposent sur des sentiments vains:

„nous nous acharnons [nous dit Proust] à chercher les débris inconstants d'un rêve, et pendant ce temps notre vie avec notre maîtresse continue, notre vie distraite devant ce que nous ignorons être important pour nous, attentive à ce qui ne l'est peut-être pas, encauchemardée par des êtres qui sont sans rapports réels avec nous, pleine d'oublis, de lacunes, d'anxiétés vaines, notre vie pareille à un songe"[10].

C'est par la perte de son authenticité que la vie reçoit chez Proust la valeur d'un mauvais songe.

En continuant l'analyse du rapport réel-onirique, nous allons nous arrêter sur l'examen de quelques éléments psychiques appartenant à la fois aux deux mondes.

Un désir, par exemple, change d'intensité selon le monde où il apparaît. Arrêtons-nous sur celui du héros proustien de voir Berma jouer en „Phèdre". Né de la réalité du talent de l'actrice, le désir du narrateur de la voir jouer dans la pièce de Racine augmente à mesure que son imagination ajoute quelques détails à l'art interprétatif de la tragédienne. Heurté à la sévérité des parents qui ne permettent pas à leur fils d'aller au théâtre à cause de sa santé faible, le désir devient plus fort encore. C'est le travail de l'imagination accéléré par l'interdiction qui l'intensifie. L'obstacle interposé entre le désir et son accomplissement rend plus complexe la représentation imaginative, de sorte que le contact avec le réel est d'autant plus dur que la rêverie a été riche. A la vue de la Berma l'intensité du désir diminue à tel point, que le narrateur ne peut l'accomplir à cause de l'insatisfaction affective et spirituelle qu'il éprouve:

„Mais en même temps tout mon plaisir avait cessé; j'avais beau tendre vers la Berma mes yeux, mes oreilles, mon esprit pour ne pas laisser échapper une miette des raisons qu'elle me donnerait de l'admirer, je ne parvenais pas à en recueillir une seule"[11].

L'onirique interpose entre le désir et son accomplissement réel un autre fictif, beaucoup plus riche en états d'âme. L'affectivité paroxistique de la rêverie, rend faible tout sentiment de la réalité qui aurait pu concourir à l'accomplissement du désir. Cette remarque porte Proust à considérer la réalité plus pauvre en plaisirs et en émotions qu'elle ne l'est pas vraiment. La façon dont le désir se réalise dans les deux mondes n'est qu'une ébauche de la conception littéraire proustienne, fondée sur la subjectivité.

Le contact avec le réel produit le même effet sur le sentiment que sur le désir. Se heurtant à la réalité, le sentiment, amplifié par l'imagination, perd de son intensité. C'est pourquoi la femme vue devient banale,

---

[10] *Ibidem*, p. 174.

[11] Marcel Proust, *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, Gallimard, Paris, 1975, p. 30.

commune, alors que celle des rêves est authentique. Tout sentiment ardent, éprouvé par l'imagination, pour une jeune fille quelconque (blanchisseuse ou porteuse au lait) perd de son intensité, et de son mystère dès que le moindre élement du réel intervient:

„Peut-être un seul mot, qu'elle eût dit, un sourire, m'eussent fourni une clef, un chiffre inattendus, pour lire l'expression de sa figure et de sa démarche, qui seraient aussitôt devenues banales“[12].

La rencontre avec la réalité diminue tout sentiment éprouvé en rêve. Les deux mondes deviennent irréconciliables au moment où l'image rêvée et celle fournie par la réalité sont confrontées. Ils restent pourtant inséparables par l'objet des rêves et des rêveries, qui appartient au réel. Le rapport paradoxal des deux réalités proustiennes et ainsi évident. Inséparables par leur interdépendance psychologiqueè elles sont incompatibles par leurs images. Ce rapport paradoxal en implique un autre, concernant l'affectivité qui sépare et réunit à la fois les deux mondes Elle les sépare par l'effet affectif opposé des images vues et rêvées et les réunit par un état d'âme riche que l'onirique transmet dans la veille.

Il arrive parfois chez Proust que la clarté de l'image onirique soit semblable à celle de l'image produite par la conscience. Ce fait le porte à croire que la conscience influe aussi sur les faits du rêve. Voyons ce qu'il nous dit lui-même en analysant un de ses rêves:

„Le valet de chambre entrait. Je ne lui disais pas que j'avais sonné plusieurs fois, car je me rendais compte que je n'avais fait jusque-là que le rêve que je sonnais. J'étais effrayé pourtant de penser que ce rêve avait eu la netteté de la connaissance“[13].

Proust pousse pourtant ses recherches plus à fond:

„La connaissance aurait-elle réciproquement, l'irréalité du rêve?“[14] — se demande — t-il, sans pourtant jamais répondre à cette question. Une élucidation de ce problème aurait peut-être changé la conception proustienne sur le caractère de songe de la vie. Par une réponse nette sur l'inauthenticité de la réalité il aurait révélé le manque de consistance des choses ce qui se serait opposé à sa recherche perpétuelle de l'authenticité des deux mondes.

Or la conception de Proust sur le thème de la vie qui est un songe, diffère essentiellement de celle que la littérature proposait, à partir de Caldéron de la Barca. La vie chez Proust n'est plus un rêve mensonger où le mauvais songe qu-on doit vivre par devoir d'honneur ou faute de choix, mais un beau songe qui peut être revécu. C'est du côte de l'affectivité qu'il envisage ce thème si ancien. Le souvenir affectif appartenant à la fois au réel et à l'onirique réunit à jamais les deux mondes irréconciliables dans une atmosphère qui ressemble à celle du songe, mais qui est plus authentique que la vie même.

Les personnages de la matinée Guermantes représentent tous cette conception. Pour chacun la vie a la valeur d'un songe, non parce qu'il a

---

[12] *Ibidem*, p. 348.
[13] Marcel Proust, *Sodome et Gomorrhe*, Gallimard, Paris 1975, p. 436.
[14] *Ibidem*.

été condamné à la vivre ou qu'il en a dévoilé l'absurde au seuil de sa mort, mais parce qu'il est arrivé à un moment où il peut la revivre. Le personnage accède au songe lorsqu'il est „ensommeillé dans la jeunesse et l'amour".

Proust, de même que ses personnages, commence son expérience subjective après avoir passé par les expériences de la jeunesse. La vie qu'il fait revivre est pareille à un songe par la confusion de l'onirique et de la réalité. Chaque monde puise à tour de rôle son authenticité à l'autre, de sorte que le rêve (l'expérience subjective) se prolonge à l'infini. Proust ne reconnaît cette unité qu'à la fin de sa recherche. Nous assistons donc, en lisant son roman, à la naissance et à l'évolution de cet élément esthétique de sa conception.

Au début de sa recherche, Proust ne comprend pas encore la valeur de la subjectivité, c'est pourquoi il l'abandonne si vite.

Sa nature lui prouve pourtant que la vie et l'expérience d'au jour le jour n'ont pas de valeur si elles n'entraînent pas le mouvement de sa sensibilité. L'expérience seule ne peut pas nourrir l'esprit. Ce n'est que l'imaginaire qui rend la beauté des faits. C'est pourquoi le narrateur qui cause avec sa grand-mère, ne peut pas croire que le nom de Villeparisis et celui de Guermantes appartiennent à la même famille:

„Comment aurais-je pu croie à une communauté d'onirique entre deux noms qui étaient entrés en moi, l'un par la porte basse et honteuse de l'expérience, l'autre par la porte d'or de l'imagination"[15].

La conception proustienne commence, à partir de cette remarque, à mûrir. La qualité de l'imagination étant révélée, il ne reste à l'écrivain qu'avancer plus à fond dans ses recherches pour trouver la clé qui doit réunir les deux mondes. Il la trouve dans la revivification d'un passé révolu. Proust doit faire ensuite un examen profond et prolongé du rapport existant entre la réel et l'onirique, jusqu'à la fin de sa recherche, pour comprendre que c'est la subjectivité qui les réunit. Par cette méthode, l'écrivain réunit dans un ensemble harmonieux les deux mondes opposés. Voici ce qu'il se demande dans la „Prisonnière" après un rêve qu'il vient de faire:

„Etait-ce Françoise qui était venue, était-ce moi qui avais appelé? N'était-ce même pas Françoise qui dormait, et moi qui venait de l'éveiller? bien plus, *Françoise n'était-elle pas enfermée dans ma poitrine?*[16].

Il n'y a plus de conscience, de réel, d'expérience de vie ou de songe qui soit séparé de cet univers vivant qui est le roman proustien. Tous ces elements sont „enfermés" dans „sa poitrine", ce qui leur confère unité et cohérence.

Arrivé au bout de l'étude de l'interdépendance du réel et de l'onirique chez Proust, nous pouvons affirmer que la „Recherche" n'est ni la remémoration autobiographique d'un passé ni l'"expérience onirique d'un dormeur éveillé, tel que nombre de critiques sont portés à le coire, mais

---

[15] Marcel Proust, *A l-'ombre des jeunes filles en fleurs*, Gallimard, Paris, 1975, p. 329.

[16] Marcel Proust, *La Prisonnière*, Gallimard, Paris, 1975, p. 144.

une oeuvre d'une valeur psychologique unique, dont la subjectivité particulière repose en même temps sur l'expérience de la vie vécue et sur l'authenticité du monde onirique.

RAPORTUL DINTRE VIS ȘI REALITATE ÎN ROMANUL LUI MARCEL PROUST

(Rezumat)

Articolul urmărește să pună în evidență raportul existent între oniric și realitate, în romanul lui Proust *A la recherche du temps perdu*.
În acest scop, plecînd de la cîteva considerații psihologice, se relevă în același timp dependența mutuală a celor două realități și autenticitatea fiecăreia în parte, conform specificului concepției proustiene. Analiza cîtorva elemente psihice (dorință, sentiment) aparținînd în același timp celor două lumi ne conduce la afirmația că onirícul le potențează, în timp ce realul le diminuează considerabil. Urmărind minuțioasa cercetare proustiană, devine evident faptul că legătura indisolubilă a celor două lumi este afectivitatea născută din evocarea unui trecut împlinit, astfel încît putem trage concluzia că romanul nu este rememorarea autobiografică a unui trecut sau o simplă experiență onirică, ci o operă de o valoare psihologică unică, a cărei subiectivitate deosebită este născută atît din experiența faptelor trăite, cît și din autenticitatea lumii onirice.

CONTRASTAREA FONETICO-FONOLOGICĂ PE PLAN SINCRONIC (III)
Stadiile contrastării

I. T. STAN

În primele două părţi ale studiului, publicate în Studia Universitatis Babeş-Bolyai, Philologia, 2, 1977 şi 1, 1978, autorul tratează sub 1. **Definirea termenilor,** sub 2. **Scopul şi sarcinile contrastării lingvistice** şi sub 3. **Scurtă privire istorică asupra cercetării contrastive.**

4. **Fonetica şi fonologia contrastivă.** În cele ce urmează ne propunem să evidenţiem unele aspecte ale aplicării diferitelor etape sau stadii din dezvoltarea foneticii şi fonologiei la predarea şi însuşirea limbilor străine[1].

Stadiul fonetic, care a stat la baza predării limbilor secole de-a rîndul, se caracterizează printr-un inventar de sunete ale limbilor respective şi se bazează pe ceea ce numesc foneticienii fonetică articulatorie. Se ştie că şi înainte de apariţia fonologiei foneticienii au manevrat cu anumite sunete tip, care erau redate prin diverse transcripţii. Dar criteriile de reliefare a acestor sunete erau empirice, ceea ce făcea uneori ca, rostindu-se sunete diferite, să fie ignorate anumite differeţe fonetice importante, relevîndu-se în schimb unele nuanţe secundare pentru fonetica generală. Ce se înţelegea, de fapt, prin sunete diferite, cînd se comparau două limbi? În primul rînd, sunetele care deosebeau diferitele cuvinte din limbile respective; în al doilea rînd, sunetele care erau percepute ca atare de vorbitorii limbii natale; în al treilea rînd, diferitele variante combinatorii ale limbii ţintă — în limbaj fonologic — care ieşeau în evidenţă în procesul însuşirii acesteia de către vorbitorii limbii de bază (în continuare: T = limba obiect, ţintă, limba străină presupusă a fi învăţată; B = limba natală, limba de bază de la care se porneşte pentru învăţarea limbii străine). Deci, în acest stadiu, numit fonetic, contrastarea depindea pe de o parte de limba T, pe de alta de limba B şi, în bună măsură, de simţul fonetic şi pedagogic.

În terminologia lingvisticii aplicate, stadiul comparaţiei fonetice, deci a sunetelor, corespunde noţiunilor de prezenţă sau absenţă în limba B a sunetelor din limba T. Dar între absenţă şi prezenţă se mai intercalează şi noţiunea de zero, prezenţă parţială[2], influenţă uneori deosebit de puternică a sunetelor învecinate, unele asupra altora. Să exemplificăm: pentru un român e mult mai dificilă rostirea corectă a sunetului /ś/ din poloneză, decît a vocalelor nazale /ǫ/ şi /ę/. De ce? Pentru că în primul caz românul este tentat să rostească pe /š/ românesc, care conţine o substanţă sonoră mai apropiată de /ś/ polonez, dar în al doilea caz /ǫ/ şi /ę/ lip-

[1] Vezi articolul lui Emmanuel Companys, *L'évolution de la comparasion phonologique appliquée à l- enseignement des langues,* în FM, 81, 1971, p. 20—28.

[2] *Ibidem.*

sesc din inventarul fonematic al limbii române literare. Exemplele de acest gen se pot înmulți.

Uneori, în această etapă, sunetele „dificile" sînt învățate in mod izolat. În context însă rostirea lor nu va mai fi „autentică", deoarece intervine fenomenul de coarticulație și rostirea inițială a sunetului nu mai corespunde, ea sunînd fals.

Stadiul fonologic. Acestui stadiu îi este caracteristică contrastarea dintre inventarul fonemelor și al variantelor lor combinatorii. Utilizîndu-se metoda comutării, aplicată la început de lingvistul francez A. Martinet, se ajunge la degajarea în ambele limbi a unei serii de foneme. Deși aplicarea acestei metode a dat rezultate pozitive în numeroase cazuri, rămîn însă insuficient de bine clarificate noțiunile de *arhifonem*, de *distribuție* și de *variantă combinatorie*. Chiar dacă se utilizează în contrastare noțiunea de *variantă combinatorie*, ea este mult prea apropiată de cea de sunet, mai ales că este desprinsă în urma unor descrieri în termeni articulatorii. Ceea ce trebuie neapărat subliniat aici este faptul că aceste variante nu sînt definite din punctul de vedere al relațiilor fonologice. Proprietățile care caracterizează fonemele nu se degajează cu exactitate, ceea ce impietează asupra aflării parametrilor care structurează sistemul fonologic în întregime.

Contrastarea — la acest stadiu — se izbește de mari dificultăți, deoarece riscăm să identificăm două foneme cu proprietăți diferite în limbi diferite. De exemplu, fonemele /š/ și /c/ din limba rusă ar trebui considerate identice cu /ș/ și /ț/ din limba română, deși ele nu pot fi tratate ca atare datorită diferențelor, dintre cele două limbi, în ce privește distribuția acestor foneme. Astfel în rusă /š/ și /c/ nu admit distribuirea lor înaintea lui /i/, pe cînd în limba română această distribuție este pe deplin posibilă. Aceeași situație se poate observa și în ce privește realizarea fonemelor /d/, /v/, /z/ etc. din cele două limbi. În rusă aceste consoane sonore se realizează în poziția finală absolută printr-un arhifonem, pe cînd în limba română se realizează tot printr-o sonoră, ele neafonizîndu-se.

Practic, acest stadiu nu diferă prea mult de cel precedent. Se întrevăd deja noțiunile de *distribuție* și *variantă combinatorie*, dar, cum afirmă și Emmanuel Companys, „il s'agit davantage d'une sorte de phonétique fonctionelle que d'une véritable phonologie"[3].

Așadar, în ambele stadii apar dificultăți în aplicarea lingvisticii la predarea limbilor străine. Încă nu se trage, din acest al doilea stadiu, concluzia, importantă, a necesității de a ne baza pe opoziții și de a depăși faza articulatorie a explicării fonemelor.

Abia în următorul stadiu — cel al *fonologiei distribuționale* — se poate vorbi de o înlocuire a modului de a opera cu fonemele: de la situația de *inventar* se trece la cea de *sistem.*

Utilizîndu-se o nouă noțiune — cea de trăsătură pertinentă — se reușește definirea mai exactă a fonemului, arhifonemului și variantei

---

[3] *Ibidem*, p. 22.

combinatorii, explicîndu-se, totodată, și fenomenul numit *neutralizare*. Pe baza trăsăturilor pertinente, care definesc proprietățile comune mai multor foneme, se reliefează corelațiile surd-sonor, dur-moale etc., care structurează, de fapt, sistemul fonologic.

Totuși, nici acest stadiu nu este lipsit de deficiențe. Astfel, se poate semnala o anumită lipsă de rigoare în ce privește analiza proprietăților — care rămîne tot la faza articulație — ale diferitelor foneme vocalice sau consonantice. De exemplu, în clasificarea vocalelor nu putem lua în considerație doar un singur criteriu, să zicem locul de articulare, deoarece în acest caz se trece peste o serie de diferențe în ce privește gradul de deschidere. Un /e/ și un /i/ nu pot fi, bineînțeles, departajate numai după locul de articulare, deoarece avem de a face cu grade de deschidere diferite. La fel și în situația unui /i/ și /u/: ambele vocale sînt închise, după gradul de deschidere, dar pentru a le deosebi trebuie să apelăm și la locul de articulare și la fenomenul labializării care le diferențiază. Așadar, aceste vocale au și trăsături comune, dar și trăsături care le diferențiază.

Situația e valabilă și în cazul consoanelor: nu putem lua în considerare doar un singur criteriu de clasificare, cînd e vorba de /b/, /z/, /g/, /s/ ș.a.m.d., corelațiile fiind posibile numai pe mai multe planuri, sau mai concret, acestea trebuie privite din mai multe puncte de vedere: loc, mod de articulare, sonore sau surde, dure sau moi etc., așa cum se face și în primul stadiu — cel fonetic.

Un alt neajuns al fonologiei distribuționale este și neluarea în considerare a criteriilor acustice de diferențiere. Astfel, din punct de vedere acustic, un /u/ și /i/ sînt mult mai diferite între ele, prima fiind *gravă*, iar a doua *acută*, decît /u/ și /p/ grave, /i/ și /f/ acute, /a/ și /k/ compacte.

În pofida acestor minusuri, odată cu fonologia distribuțională începe o etapă calitativ superioară de aplicare a fonologiei la procesul de predare și însușire a limbilor străine. Astfel, pentru prima dată se ajunge la explicarea clară a unor dificultăți de percepere și rostire a unor sunete, trecute cu vederea în primele două stadii. De exemplu, acum se explică de ce românii, care învață limba rusă, rostesc consoanele sonore rusești tot ca sonore și la finala absolută. Deoarece în limba maternă nu avem de-a face cu o neutralizare a opozițiilor ca în limba rusă și nici — în acest caz — cu noțiunea de arhifonem. În rusă, opoziția dintre /d/ și /t/, /z/ și /s/ în poziție finală se neutralizează, realizîndu-se arhifoneme, pe cînd în română consoanele respective nu cunosc acest fenomen, ele rămînînd fie surde, fie sonore. Un exemplu similar se poate da și din alte limbi. În franceză, deși există opoziția /e/ — /ə , francezii, cînd vorbesc germana, înlocuiesc pe /e/ prin /ɛ/ într-un cuvînt ca *stehen*. Explicația este, ca în cazul de mai sus, următoarea: în franceză /e/ și ə// aparțin aceluiași arhifonem /E/, apărut în urma neutralizării opoziției /e/ și ə/ ,.

Ca urmare a ajungerii fonologiei la acest stadiu de dezvoltare, au apărut și marile inovații din domeniul metodologiei predării limbilor străine ca: operarea cu opoziții și utilizarea exercițiilor structurale. De acum înainte se tinde sau mai bine zis, avînd în vedere situația reală, ar trebui să se tindă la imprimarea în mintea studentului a sistemului limbii T, a rețelei relațiilor, similitudinilor și diferențelor, operîndu-se

cu opoziții și nu rezumarea doar, ca înainte, la imprimarea imaginii auditive și învățarea procesului de articulație. Apoi pe această bază trebuie să se grupeze în același exercițiu fonemele vecine din limba T, membre ale aceluiași arhifonem sau posibile de interpretat ca atare de sistemul limbii B, variante combinatorii ale unuia și aceluiași fonem, sunete „absente" care intră în aceeași categorie fonologică în limba B. În cazul sunetelor apropiate în cele două limbi, de data aceasta operîndu-se cu opoziții, cei ce învață își dau seama că nu e vorba doar de niște nuanțe subtile ale limbii T, ci de foneme distincte, care determină schimbări de sens, tot atît de importante ca operațiile „vizibile" din limba B. Deci, opoziția de perechi minimale are și un rol psihologic deosebit de important.

Cum s-a amintit, pe baza fonologiei distribuționale iau naștere și exercițiile structurale, care se adaptează bine la operarea cu opoziții, pași minimali, mai ales în laboratoarele de fonetică, destinate să mărească în mod considerabil timpul de lucru efectiv al studentului. Exercițiile structurale sînt în fonetică un mijloc excelent de a fixa cunoștințele și de a grava sistemul în mintea studentului, urmînd apoi a fi transformat totul în reflexe.

În stadiul *fonologiei binare* sistemul fonemelor e înlocuit cu cel al parametrilor ierarhizați; fonemele sînt definite ca intersecții ale parametrilor. Constatarea se face între sisteme, reliefîndu-se numărul și natura parametrilor și relațiile care se stabilesc între aceștia.

În fonologia binară se are în vedere importanța diferită, ierarhizată a trăsăturilor. Astfel, unele trăsături pot fi mai importante decît altele și viceversa. Așa de exemplu, faptul că anumite trăsături încetează să mai fie pertinente în anumite poziții dă naștere la neutralizare și arhifoneme. În acest stadiu, ca unitate de măsură ireductibilă se adoptă *bit*-ul, pe baza căruia se admit doar opoziții binare. În cazul că avem mai mulți termeni e necesar să stabilim cantitatea și calitatea parametrilor, ceea ce se face prin alegere, ierarhizare și prin unitatea *bit*, care dă măsuri ca „mai puțin", „mai mult" și „zero" — concepte din domeniul matematicii, valabile pentru toate limbile. Demn de subliniat e faptul că numărul de parametri se poate multiplica pe seama reducerii cantității de trăsături pertinente. În acest caz vor dispare trăsăturile propriu-zise; de exemplu, în fonologia binară nu mai utilizăm noțiunile de *oclusiv* sau *fricativ*, ci *oclusivitate — non-oclusivitate, sonoritate — non-sonoritate*, iar dacă parametrul respectiv nu este pertinent, notăm prin zero. Toate acestea se efectuează pe baza unor criterii acustice și nu articulatorii, ca în lingvistica tradițională.

Adaptarea fonologiei binare la realitățile activității de predare și însușire a limbilor străine permite rezolvarea multor dificultăți. Așa de exemplu, se știe foarte bine că același sunet poate fi rostit în mai multe feluri, variind fie după timpul rostirii, fie după persoana care-l rostește: $/e/ = e_1 — T_1, e_2 — T_2, e_3 — T_3 \ldots e_n — T_n$ sau $e_1 — P_1, e_2 — P_2, e_3 — P_3 \ldots e_n — P_n$. Deci, în mod teoretic se pot rosti o infinitate de sunete. Dar dacă e vorba într-adevăr de „același" sunet, atunci în momentul decodării lui nu poate primi decît o *singură* interpretare. Receptorul, în

acest caz, nu ia act de procesul articulatoriu și ca atare ceea ce contează, în ultima instanță, pentru fonolog este substanța sonoră și descrierea acesteia, rămînînd ca foniatrul și psiholingvistul să acorde atenția esențială procesului de fonație și mecanismului de audiție. Dar, în cazul nostru, ne interesează toate aceste trei aspecte: fonația, audiția și partea fonologică.

Utilizarea criteriilor acustice în contrastarea a două limbi este deosebit de importantă, întrucît este posibil ca vorbitorii limbilor respective să uzeze de mijloace articulatorii diferite pentru obținerea unor rezultate analoge din punct de vedere fonetic și identice din punct de vedere fonologic.

Dar rezultatele aplicării fonologiei binare în predarea limbilor străine n-ar fi atît de spectaculoase fără ajutorul psiholingvisticii. Cel mai important rezultat al acestei aplicări este acționarea permanentă asupra parametrilor deficitari. Prin fonologia binară se explică suficient de bine cauzele substituirii unui /θ/ din engleză, de exemplu, prin /t/ de către vorbitorii limbii române și limbii ruse și nu prin /c/: /θ/ și /t/ sînt două sunete *mate*, deci sînt mai apropiate între ele față de /θ/ și /c/, ultima stridentă. O explicație plauzibilă se poate da și dificultății de rostire de către români a lui /ε/ din franceză, care este o vocală mai gravă decît /e/ din română. Un /e/ și un /ε/ nu se opun în primul rînd prin gradul de deschidere, ci prin diferența de frecvență dintre acestea. Francezul Emmanuel Companys compară redarea acestor sunete cu cele obținute prin deplasarea degetului pe coarda unei viori: mai grave sau mai acute în funcție de poziția degetului; în cazul organelor vorbirii, diferențele de frecvență se obțin în funcție de poziția mai încordată sau mai relaxată a mușchilor.

Nu se poate afirma pe deplin faptul că după parcurgerea acestui stadiu din dezvoltarea fonologiei s-ar fi rezolvat dezideratul unei foarte eficiente aplicări a lingvisticii în domeniul metodologiei. Aceasta se explică și prin marele decalaj existent încă între lingviști și pedagogi în ce privește condițiile concrete în care lucrează unii și alții. Se poate invoca chiar insuficienta atenție pe care o acordă lingviștii — în virtutea tradițiilor diferitelor școli lingvistice — transpunerii în practica predării limbilor străine a rezultatelor teoretice obținute; mai dăinuiește încă ideea, la unii lingviști, că ar fi mult mai important să explorezi spații necunoscute, să realizezi pași chiar milimetrici în știința propriu-zisă a lingvisticii decît a transpune aceste rezultate în practică spre folosul tuturor.

O anumită descoperire științifică, un progres realizat într-un anumit domeniu tehnic nu poate rămîne doar la stadiul său teoretic, ci trebuie să-și confirme utilitatea practică, să devină un bun al tuturor celor care lucrează în sfera producției și de pe urma căruia beneficiază în mod direct întreaga economie a unei țări și a tuturor țărilor. E adevărat însă că pentru unele descoperiri au lucrat uneori generații întregi de cercetători, dar nu această concluzie trebuie să ne conducă în activitatea noastră. În domeniile științei limbii se impune o cotitură radicală în sensul de a ne orienta către fructificarea imediată a rezultatelor teoretice în activitatea — în ce ne privește — de predare și însușire a limbilor străine.

E adevărat, și în acest caz, că unele metode își păstrează deplina valabilitate peste secole, chiar milenii, dar, totuși, una dintre misiunile noastre esențiale — mai cu seamă în societatea contemporană — este aceea de a materializa rezultatele științifice, teoretice obținute.

În domeniul foneticii, fonologiei și cel al predării limbilor străine acest deziderat se cere a fi rezolvat cu precădere de lingviști, care posedă premisele teoretice necesare. Lipsește doar, cum subliniam mai sus, un interes mai accentuat pentru transpunerea în practică, pentru așa-numita lingvistică aplicată.

Ca urmare a acestei realități, deși, cum s-a văzut, s-au obținut rezultate spectaculoase în domeniul fonologiei, aportul acesteia la predarea limbilor străine, la contrastarea limbilor rămîne încă insuficient, puțin simțit.

În perioada actuală se vorbește de o *fonologie transformațională*, generativă, apărută ca urmare a celebrului studiu *The Sound Pattern of English* (1968) de Noam Chomsky și Morris Halle. În cadrul acestei teorii noțiunea de fonem este abandonată, contestată, explicîndu-se că în analiza sunetelor lanțului sonor se poate trece de la sunet direct la morfem și alternanțe, reliefîndu-se termenul de morfonem. Deci, dacă anumite reguli ne permit să trecem de la sunet direct la morfonem, fonemul devine inutil, ba chiar de nerecomandat.

Nu ne îndoim că generarea directă a sunetelor din morfoneme pare posibilă, însă în momentul decodajului situația nu este deosebit de clară. Ba mai mult, în stadiul actual al cercetărilor, intersecția diferiților parametri din fonologia pretransformațională o considerăm încă indispensabilă în ce privește contrastarea fonologică din cadrul lingvisticii aplicate.

Deși s-a scris mult despre morfonem — noțiunea aceasta nu este încă suficient de clarificată. Nici natura, nivelul și randamentul alternanțelor în limbă — la care face apel fonologia transformațională — nu sînt prea bine clarificate; în multe cazuri acestea nu pot fi explicate pe plan sincronic, fără a face apel la diacronie, istorism. Iar întrepătrunderea celor două planuri, deși de multe ori necesară, nu e de natură să limpezească lucrurile. Astfel, nu am putea explica doar pe plan sincronic de ce în limba română avem alternanța a/e: *masă* — *mese,* dar *masă* — *mase* sau *g/ž/z* în limba rusă *drug/ družit'/druz'já.* Totuși, morfonemul este o realizare de care vorbitorii limbii respective sînt conștienți. Astfel, oricare vorbitor al limbii ruse ar conjuga „corect" un verb inexistent în limba rusă, ca de exemplu, verbul **zburat'* — ja **zburaju,* on **zburajet,* vy **zburajete* (ceea ce și auzim uneori la studenți: **samoljot zburajet),* sau vorbitorii de limbă română verbul **plesti* inexistent în limba română: eu **plestesc,* el **plestește,* voi **plestiți.*

Între fonologii transformaționaliști și ceilalți se semnalizează deosebiri mai mult aparente decît reale, întrucît de multe ori anumite noțiuni consacrate: fonem, arhifonem, variantă combinatorie se găsesc în ansamblele de proprietăți din regulile transformaționale, e drept însă că sub formă mai riguroasă.

Dacă transformaționalismul n-a trecut încă la stadiul aplicativ în contrastarea fonetico-fonologică, deși nu e exclus să aducă bune servicii și acesteia, în domeniul sintaxei, în special, a început să dea roade[4].

Așadar, fonologia cu diferitele ei trepte sau stadii de dezvoltare a adus un serviciu incontestabil, în primul rînd, în ce privește sesizarea complexității faptelor în procesul de predare și însușire a limbilor străine prin metodele moderne. E neîndoielnic faptul că, deși procesul de decodare are numeroase variabile, fonologia contrastivă își are meritele ei bine conturate; am sublinia foarte importantul aspect al previziunii științifice a greșelilor și al corelației dintre previziuni și greșelile reale, care asigură o bază reală pentru creșterea eficienței în predarea și învățarea limbilor străine. Rămîne doar ca datele „strategice" pe care le oferă lingvistica aplicată să fie bine încorporate în datele „tactice" ale cadrului didactic și ambele, însoțite de „arta" acestuia, să fie fructificate în activitatea nemijlocită de predare.

*

Din cele relatate mai sus se poate trage o concluzie sigură: studiile de lingvistică contrastivă și de aplicare a acesteia la nevoile practicii de predare și însușire a limbilor străine sînt din ce în ce mai numeroase și mai bine fundamentate; lingvistica contrastivă a devenit o ramură necesară a științei limbii, ea nemaiputînd fi ignorată sau subapreciată, deoarece și-a dovedit în ultimele decenii cu prisosință eficiența.

Bazîndu-ne pe aceste considerente, să ne oprim puțin asupra metodei contrastive în domeniul fonetico-fonologic, cu scopul de a clarifica și a scoate în evidență ceea ce s-a înfăptuit pînă acum în această direcție, care ar fi studiile din ultimii ani pe care trebuie să le avem neapărat în vedere.

Se știe că o deosebită atenție s-a acordat cercetării contrastive a foneticii în U.R.S.S., întrucît în această țară trăiesc peste o sută de naționalități, fiecare purtătoare a unei limbi în deplină dezvoltare și progres. Pe de altă parte, limba rusă este limba de comunicare dintre aceste naționalități și însușirii ei i se acordă o deosebită atenție de către fiecare naționalitate în parte. Așadar, din această situație reală, concretă și obiectivă s-a ivit necesitatea cunoașterii și însușirii cît mai exacte și mai rapide a limbii ruse. Iar calea cea mai sigură care să răspundă acestei necesități a fost studierea contrastivă a limbii ruse cu celelalte limbi în parte, pentru a reliefa cît mai clar cu putință asemănările și deosebirile dintre ele. În domeniul foneticii s-au obținut rezultate spectaculoase, atît în ce privește studiile propriu-zise, cît și în aplicarea acestora la necesitățile practice. Dar cercetătorii sovietici s-au orientat și spre contrastarea limbilor de largă circulație cu limba rusă, din nou pentru a sublinia asemănările și deosebirile și pentru ca acestea să poată fi însușite cît mai bine de vorbitorii de limbă rusă. Deci, este vorba de contrastările diferitelor limbi din U.R.S.S. cu rusa, a unor limbi naționale între ele, a

---

[4] Vezi și Clara Georgeta Chiosa, *Baze lingvistice pentru teoria și practica predării limbii române*. București, 1971, p. 48—61.

limbii ruse cu principalele limbi de circulație internațională și cu unele limbi vorbite în țările socialiste. Menționăm că multe studii de acest gen s-au realizat în domeniul foneticii, pe baza cercetărilor de fonetică experimentală.

Dintre numeroasele studii publicate menționăm pentru ultimele două decenii următoarele contrastări: fonetica limbii ruse cu a limbii uzbece făcută de I. A. Kissen[5], vocalele limbii ucrainiene cu ale limbii engleze, de T. A. Brovčenko[6], consoanele-foneme ale limbii spaniole cu cele ale limbii ruse de H. Bravo[7], consoanele limbii ruse cu cele ale limbii coreene de L. G. Skalozub[8], sistemul sonor al limbii ruse cu cel al limbii iakute de T. P. Samsonova[9], vocalele accentuate ale limbii spaniole cu cele similare din limba rusă de L. K. Salomatina[10], fonetica limbii ruse cu fonetica limbii cabardine de B. H. Balkarov[11], consoanele sonore ale limbii kazahe cu cele similare din limba engleză de A. A. Isengel'dina[12], vocalele-foneme ale limbii germane cu vocalele-foneme din limba gruzină de T. B. Bakradze[13], vocalele-foneme ale limbii iakute cu cele din limba franceză de O. S. Kornilova[14], vocalele limbii uigure cu cele ale limbii kazahe, de T. T. Talipov[15] și altele. În aceeași ordine de idei, reamintim și faptul că s-au ținut pînă în prezent mai multe conferințe și consfătuiri consacrate în exclusivitate studierii contrastive a limbii ruse cu a diferitelor limbi naționale din U.R.S.S.

În S.U.A. și în țările Europei apusene se remarcă de asemenea o serie de succese, în acest domeniu. Astfel, W. Moulton a contrastat sunetele limbilor engleze și germane[16], W. Nemser și P. Juhász — fonologia maghiară și engleză[17], Pierre Delattre compară trăsăturile fonetice ale limbilor engleză, germană, spaniolă și franceză[18], F. Agard și R. Di Pietro

---

[5] Vezi *Kratkij očerk fonetiki russkogo jazyka v sopostavlenii s fonetikoj uzbeskogo jazyka*, Tașkent, 1952, (ediția a II-a 1970).

[6] Vezi *Sravnitel'nyi analiz glasnych ukrainskoga i anglijkogo jazykov*, în Uč. zap. MGPIIJA, VIII, Moskva, 1954.

[7] Vezi *Soglasnyje fonemy ispanskogo jazyka sravitel'no s soglasnymi fone mami russkogo jazyka*, Moskva, 1934 (autoreferat).

[8] Vezi *Sopostavitel'noje opisanije soglasnych sovremennych russkogo i korejskogo jazykov*, Kiev, 1957; 1958.

[9] Vezi *Sravitel'naja charakteristika zvukovoj sistemy russkogo i jakutskogo jazykov*, Jakutsk, 1959.

[10] Vezi *Sravitel nyi analiz udarnych glasnych ispanskogo i russkogo jazykov*, în Učzap. MGPIIJA, XX, 1960.

[11] Vezi *Sopostavitel'naja fonetika russkogo i kabardinskogo jazykov*. Nal'čik, 1960.

[12] Vezi *Spektral'no-roentgenologičeskoje issledovanije sonornych soglasnych kazachskogo i anglijskogo jazykov*, Alma-Ata, 1960.

[13] Vezi *Eksperimental'noje issledovanije glasnych fonem nemeckoga i gruzinskogo jazykov*, Tbilisi, 1960 (autoreferat).

[14] Vezi *Glasnyje fonemy jakutskogo i francuzskogo jazykov*, Moskva, 1961.

[15] Vezi *Glasnyje zvuki ujgurskogo i kazachskogo jazykov*, Alma-Ata, 1968.

[16] Vezi *The Sounds of English and German*, Chicago, 1962.

[17] Vezi *A Contrastive Analysis of Hungarian and English Phonology*, (Washington), 1964.

[18] Vezi *Comparing the Phonetic Features of English, German, Spanish and French*, Heidelberg, 1965.

— sunetele limbii engleze și italiene[19], R. Stockwell și J. Bowen — sunetele englezei și spaniolei[20], Pierre Delattre analizează o serie de trăsături fonetice ale limbii franceze în comparație cu cele ale altor limbi[21], W. Nemser studiază interferențe fonetice în engleză și ungară[22], R. Filipovi — fonetica sîrbo-croată și engleză[23].

În ultimul timp s-au făcut pași vizibili și în contrastarea foneticii limbii române cu a limbii engleze. Remarcăm în acest sens articolele lui Virgiliu Ștefănescu-Drăgănești *Constrastive Analysis of the Consonants Vowels of Romanian and English* și pe cel al Anei Belchiță *Some Aspects of the Contrastive Analysis of English and Romanian Morphophonemics*, toate trei publicate în „Romanian-English Contrastive Analysis Project“, apărut la București în 1971 și altele.

ÉTUDE CONTRASTIVE PHONÉTIQUE-PHONOLOGIQUE SUR LE PLAN SYNCHRONIQUE (III)

Les stades de l'analyse

(Résumé)

Dans la troisième partie de son étude, l'auteur met en discussion les étapes de l'analyse contrastive phonétique-phonologique établies par Emmanuel Companys, leur rôle dans l'analyse contrastive des deux langues, leurs limites et leur performances.

On présente ensuite les principales acquisitions de l'analyse contrastive phonétique-phonologique des langues en général et dans notre pays.

[19] Vezi *The Sounds of English and Italian,* Chicago, 1965.

[20] Vezi *The Sounds of English and Spanish,* Chicago, 1965.

[21] *Studies in French and Comparative Phonetics.* London-Haga-Paris, 1966.

[22] Vezi *An Experimental Study of Phonological Interferences in the English of Hungarians,* Bloogminton, 1969.

[23] Vezi *Problems of Contrastive Work: The Yugoslav — Serbo-Croatian — English Contrasting Analysis Project so Far,* Zagreb, 1970.

NÉHÁNY STATISZTIKAI ADAT HORVÁTH IMRE SZÓKÉSZLETÉRŐL

BALOGH DEZSŐ

A magyar szókészlet statisztikai vizsgálata ugyan nem új keletű, hiszen kezdetei a múlt század végére nyúlnak vissza[1], mégsem rendelkezünk olyan feldolgozással, amely akár a köznyelvben, akár valamely író, költő teljes életművében előforduló szómennyiség ilyen megoszlásáról tájékoztatna. A legjelentősebb hasonló próbálkozás a Nemes Zoltáné[2]. Ebben tulajdonképpen kibővíti korábbi vizsgálatait[3]. Az ilyen típusú felmérések elvégzését a modern korban elsősorban a gyorsírás és ennek oktatása tette szükségessé, hiszen nem volt közömbös annak ismerete, hogy egy adott szövegben a nyelvi elemek rendszeréből melyiknek a jelentkezése várható nagyobb, illetve kisebb gyakorisággal. Ilyen vonatkozásban a Nemes-féle vállalkozás kétségtelenül hasznos, ugyanis a mindennapi beszélt nyelvet talán leginkább megközelítő újságnyelvből összegyűjtött 473 813 szó alapján készített statisztikái lehetőséget nyújtanak — ha bizonyos kockázattal is — általában a magyar szókészlet elemeinek megoszlásával kapcsolatos következtetések levonására.

A szókészlet statisztikai vizsgálatának talán legmeglepőbb eredménye az, hogy a beszéd (és az írás) nagy részét a szókészletnek viszonylag kis hányada teszi ki. Így például George Miller[4] arra az eredményre jutott, hogy az 50 leggyakrabban használt szó alkotja az angol nyelvben a beszéd 60, az írás 45 százalékát. Nemes statisztikája szerint az összes előfordulások negyedrészét az első 15, felét az első 174, háromnegyed részét pedig az első 908 szó teszi ki. A magyar szóhasználat arányaiban érvényesülő általános törvényszerűségre utal az a meglepő azonosság, amely a Nemes-féle statisztika eredményei és Horváth Imre szókészletére vonatkozó hasonló számítások között fennáll. Horváth Imre szókészletében ugyanis az összes előfordulások negyedrészét szintén a gyakorisági lista első 15 szava teszi ki. Az egész szókincs felét az első 152, háromnegyed részét pedig az első 962 szó előfordulásai alkotják. Miller eredményeitől viszont eléggé eltér az az eredmény, amelyet az első 50 szó adatainak összevetése rendjén kapunk. Horváth Imre költészetében az első 50 leggyakoribb szó összes előfordulásai a teljes szókincsnek csupán 36 százalékát teszik ki.

Érdekes eredményre jutunk, hogyha hasonló számításokat végzünk a gyakoriság lista végén szereplő, vagyis a legritkább szavakra vonatkozólag. Mint az alábbi táblázatból kiderül, az összes előfordulásoknak több

---

[1] Simonyi Zsigmond, *Tüzetes magyar nyelvtan*, Budapest, 1895. 626.

[2] L. Nemes Zoltán, *Szóstatisztika egymillió szótagot felölelő újságszövegek alapján:* Az Egységes Magyar Gyorsírás Könyvtára. 190. sz. H. és é.n.

[3] L. Nemes Zoltán, *A magyar parlamenti nyelv leggyakoribb szavai*, Szeged, 1933.

[4] Miller, George A., *Language and Communication*, New York, 1951.

mint egynegyedét (27,02 százalékát) alkotják azok a szavak, amelyek a gyakoriság listán 1-es, 2-es, 3-as, 4-es és 5-ös gyakorisággal szerepelnek. A teljes szókincs felét (49,84 százalékát) teszik ki az 1-estől a 30-as gyakoriságig terjedő szavak előfordulásai, a háromnegyed részét pedig (75,23 százalékát) a 198-as gyakoriságig terjedő szavak előfordulásai.

	gyakoriság	a szavak		az adatok	
		száma	százalékaránya	száma	százalékaránya
	1	3899	58,39%	3899	11,40%
	2	1016	15,22%	2032	5,94%
	3	479	7,17%	1437	4,20%
	4	264	3,97%	1056	3,10%
	5	163	2,44%	815	2,38%
Összesen		5821	87,19%	9243	27,02%
	6	123	1,84%	738	2,15%
	7	92	1,37%	644	1,88%
	8	81	1,21%	648	1,89%
	9	62	0,92%	558	1,59%
	10	51	0,76%	510	1,49%
Összesen		6230	93,29%	12341	36,02%
	11	32	0,47%	352	1,03%
	12	39	0,58%	468	1,36%
	13	25	0,37%	325	0,95%
	14	28	0,41%	392	1,15%
	15	30	0,44%	450	1,32%
	16	17	0,25%	272	0,80%
	17	14	0,20%	238	0,70%
	18	16	0,23%	288	0,84%
	19	13	0,19%	247	0,72%
	20	9	0,13%	180	0,52%
Összesen		6453	96,56%	15553	45,41%
	21	6	0,08%	126	0,37%
	22	12	0,18%	264	0,77%
	23	12	0,18%	276	0,81%
	24	4	0,05%	96	0,28%
	25	16	0,23%	400	1,17%
	26	10	0,13%	260	0,76%
	27	2	0,02%	54	0,16%
	28	2	0,02%	56	0,16%
	29	7	0,10%	203	0,59%
	30	4	0,05%	120	0,36%
Összesen		6528	97,60%	17408	49,84%

	gyakoriság	a szavak		az adatok	
		száma	százalékaránya	száma	százalékaránya
	31	4	0,05%	124	0,36%
	32	7	0,10%	224	0,65%
	33	2	0,02%	66	0,19%
	34	5	0,07%	170	0,50%
	35	5	0,07%	175	0,50%
	36	8	0,11%	288	0,84%
	37	6	0,08%	222	0,65%
	38	3	0,04%	114	0,33%
	39	4	0,05%	156	0,46%
	40	5	0,07%	200	0,58%
Összesen		6577	98,26%	19147	54,90%
	41	4	0.05%	164	0,49%
	42	1	0,01%	42	0,12%
	43	4	0,05%	172	0,50%
	44	1	0,01%	44	0,13%
	45	5	0,07%	225	0.66%
	46	1	0,01%	46	0,13%
	47	6	0,08%	282	0,82%
	48	3	0,04%	144	0,42%
	49	1	0,01%	49	0,14%
Összesen		6603	98,59%	20315	58,30%
	53	2	0,02%	106	0,31%
	54	2	0,02%	108	0,32%
	56	1	0,01%	56	0,16%
	57	3	0,04%	171	0.50%
	65	1	0,01%	65	0,19%
	67	2	0,02%	134	0,39%
	68	1	4,01%	68	0,20%
	69	2	0,02%	138	0,40%
	70	4	0,05%	280	0,82%
Összesen		6621	98,79%	21441	61,59%
	71	1	0,01%	71	0,21%
	74	3	0,04%	222	0,65%
	75	3	0,04%	225	0,66%
	76	1	0,01%	76	0,22%
	78	2	0,02%	156	0,46%
	79	2	0,02%	158	0,47%
	81	1	0,01%	81	0,24%
	85	1	0,01%	85	0,25%
	91	3	0,04%	273	0,80%
	93	1	0,01%	93	0,27%
	94	1	0,01%	94	0,27%
	97	1	0,01%	97	0,28%
	99	2	0,02%	198	0,56%
Összesen		6643	99,04%	23270	66,93%

	gyakoriság	a szavak			
		száma	százalékaránya	száma	százalékaránya
	105	1	0,01%	105	0,31%
	112	1	0,01%	112	0,33%
	115	2	0,01%	230	0,67%
	124	1	0,01%	124	0,36%
	126	1	0,01%	126	0,37%
	137	1	0,01%	137	0,39%
	138	1	0,01%	138	0,40%
	139	1	0,01%	139	0,41%
	144	1	0,01%	144	0,42%
	151	1	0,01%	151	0,44%
	157	1	0,01%	157	0,46%
	158	1	0,01%	158	0,46%
	171	1	0.01%	171	0,50%
	172	1	0,01%	172	0,50%
	188	1	0,01%	188	0,55%
	194	1	0.01%	194	0,57%
	198	2	%0,02	396	1,16%
Összesen		6662	99,23%	26112	75,23%
	220	1	0,01%	220	0,64%
	244	1	0,01%	244	0,71%
	251	1	0,01%	251	0,73%
	263	1	0,01%	263	0,77%
	284	1	0,01%	284	0,83%
	317	1	0,01%	317	0,93%
	321	1	0,01%	321	0,94%
	368	1	0,01%	368	1,08%
	376	1	0,01%	376	1,10%
	478	1	0.01%	478	1,40%
	527	1	0,01%	527	1,54%
	960	1	0,01%	960	2,81%
	3473	1	0,01%	3473	10,13%
Összesen		6675	99,36%	34194	98,74%

Eldrige[5] egy hatezer szót tartalmazó újságszöveget vizsgált meg abból a szempontból, hogy melyik szó hányszor ismétlődik. A 6 000 szó (típus) 44 000 adatot (jelet) eredményezett[6]. Az egyszer előforduló szavak száma 2976, a kétszer előfordulóké 1079, a háromszor előfordulóké

[5] L. Eldrige, R. C., *Six Thousand Common English Words*, Buffalo, 1911, Clement Press.

[6] Antal László nyomán indulva a szöveg valamennyi tagját, tehát minden szót jel-nek, az azonos jeleket pedig típus-nak nevezhetjük. Saját példájával illusztrálva: „Az ipar fejlődése hat az ország egész életének fejlődésére" kilenc jelből áll (az, ipar, fejlődés, hat. az, ország, egész, élet, fejlődés), de e kilenc jel csak hét típust ad (az, ipar, fejlődés, hat, ország, egész, élet), mivel két-két jel (az, fejlődés) ismétlődik (l. Antal László, *Megjegyzések a szóállomány statisztikai vizsgálatáról.* Nyr. **LXXXIII**, 307).

516, a négyszer előfordulóké 294 stb. A leggyakrabban szereplő szó természetesen a the névelő, amely 4290-szer ismétlődik. Táblázatunk alapján ezekkel az adatokkal is összevethetjük Horváth Imre szókincsének megoszlását. Először is az tűnik fel, hogy a 6675 szó (típus) csak 34 194 adatot (jelet) eredményez. Ez azt jelenti, hogy kevesebb az ismétlődés. Föltétlenül a költő javára írandó, hogy viszonylag nagy a csak egyszer előforduló szavak száma (3899), ez pedig a típusok 58,39 százalékát, vagyis jóval több mint a felét teszi ki. A kétszer előforduló szavak száma 1016, a típusok 15,22 százaléka, a háromszor előfordulóké 479, a típusok 7,17 százaléka, a négyszer előfordulóké pedig 264, a típusok 3,97 százaléka. A leggyakoribb szó itt is a határozott névelő 3473 előfordulással.

A gyakoriság és a szavak számának összefüggése.

Megpróbáltam alkalmazni G. K. Zipf[7] sajátos formuláját Horváth Imre szókincsére. E formula szerint elég nagy szövegrészben az ugyanannyiszor előforduló típusok számának és az előfordulás négyzetének a szorzata egy állandó. Ha az ugyanannyiszor előforduló típusok számát n-nel, az előfordulást f-fel (frekvencia) jelöljük, akkor a Zipf-féle képlet a következő: $nf^2 = K$ (konstans).

Ezt a formulát Antal László alkalmazta Eldrige adataira, és az alábbi eredményeket kapta[8]:

2976	szó,	mely	egyszer	fordul	elő	$2976 \cdot 1^2 = 2976$
1079	„	„	kétszer	„	„	$1079 \cdot 2^2 = 4316$
561	„	„	háromszor	„	„	$561 \cdot 3^2 = 4949$
294	„	„	négyszer	„	„	$294 \cdot 4^2 = 4704$
212	„	„	ötször	„	„	$212 \cdot 5^2 = 5300$
151	„	„	hatszor	„	„	$151 \cdot 6^2 = 5436$
105	„	„	hétszer	„	„	$105 \cdot 7^2 = 5145$
84	„	„	nyolcszor	„	„	$84 \cdot 8^2 = 5376$
86	„	„	kilencszer	„	„	$86 \cdot 9^2 = 6966$
45	„	„	tízszer	„	„	$45 \cdot 10^2 = 4500$

Mint látható, a kapott értékek, ingadozásokkal ugyan, 5000 körül mozognak, a pontos átlagértékek 49 668 : 10 = 4966.

Zipf képletének helyességét Horváth Imre szókincsének megoszlása is bizonyítja. A gyakorisági listán szereplő első negyven szó alapján végzett számítások az alábbi eredményekre vezettek:

3899	szó,	mely	1-szer	fordul	elő	$3899 \cdot 1^2 = 3899$
1016	„	„	2-szer	„	„	$1016 \cdot 2^2 = 4066$
479	„	„	3-szor	„	„	$479 \cdot 3^2 = 4371$
264	„	„	4-szer	„	„	$264 \cdot 4^2 = 4224$
163	„	„	5-ször	„	„	$163 \cdot 5^2 = 4075$
123	„	„	6-szor	„	„	$123 \cdot 6^2 = 4328$
92	„	„	7-szer	„	„	$92 \cdot 7^2 = 4508$
81	„	„	8-szor	„	„	$81 \cdot 8^2 = 5184$
62	„	„	9-szer	„	„	$62 \cdot 9^2 = 5022$
51	„	„	10-szer	„	„	$51 \cdot 10^2 = 5100$
32	„	„	11-szer	„	„	$32 \cdot 11^2 = 3872$

---

[7] L. Zipf, G. K., *The psycho-biology of Language*, Boston, 1935. Hougthon Miflfin.

[8] L. Antal László *i.m.*, 308.

39	szó, mely	12-szer	fordul elő	39.12^2	=	5616
25	„ „	13-szor	„ „	25.13^2	=	4225
28	„ „	14-szer	„ „	28.14^2	=	5488
30	„ „	15-ször	„ „	30.15^2	=	6750
17	„ „	16-szor	„ „	17.16^2	=	4352
14	„ „	17-szer	„ „	14.17^2	=	4046
16	„ „	18-szor	„ „	16.18^2	=	5184
13	„ „	19-szer	„ „	13.19^2	=	4693
9	„ „	20-szor	„ „	9.20^2	=	3600
6	„ „	21-szer	„ „	6.21^2	=	2646
12	„ „	22-szer	„ „	12.22^2	=	5808
12	„ „	23-szor	„ „	12.23^2	=	6348
4	„ „	24-szer	„ „	4.24^2	=	2112
16	„ „	25-ször	„ „	16.25^2	=	10 000
10	„ „	26-szor	„ „	10.26^2	=	6760
2	„ „	27-szer	„ „	2.27^2	=	1458
2	„ „	28-szor	„ „	2.28^2	=	1568
7	„ „	29-szer	„ „	7.29^2	=	5887
4	„ „	30-szor	„ „	4.30^2	=	3600
4	„ „	31-szer	„ „	4.31^2	=	3844
7	„ „	32-szer	„ „	7.32^2	=	7168
2	„ „	33-szor	„ „	2.33^2	=	2178
5	„ „	34-szer	„ „	5.34^2	=	5780
5	„ „	35-ször	„ „	5.35^2	=	6125
8	„ „	36-szor	„ „	8.36^2	=	10 368
6	„ „	37-szer	„ „	6.37^2	=	8214
3	„ „	38-szor	„ „	3.38^2	=	4332
4	„ „	39-szer	„ „	4.39^2	=	6084
5	„ „	40-szer	„ „	5.40^2	=	8000
						200 190

Az átlagérték 200 190 : 40 = 4004

A számításokat elvégeztem az összes szavakra vonatkozólag, és azt tapasztaltam, hogy nem figyelhető meg nagy eltérés ettől az átlagértéktől

A 40-től 99-ig (százszor előforduló szó ugyanis nincs) terjedő előfordulással rendelkező szavakra vonatkozó számítások eredménye a következő:

4	szó, mely	41-szer	fordul elő	4.41^2	=	6724
1	„ „	42-szer	„ „	1.42^2	=	1764
4	„ „	43-szor	„ „	4.43^2	=	7396
1	„ „	44-szer	„ „	1.44^2	=	1936
5	„ „	45-ször	„ „	5.45^2	=	10 000
1	„ „	46-szor	„ „	1.46^2	=	2116
6	„ „	47-szer	„ „	6.47^2	=	13 254
3	„ „	48-szor	„ „	3.84^2	=	6912
1	„ „	49-szer	„ „	1.49^2	=	2401
2	„ „	53-szor	„ „	2.53^2	=	5618
2	„ „	54-szer	„	2.54^2	=	5832
1	„ „	56-szor	„ „	1.56^2	=	3136
3	„ „	57-szer	„ „	3.57^2	=	9747
1	„ „	65-ször	„ „	1.65^2	=	4225
2	„ „	67-szer	„ „	2.67^2	=	8978
1	„ „	68-szor	„ „	1.68^2	=	4624
2	„ „	69-szer	„ „	2.69^2	=	9522

4	szó, mely	70-szer	fordul elő	4.70^2 =	19 600
1	„ „	71-szer	„ „	1.71^2 =	5041
3	„ „	74-szer	„ „	3.74^2 =	16 428
3	„ „	75-ször	„ „	3.75^2 =	16 875
1	„ „	76-szor	„ „	1.76^2 =	5776
2	„ „	78-szor	„ „	2.78^2 =	12 168
2	„ „	79-szer	„ „	2.79^2 =	12 482
1	„ „	81-szer	„ „	1.81^2 =	6561
1	„ „	85-ször	„ „	1.85^2 =	7225
3	„ „	91-szer	„ „	3.91^2 =	24 843
1	„ „	93-szor	„ „	1.93^2 =	8649
1	„ „	94-szer	„ „	1.94^2 =	8836
1	„ „	97-szer	„ „	1.97^2 =	9409
2	„ „	99-szer	„ „	$2\ 99^2$ =	19 602
					247 780

Az átlagérték 247 780 : 59 = 4657

A száznál nagyobb gyakoriságú szavakra vonatkozó számítások:

1	szó, mely	105-ször	fordul elő	1.105^2 =	11 025
1	„ „	112-szer	„ „	1.112^2 =	12 544
2	„ „	115-ször	„ „	2.115^2 =	26 446
1	„ „	124-szer	„ „	1.124^2 =	15 376
1	„ „	126-szor	„ „	1.126^2 =	15 876
1	„ „	137-szer	„ „	1.137^2 =	18 769
1	„ „	138-szor	„ „	1.138^2 =	19 044
1	„ „	139-szer	„ „	1.139^2 =	19 321
1	„ „	144-szer	„ „	1.144^2 =	20 736
1	„ „	151-szer	„ „	1.151^2 =	22 801
1	„ „	157-szer	„ „	1.157^2 =	24 649
1	„ „	158-szor	„ „	1.158^2 =	25 164
1	„ „	171-szer	„ „	1.171^2 =	29 241
1	„ „	172-szer	„ „	1.172^2 =	29 584
1	„ „	188-szor	„ „	1.188^2 =	35 344
1	„ „	194-szer	„ „	1.194^2 =	37 636
1	„ „	198-szor	„ „	$1.\ 198^2$ =	38 204
1	„ „	220-szor	„ „	$1.\ 220^2$ =	48 400
1	„ „	244-szer	„ „	$1.\ 244^2$ =	59 536
1	„ „	251-szer	„ „	$1.\ 251^2$ =	63 001
1	„ „	263-szor	„ „	$1.\ 263^2$ =	69 169
1	„ „	284-szer	„ „	$1.\ 284^2$ =	80 656
1	„ „	317-szer	„ „	$1.\ 317^2$ =	100 489
1	„ „	321-szer	„ „	$1.\ 321^2$ =	103 041
1	„ „	368-szor	„ „	$1.\ 368^2$ =	135 324
1	„ „	376-szor	„ „	$1.\ 376^2$ =	141 376
1	„ „	478-szor	„ „	$1.\ 478^2$ =	228 484
1	„ „	527-szer	„ „	$1.\ 527^2$ =	277 729
1	„ „	960-szor	„ „	$1.\ 960^2$ =	921 600
1	„ „	3473-szor	„ „	1.3473^2 =	12 061 729
					14 693 292

Az átlagérték 14 693 292 : 3374 = 4354. (Az osztó: 3473 — 99 = 3374). Ezzel az átlagértékkel csaknem azonos értéket kapunk, hogyha az

összes előfordulások négyzetének végösszegét elosztjuk a legnagyobb gyakoriság számával, 3473-mal:

gyakoriság	az előfordulás négyzete
1—40-ig	200 190
40—99-ig	247 780
100-nál nagyobb	14 693 292
	15 141 262 : 3473 = 4359

Látható tehát, hogy a szókészlet használatában érvényesülnek bizonyos törvényszerűségek. Ezek nyilván nem csak a költői nyelvben fedezhetők fel, hanem a mindennapi köznyelvben is. Hasznosabb következtetésekre természetesen csak akkor juthatunk, ha több, azonos és különböző stílusnemből vett szövegek alapján végzünk ilyen számításokat.

UNELE DATE STATISTICE DESPRE VOCABULARUL LUI HORVÁTH IMRE

(Rezumat)

Lucrarea constituie un capitol din monografia autorului despre vocabularul poetic al lui Horváth Imre. În acest capitol sînt prelucrate unele date statistice mai ales în ceea ce priveşte frecvenţa cuvintelor poetului. În lucrare sînt prezentate datele statistice care coincid şi care diferă de diferitele statistici anterioare. Tabelele incluse în lucrare ne informează despre rezultatele obţinute de autor.

SOME DATA ABOUT THE POETIC VOCABULARY OF HORVÁTH IMRE

(Summary)

This work constitutes a chapter of the author's monograph about the poetic vocabulary of Horváth Imre. In this chapter there are to be found some statistic data, especially about the frequency of the poet's words. In the work the author presents the statistic data which coincide with the previous statistics or which differ from them. The tables inform us about the results obtained by the author.

STUDIA UNIV. BABEŞ—BOLYAI, PHILOLOGIA, 2, 1973

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ ОБРАБОТКА РУССКОЙ МАТЕМАТИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ (I)

ЕЛЬВИРА ЙЕПАН

Наряду с несомненными достоинствами научно-технических терминов, что отличает их от слов общеразговорной речи, отмечаются иногда и некоторые недостатки терминологической лексики. Такая постановка вопроса носит принципиально важный характер, так как стимулирует критическое рассмотрение терминологических систем в целях их улучшения, в том числе лексикографическим путём.

Подобные недостатки сводятся в основном к следующему: многие термины, в том числе математические и физические, являются многозначными (например, в термодинамике под *нагреванием* понимают как ,,процесс повышения температуры тела'', так и ,,процесс сообщения теплоты'', даже не сопровождающийся повышением температуры); в ряде случаев термины являются синонимами, то есть один и тот же план содержания обозначается разными планами выражения (например, к ,,каждому из слагаемых при разложении сил'' разные авторы применяют термины: *составляющая*, *слагающая*, *слагающая силы*, *компонента*, *компонент*, *слагающий* и т. д., причём многие авторы, употребляющие для данного понятия термин *составляющая*, совсем не исключают из своего технического лексикона термин, допустим, *компонента*, придавая последнему лишь другое значение); для отраслевой терминологии характерным недостатком является наличие отдельных терминов, которые не имеют твёрдо фиксированных значений (например, терминам *шкворень*, *штанга*, *лопасть*, *шейка* в разных отраслях техники часто придаётся совершенно произвольное значение, хотя в общетехнических дисциплинах они имеют более или менее определённое, установившееся значение); большие группы терминов в каждой системе являются недостаточно точными или совсем неточными. Сюда относятся: *термодинамический потенциал Планка* (термодинамика) — термин, выражающий функцию состояния системы, не являющуюся, однако, термодинамическим потенциалом; *поворотный круг* (теоретическая механика); *катодная трубка* (электрическая передача изображений) и т. д. Многие термины громоздки, в них много лишних служебных слов, они трудно произносятся и слабо связаны с другими терминами.

Все эти недостатки научно-технической терминологии затрудняют пользование системами терминов в различных областях знаний, как это неоднократно подчёркивал известный специалист по упорядочению технической терминологии, Д.С. Лотте[1].

Устранение отмеченных выше недостатков является задачей больших, хорошо организованных научно-исследовательских коллективов,

---

[1] См. Д. С. Лотте, *Основы построения научно-технической терминологии*. М., 1961, стр. 7 и след.

наподобие тех, которые работают сейчас во Франции, СССР, США и других странах, и поэтому несомненно такой целью не может задаться один человек, будь он даже специалистом в нескольких областях, например, в языкознании и одновременно в математике. Однако, мы убеждены, что работа по специализации и стандардизации научной терминологии проходит в русле её правильного лексикографирования. Поэтому в нашей статье мы ставим перед собой следующие задачи: рассмотреть термин как объект лексикографии, охарактеризовать словник терминологических словарей и, наконец, описать важнейшие двуязычные и многоязычные словари математических терминов, одним из компонентов которых является русский язык.

*

Как известно, терминологическая лексика представлена не только в специальных словарях отраслевого типа, но и в словарях филологического типа, в первую очередь, в толковых словарях. Ведь ни один толковый словарь, допустим, русского литературного языка, не может обойти вопрос о терминах, употребляемых в тех или иных специальных сферах. Составители подобных словарей испытывают трудности в отборе и описании специальной лексики, так как им приходится иметь дело с разными терминологиями, то есть с лексическим составом разных дисциплин и наук. Для включения этой лексики в словарь необходимо изучение круга источников и самого терминологического словника[2].

В связи со сказанным выше становится ясным, почему редакторы и составители толковых словарей уделяют особое внимание *словарным статьям*, которые содержат научно-техническую терминологию. Списки трудных и сомнительных терминов, которые следует включить в словарь, передаются на консультацию крупным специалистам-представителям разных наук, с целью уточнить степень употребления этих терминов в общелитературном языке и выяснить правильность их определения. Только после этой процедуры списки специалных терминов апробируются авторами-составителями, а затем включаются в толковые словари[3].

Как известно, в толковом словаре словарная статья начинается с заглавного слова. Казалось бы, это действительно и по отношению к терминологическим словам. Но по своей структуре термины разнообразны: одни из них простые, то есть представляют собой слова (например, в математике: *парабола*, *параметр*, *пентагональный*), другие представляют собой составные термины (например, *многоугольник*, *многочлен*, *одночлен*, *треугольник*); наконец, нередко встречаются термины-словосочетания (ср. также в математике: *правило дифференцирования частного*, *правило Кеплера для измерения объёма бочек*, *правило Коши умножения рядов*, *правило ложного положения*.

Таким образом, словарная статья составляется в зависимости от структуры терминов. Термин - слово и составной термин разрабатываются в толковых словарях подобно знаменательному слову общеупотреби-

[2] См. В. Н. Сергеев, *Термины как объект лексикографии*, в сб. *Современные проблемы терминологии в науке и технике*, М., 1969, стр. 122—123.

[3] См. В. Н. Сергеев, *Указ. соч.*, стр. 124—125.

тельной лексики. Такая словарная статья должна состоять из заглавного слова, грамматической и стилистической характеристики термина, его определения или толкования, иллюстративных цитат, историко-этимологической и библиографической справки. Что касается терминов-словосочетаний, которые в большинстве своём являются устойчивыми оборотами типа прилагательные плюс существительные, то они даются внутри словарной статьи за условным знаком устойчивого сочетания. Такие термины типа прилагательные плюс существительные, помещаются, стало быть, под одно из знаменательных слов. Так, например, при простом термине *предел*[4] указывается : „6, *Спец*. В математике — . . .", при сложном термине *многогранник*[5] даны пометы : „ — а, *м*. В математике—геометрическое тело ..."; при термине-словосочетании *простой угол*, который находится в словарной статье *угол*[6], приводится ряд иллюстраций в виде словосочетаний, состоящих из прилагательного плюс существительное.

Принадлежность того или иного слова (того или иного значения слова) или словосочетания к научно-технической терминологии в толковых словарях отмечается тремя основными способами: пометой *спец*., (= специальное слово) ; частными пометами : *анат.* ; *арх.* ; *мат.* ; *лингв.* и т. д. ; указанием в самом толковании на какую-либо специальную область, например : *в математике*, *в шахматной игре*, *в архитектуре* и т.п. Вообще в подаче справок, указывающих на принадлежность термина к определённой сфере науки, техники, производства и т. д., в толковых словарях наблюдается непоследовательность. Так, например, в словаре под редакцией Д.Н. Ушакова (т. III), при термине *предел*, указывается в конце в скобках (*мат*.) ; в четырёхтомном словаре под редакцией А.П. Евгеньвой фигурирует, на этот раз, при одном из частных значений термина, указание *мат*. (приьём без скобок), а в словаре С.И. Ожегова такой пометы вовсе не сущесвует.

*

Известно, однако, что научная лексика описывается не только в толковых словарях, но и в специальных трудах справочного характера. Такие словари, а именно словари по специальности, обладают тем преимуществом, что содержат подробный перечень детально разработанных специальных терминов. Иными словами, если в задачу толкового словаря входит частичное описание терминов, встречающихся в общелитературном языке, то основной задачей терминологического словаря является онисание всей специальной лексики той или иной науки. Специальная лексика детально описывается в энциклопедических, политехнических и особенно в отраслевых словарях и справочниках[7].

---

[4] См. *Словарь современного русского литературнозо ягыка*, т. XI, М.—Л., 1961.

[5] *Там же*, т. VI, 1957.

[6] *Там же*, т. XVI, 1964.

[7] См. например, такие указатели: И. М. Кауфман, *Русские энциклопедии*, вп. I., М., 1960; он же, *Терминологические словари. Библиография*. М., 1961; *Словари изданные в СССР. Библиографический указатель 1918—1962*, М., 1966, и другие подобные работы.

Для упорядочения работы по составлению терминологических специальных словарей — как совершенно правильно отмечает Т.Г. Брянцева — необходимо составлять словники, определив темы, типы словарей и их задачи[8]. Иными словами, проблема словника является узловым вопросом любого специального словаря. Само собой разумеется, что размер словника зависит от типа отраслевых словарей: будут ли они полными, краткими или узко-отраслевыми.

В настоящее время большое внимание уделяется в разных странах мира созданию как одноязычных, так и многоязычных терминологических словарей. Так, например, за последние десятилетия в Советском Союзе вышли различные словари по математике, химии, электротехнике, энергетике, водному транспорту, судостроению, строительству авиации, атомной технике и по многим другим специальным областям.

Как было указано выше, в таких случаях словнику придаётся особое значение. Нередко в исследованиях по специальности приводится мнение академика С.И. Вавилова, редактора первого издания *Большой советской энциклопедии*: „Считая составление словников безотлагательной работой, он требовал, чтобы к их подготовке были привлечены лучшие силы всей нашей страны, чтобы словники обсуждались в институтах Академии Наук, на заседаниях учёных советов институтов, на кафедрах высших учебных заведений"[9].

При разработке словника необходимо вырабатывать единую, научную инструкцию, предусматривающую определение терминологического материала и обеспечивающую помощь в столь ответственном деле как отбор материала. Такая инструкция, по мнению Т. Г. Брянцевой[10], поможет решению следующих вопросов: как обеспечить относительную полноту терминов в данной научной системе, учитывая тот факт, что, как правило, такие словари, несмотря на их специальный характер, не могут представить терминологию с исчерпывающей полнотой; что должно войти в специальный словарь и что должно остаться материалом для словаря общелитературного языка.

PREZENTAREA LEXICOGRAFICĂ A TERMINOLOGIEI MATEMATICE RUSE (I)

(Rezumat)

Articolul este consacrat tratamentului lexicografic al terminologiei rusești din domeniul matematicii.

După o privire critică asupra vocabularului terminologic în general, se insistă asupra modului în care termenii științifici sînt tratați și definiți în dicționarele de tip general, cu deosebire în dicționarele explicative, în care articolele lexicografice sînt redate în funcție de specificul structurii termenilor (termeni primitivi, compuși și sintagmatici). Totodată se trece în revistă sistemul indicațiilor de domenii, utilizat în lexicografia sovietică contemporană.

O atenție deosebită se acordă modului de prezentare al termenilor în dicționarele de strictă specialitate și în cele de tip enciclopedic și politehnic, în care un rol deosebit îl joacă selecționarea vocabularului terminologic, alcătuirea rațională și strict științifică a registrului de vocabule (lista de cuvinte).

---

[8] Т. Г. Брянцева, *О словниках терминологических словарей*, в сб. Вопросы терминологии М., 1961, стр. 85.

[9] См. книгу *Памяти Сергея Ивановича Вавилова*, М., 1952, стр. 124.

[10] Т.Г. Брянцева, *Указ. соч.*, стр. 86.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

LEXICUL VITICULTURII ÎN GRAIUL LIPOVENILOR DIN COMUNA SLAVA CERCHEZĂ, JUD. TULCEA

OTILIA CROITORU

În vechea Rusie viticultura nu a constituit nicidecum o îndeletnicire de bază, cu arii întinse de răspîndire, aceasta datorită, îndeosebi, condițiilor specifice de climă și relief. Lipsa viticulturii s-a repercutat în lexic, unde nu există o terminologie specifică și variată, ca de pildă în limba română.

Strămoșii lipovenilor din Slava Cercheză, cei care părăsiseră cu trei secole în urmă ținuturile Rusiei natale, n-au fost viticultori și e greu de presupus că ar fi practicat această îndeletnicire înainte de stabilirea lor în comuna Slava Cercheză, cu aproape o sută de ani în urmă.

Spinările dealurilor cu pante dulci, scăldate în soare din zori și pînă-n asfințit, în imediata apropiere a renumitelor podgorii ale Babadagului, ofereau și aici condiții prielnice culturii viței de vie. Lipovenii, care prețuiau licoarea parfumată a acestor boabe, s-au dovedit receptivi la noua îndeletnicire, totuși, lipsa moștenirii unei experiențe în domeniul viticulturii, cît și izolarea la care erau supuși din motive dictate atît de credința lor religioasă, cît și de situația deosebită pe care o aveau în regimul burghezo-moșieresc din România, a stăvilit amploarea extinderii culturilor de viță de vie, calitatea lor și, îndeosebi, perfecționarea metodelor de prelucrare a vinului. Drept rezultat, vinul produs nu depășea nevoile proprii de consum. Abia după constituirea C.A.P.-ului în comună, viticultura a devenit o ramură cu adevărat productivă.

Terminologia viticulturii în graiul lipovenilor din Slava Cercheză cuprinde cuvinte din lexicul comun al limbii ruse, care conțin modificări, în majoritatea cazurilor, de ordin semantic. Din acest punct de vedere am procedat la gruparea lor în trei categorii: 1. Cuvinte identice ca formă și semantism cu cele din limba comună; 2. Cuvinte care în grai particularizează un sens general din limba comună (sensuri adiacente); 3. Cuvinte cu semantism diferit (neosemantisme).

În prima categorie intră cuvinte ca: *v'inaγrád*, *vў̌žymk'i* (tecile boabelor din care s-a stors mustul), *γlazók* (ochi), *k'ist'* (ciorchine), *lom* (stangher), *maškά* (muscă bețivă), *palýn'* (pelin), *čan* (putina în care curge mustul), *č'ubúk* (butaș de viță). Această categorie nu necesită comentarii.

Cuvintele cuprinse în categoria a doua se deosebesc de cele din lexicul comun printr-o valență semantică nouă, care în majoritatea cazurilor constă fie în particularizarea unui sens mai general, fie în achiziționarea unui alt sens apropiat, ceea ce permite utilizarea cuvîntului în sintagme noi.

Búbka „boabă de strugure". Rastorguev[1] consemnează variantele: *búbačka, búbenka* „o părticică mică de ceva, grăuncior" (Rasterguev, p. 57). Dal' notează doar cuvîntul *bob* „grăunte, semincioară" (Dal', I, p. 248), pentru care celelalte dicționare ale limbii ruse comune notează sensul de „bob" (Victoria faba), plantă cu semințe ovale, închise în păstăi; semințele acestei plante" (MAS, I, p. 117; Ožegov, p. 43). Cuvîntul își are originea în limba slavă comună *bob* , cu ramificații în toate limbile slave (Preobraženskij, I, p. 32; Vasmer, I, p. 180). Hrinčenko atestă *buba* „sămînță de mazăre, bobi; fruct de pădure" (Hrinčenko, I, p. 103).

Bur'ét', în expresia *v'inaγrád stal bur'ét* „via dă în copt", Dicționarele limbii ruse comune consemnează verbul *buret'* „a deveni maroniu" și adjectivul *búryj* „brun închis", cu reflexe roșietice" (MAS, I, p. 153; Dal', I, p. 353). Ožegov menționează sintagmele: *búryj cvet, búryj ugol', búryj medved'* (Ožegov, p. 52). Dintre dicționarele dialectale consultate doar dicționarul lui Ossoveckij atestă adjectivul *borovoj* în expresia *borovój* (sau *burovój) gryb* (Ossoveckij, p. 129). Dicționarele etimologice ale limbii ruse consideră cuvîntul originar din turcescul *bur* „galben roșietic" (Preobraženskij, I, p. 54; Vasmer, I, p. 249), nuanță care amintește mai mult de culoarea strugurilor pîrguiți. Semantismul verbului *bur'ét'* din expresia înregistrată în graiul lipovenilor din Slava Cercheză ar putea fi și o consecință a unui împrumut efectuat la nivelul graiului din limba turcă.

Baγa zadyxájeca „via se înăbușă". În acest caz, verbul *zadyxat's'a* din limba rusă comună înseamnă același lucru: „a sucomba din insuficiență de aer" (MAS, I, p. 710), deosebită este doar expresia nouă în care apare. Capacitatea verbului de a intra în sintagme noi ne-o confirmă și

---

[1] Abrevieri:
BAS = *Slovar' sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, vol. 1—17, Moscova-Leningrad, 1950—1965.
Dal' = V. I. Dal', *Tolkovyj slovar' živogo velikorusskogo jazyka*, ed. IV-a, vol. I—IV, Moscova, 1912—1914.
DLR = *Dicționarul limbii române. Serie nouă*, București, 1972.
DTF = Diran Kélékian, *Dictionnaire Turc-Français*, ed. Munin, 1911.
ESSJa = *Etimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov, Praslavjanskij leksičeskij fond*, vyp. 1—3, pod. red. O. N. Trubačeva, Moscova, 1974—1976.
Hrinčenko = B. H. Hrinčenko, *Slovar' ukrainskogo jazyka, vol. I—IV*, Kiev, 1907—1909.
MAS = *Slovar' russkogo jazyka*, vol. I—IV, Moscova, 1957—1960.
Ožegov = S. I. Ožegov, *Slovar' russkogo jazyka*, Moscova, 1953.
Ossoveckij = *Slovar' sovremennogo russkogo narodnogo govora*, pod. red. I. A. Ossoveckogo, Moscova, 1969.
Preobraženskij = A. G. Preobraženskij, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, vol. I—II, Moscova, 1959.
Rastorguev = P. A. Rastorguev, *Slovar' narodnyx govorov Zapadnoj Brjanščiny*, Minsk, 1973.
SRNG = *Slovar' russkix narodnyx govorov*, vyp. I—X, Glavnyj redaktor F. F. Filin, Leningrad, 1965—1974.
Vasmer = M. Vasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*, vol, I—IV, Moscova, 1964—1973.

expresiile: *voda zadyxáets'a, rečka zadyxaets'a,* înregistrate în graiurile rusești (SRNG, vyp. 10, p. 74).

Dúšyt' v'inaγrád „a zdrobi strugurii". În limba rusă comună verbul *dúšyt'* are sensurile: „a gîtui, a sugruma, înăbuși; a chinui, a împovăra" (MAS, I, 622; BAS, III, p. 1194; Ožegov, p. 157). În ucraineană, *dušyty* „a înăbuși, a presa, a strivi..." (Hrienčenko, I. p. 460). Ultimul sens, împrumutat de lipoveni de la ucrainieni a facilitat expresia de mai sus.

Zapál „mană" (Plasmopara viticola). Dicționarele graiurilor populare rusești (SRNG, vyp. 10, p. 299), ca și cele ale limbii ruse comune (BAS, IV, p. 740; MAS, I, p. 758; Dal', II, p. 1527) notează cuvîntul *zapal* cu sensul de „alterare, deteriorare a grăunței în spic din cauza secetei".

Zafáčeny v'inaγrád „struguri meiați". *Zafačeny zaxvatit'* „a fi atins de o boală" (BAS, IV, p. 740; MAS, I, p. 810). Expresia aparține graiului.

Z'il'óny v'inaγrád „aguridă". În limba rusă comună adjectivul *zel'enyj* are sensul general de „fruct necopt" (BAS, IV, p. 1189; MAS, I, p. 832).

Karaúl'šč'ik sau *baγad'éj* „paznic la vie". Primul termen face parte din lexicul comun al limbii ruse, însă cu sensul general de „paznic" (MAS, II, p. 40; Ožegov, p. 234; Dal', I, p. 224).

Must „must". Cuvîntul este atestat în lexicul limbii ruse comune cu sensul de „suc de struguri", dar și „suc de fructe", în general (Dal', II, p. 915; Preobraženskij, I, p. 572; Vasmer, III, p. 17). Restrîngerea și concretizarea sensului cuvîntului *must* a fost dictată de condițiile materiale locale și favorizată de contactul cu limba română, unde *must* înseamnă, îndeosebi în zonele viticole, „suc de struguri".

Dintre atributele care determină cuvîntul must: *sládkъ, γustój, γátkъ, sv'étlъ, r'éd'enkъ balamútnъ,* ne vom opri asupra ultimelor două.

R'éd'enkb must „must transparent". Adjectivului cu sufixul hipocoristic *-en'k-,* graiul îi conferă o valernță semantică nouă, necunoscută în limba rusă comună.

Balamútnaja v'inó, must „tulburel". Adjectivul *balamútnyj,* cunoscut în graiurile rusești cu sensul de „flecar, inconsecvent, distrat, neliniștit, alintat etc". (SRNG, vyp. 2, p. 72), este răspîndit și în celelalte limbi slave: ceh. *balamutny* „mincinos, înșelător", pol. *balamutny,* ucr. *balamutnij* „tulbure, murdar" (cf. ESSJa, vyp. 1, p. 147). Sintagma în discuție are la bază sensul cuvîntului din ucraineană (Hrinčenko, I, p. 24).

As'edájica v'inó „vinul lasă drojdie". În limba rusă comună verbul *osedat', osest'* prezintă o similitudine semantică „a se depune, a se așeza pe fundul sau pe pereții vasului" (BAS, IV, p. 1189; MAS, II, p. 884; Ožegov, p. 413), dar fără a da naștere expresiei înregistrate în grai. De altfel, forma reflexivă a verbului se și consideră „învechită" în limba rusă comună.

Pásynka „coardă de vie". În limba rusă comună cuvîntul *pásynok* are sensul general de „lăstar lateral al unei plante" (BAS, X, p. 1082; MAS, III, p. 39; Dal', III, p. 54), sens cunoscut și în ucraineană de acest termen (Hrinčenko, III, p. 99).

Pl'esn'áŭka „floare de vin". În limba rusă comună există doar lexemul *plésen'* „un strat catifelat și pufos care constă dintr-o aglomerare de ciuperci microscopice, pe suprafața unui corp organic în putrefacție" (MAS, III, p. 192; BAS, IX, p. 1381; Ožegov, p. 473). În ucraineană cu acest sens există cuvîntul *plisnjá*, dar și un altul identic ca formă cu cel din grai, *plisnjavka* „acrum", o boală a cavității bucale (Hrinčenko, III, p. 196).

Din categoria a treia fac parte acele cuvinte care în grai au fost înzestrate cu o valență semantică nouă, proprie graiului.

D'íčka „copil" (lăstar sălbatic, ieșit de la rădăcina sau subsioara unei mlădițe de viță). Dicționarele dialectale rusești aflate la dispoziția noastră nu atestă cuvîntul. Dicționarele limbii ruse comune menționează doar formele; *dičok, dičec* „pom fructifer nealtoit" (BAS, III, p. 818; MAS, I, p. 546; Dal' II, p. 1088). În ucraineană *dyčka* înseamnă „pom sălbatic fructifer" (Hrinčenko, I, p. 385), semantism împrumutat, pe semne, de lipoveni.

V'ertúška „chitonag". Un astfel de lexem există și în limba rusă comună, dar cu alte sensuri: „denumire dată diferitelor obiecte, instrumente, aparate care se învîrt; om ușuratic; instrument pentru măsurarea vitezei de scurgere a apei în rîuri și canale" (MAS, II, p. 78; Ožegov, p. 61). Ossoveckij consemnează un sens dialectal pentru *vertúška (v'artuška)* „scîndurică mică cu marginile rotunjite care servește drept zăvor pentru poartă și uși" (Ossoveckij, p. 78). Valoarea semantică nouă din graiul lipovenilor are la bază sensul fundamental din limba rusă comună, acela de instrument care se învîrte, se răsucește (chitonagul se înfige în pămînt răsucindu-se), dar nu e exclus ca ea să derive și de la un alt cuvînt, *vértel'* „frigare" (MAS, I, p. 90; Vasmer, I, p. 300; Preobraženskij, I, p. 76), pe baza asemănării obiectului.

Kl'úška „rădăcini de rouă". În limba rusă comună *kl'úška* are mai multe sensuri: „baston cu un capăt încovoiat, întrebuințat pentru sprijin în mers sau la jocul de hochei; dial. igliță" (BAS, V, p. 1062; MAS, II, p. 78; Ožegov, p. 244), de unde derivă un alt sens „înșelăciune, viclenie" (cf. Vasmer, II, p. 275; Preobraženskij, I, p. 219). „Rădăcinile de rouă ar putea constitui, într-adevăr, o „momeală" pentru un necunoscător, căci aceste, nefiind roditoare, trebuiesc tăiate cînd se sapă via.

Kúč'er'i „cîrcei". Limba rusă comună cunoaște (conform dicționarelor) doar adjectivul *kučer'ávyj* „cîrlionțat", considerat „element popular" sau „regionalism" (BAS, V, p. 1911; MAS, II, p. 208; Ožegov, p. 276); Vasmer atestă forma de plural *kúčeri* „bucle, cîrlionți", precum și adjectivul derivat, observînd că este răspîndit în regiunile din sud: Orjol, Kursk, Vologodsk (Vasmer, II, p. 438). În ucraineană, de asemenea, *kučery* „cîrlionți" (Hrinčenko, II, p. 335. Lipovenii au atribuit cuvîntului un sens nou, metaforic.

P'iratók sau *p'er'etók* „pritocire". Sensurile atestate de BAS pentru termenul considerat regional *peretok* „baltă cu scurgere; animal născut cu un an în urmă" (cf. BAS, IX, p. 945) ne dau temeiul să credem că termenul este creat de lipoveni pe baza verbului *peretekat'*, *peretеč*,

existent în limba rusă comună, „a turna dintr-un vas într-altul“ (BAS, IX, p. 942), cît și în grai.

Palynók „vin pelin“. În limba rusă comună *polynok* reprezintă denumirea dialectală a unor specii de pelin (BAS, X, p. 942; MAS, III, p. 376). Pentru „pelin“ (Artemisia campestris) lipovenii utilizează termenul din limba comună, *polyn' (palyn')*.

Púpux „ochi“ în expresia „via dă ochi“ *(báγa stála razv'iváca, púpux pušč'áet')*. Unele graiuri rusești meridionale mai păstrează sensul de „mugur, boboc“ pentru cuvinte ca: *púplux, piplux, pipux* (Rastorguev, p. 210); *púpur), púpra*, pl. *púpry* (Ossoveckij, p. 471), în vreme ce dicționarele limbii ruse comune omit acest sens. Vasmer atestă cuvîntul *pup* cu variantele: *pupók*, „pipotă“; *pupýr' púpryš* „colț, mugur“ și ilustrează larga sa răspîndire in limbile slave (Vasmer, III, p. 407).

Împrumuturi. Ca și în celelalte compartimente ale lexicului, împrumuturile în domeniul terminologiei viticole s-au făcut din limbile cu care lipovenii au fost sau se află în contact: română, ucraineană și turcă.

V'ermur'él este un împrumut din limba română, *vermorel*.

L'in' < rom. *lin* „(reg.) vas de lemn, de tablă sau de beton în formă de jgheab în care se adună și se storc strugurii“ (DLR, p. 495). În limba rusă există cuvîntul *lin'*, dar sensurile lui nu au nici o tangență cu cel înregistrat în graiul lipovenilor (în limba rusă comună, *lin'* „pește (Cyprinus tinka); odgon, saulă“ Vasmer, II, p. 498). Acest teasc numit de lipoveni *l'in'* este din scîndură, construit destul de rudimentar.

S'in'i kám'en' „piatră vînătă“. Această sintagmă s-ar putea să aibă etimologie dublă, ea constituind fie traducerea expresiei românești, fie un împrumut din ucraineană <sinij kamin') (Hrinčenko, II, p. 213).

Báγa „vie“ <turc. *bagh* (vie) DTF, p. 242).

Baγad'éj „vier“ <turc. *baghdjy* (vier) (DTF, p. 242).

Denumiri date unor soiuri de struguri. Cu toate că viticultura este o îndeletnicire pe care lipovenii au împrumutat-o de la români, în denumirea soiurilor de struguri cultivați în comuna Slava Cercheză accentul principal se pune, ca și în terminologia viticolă discutată pînă acum, îndeosebi pe posibilitățile interne ale lexicului autohton și nu pe împrumuturi. La baza denumirilor create de lipoveni pentru soiurile de struguri stau însușirile acestora: culoarea, forma și mărimea, gustul, parfumul, locul de unde provine. Astfel, după formă și mărime pot fi amintite soiurile: *kaldar'éj dólγi, kónd'il, kúdr'ik*.

Lexemul *kaldar'éj* nu este atestat sub această formă în bibliografia consultată. Ossoveckij notează cuvîntul *koldyr' (kaldyr')* „excrescență pe un copac“; *koltyr' (kaltyr')* „o bucată mare din ceva“ (Ossoveckji, p. 232, 234).

Kónd'il provine din cuvîntul *kándil'* cunoscut în limba rusă comună cu sensul de „soi de măr, precum și fructele sale suculente, cu o formă alungită“ (BAS, V, p. 751; MAS, II, p. 31).

Kúdr'ik este o derivație sufixată de la *kúdri* „păr cîrlionțat; cîrcei de viță“ (BAS, V, p. 1793; MAS, II, p. 193).

După parfum, există un soi de struguri care se numește *l'ipa*. Aroma acestor struguri amintește parfumul florilor de tei.

După locul de origine: *róman*, butașii acestui soi fiind aduși din Roman.

După însușirile și gustul pulpei: *s'ifón*. Boabele acestui soi sînt foarte suculente; la cea mai ușoară atingere pielița lor plesnește și țîșnește sucul.

După rezistența la factorii externi: *d'ička*. Aceștia sînt struguri „nova" din vie nealtoită.

Asemenea procedeu de denumire a soiurilor de struguri după calitățile lor este cunoscut și în alte limbi: în limba română, *coarnă, crîmpoșie, tămîioasă, țîța caprei;* în bulgară, *ribi mexur* (bășică de pește), *kozi cici* (țîța caprei); în gruzină, *rkačiteli* (lăstar roșu); în rusă, *almaznyj* (de diamant), *višnjovyj* (vișinii), *plečistik* (voinicel)[2].

Din cele expuse pînă acum, putem constata că acest compartiment al lexicului lipovenesc se remarcă printr-un pronunțat conservatorism, problema denumirii elementului nou fiind rezolvată, îndeosebi, pe seama resurselor interne ale graiului. Dacă lexicul lipovenesc cunoaște, în general, un număr foarte mare de împrumuturi, numărul redus al acestora în terminologia viticolă ni-l explicăm prin faptul că acest domeniu de activitate i-a adus mai puțin în contact pe lipoveni cu românii sau alte naționalități conlocuitoare. Așa se explică și caracterul rudimentar al viticulturii la lipovenii din comuna Slava Cercheză.

ЛЕКСИКА ВИНОГРАДАРСТВА В ГОВОРЕ ЛИПОВАН СЕЛА СЛАВА ЧЕРКЕЗЭ, УЕЗДА ТУЛЧА

(Резюме)

В данной статье автор рассматривает лексические особенности терминологии виноградарства липованского села Слава Черкезэ, уезда Тулча. Особое внимание уделяется словам, обладающим в говоре частным значением, в отличие от современного русского языка, в котором они имеют общий характер, а также словам, выделяющимся своим новым семантическим значением.

В заключение отмечается, что консерватизм говора в терминологии виноградарства проявляется сильнее, чем в других областях лексики липованского говора.

[2] R. Ja. Ivanova, *Kak nazyvajutsja sorta vinograda*, în „*Russkaja reč*", Nr. 6, 1971, p. 62—66.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

A TRANSFORMATIONAL APPROACH TO THE TEACHING OF ENGLISH AS A FOREIGN/SECOND LANGUAGE[1]

AUREL TROFIN

In recent years, Chomsky and his disciples have challenged the position that language can be studied fruitfully only as behavior and have tried the construction of formal accounts of the linguistic knowledge that a native speaker possesses. Chomsky's numerous criticisms of formerly well-accepted beliefs about the nature of language learning have led to a diversity of views regarding the potential application of transformational theory to the teaching of English as a second language. Chomsky has disclaimed any direct significance of transformational theory for the teaching of languages[2] but it is perfectly understandable, given the pre-eminence of transformational-generative theory in contemporary linguistics, that teachers and English as a foreign/second language specialists will, and should look to the theory for insights that may nourish their own pedagogical discipline[3].

A generative-transformational grammar has the advantage of showing not only the direct and superficial, physically manifest similarities and differences between languages, but also the more profound differences and similarities between languages that appear when the rules of sentence formation are required to be explicitly formulated[4].

In order to get better results in the teaching of English as a foreign/second language, the teachers of English should bear in mind that „the learner is to acquire precisely those abilities which allow a native speaker to interpret any one of an infinite number of novel utterances, distinguish novel utterances which are grammatical in the foreign language from ones which are not“[5]. When selecting learning activities, we must always remember that our goal is for the students to be able to interact freely with others: to understand what others wish to communicate in the broadest sense, and to be able to convey to others what they themselves wish to share (whether as a reaction to a communication or as an original contribution to the exchange). To do this effectively, however,

---

[1] A shorter variant of this article was presented as a paper to the Philological Society in Cluj-Napoca.

[2] Charles T. Scott, *Transformational Theory and English as a Second Language/Dialect*, in James E. Alatis (ed.), *Monograph Series on Languages and Linguistics*, Georgetown University, No. 22, 1969, p. 76.

[3] *Ibidem;* Leonard Newmark, *Grammatical Theory and the Teaching of English as a Foreign Language*, in Mark Lester, *Readings in Applied Transformational Grammar*, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1972, p. 218.

[4] Leonard Newmark, *op. cit.*, p. 214.

[5] William C. Ritchie, *Some Implications of Generative Grammar for the Construction of Courses in English as a Foreign Language*, in *Language Learning*, vol. XVII, Nos. 1—2, p. 46.

the students must understand how the English language works and be able to make the interrelated changes for which the system of the language provides mechanisms[6].

In addition to possessing a knowledge of the foreign language the learner must be able to put that knowledge to use in communication with native speakers of the foreign language. The teacher should give the students a better understanding of the nature and function of language itself, with more opportunity for the learners to use their language skills in meaningful (to them) situations[7]. The learner is interested in acquiring knowledge which will allow him to understand future possible events as well as past actual events. For this reason, an account of what information he is to store must be predictive. As Tatiana Slama-Cazacu states „Învățarea nu înseamnă înmagazinarea întregului stoc dintr-o dată. În învățarea limbii materne, copilul selectează cuvintele, iar pentru a realiza construcțiile „gramaticale" el nu învață toate frazele, ci reguli de construire, pe baza cărora va ajunge la construirea unor secvențe pe care nu le-a perceput niciodată"[8].

As some aspects of learning capacity changes with age, a course in English as a foreign language which is to be used in school should completely differ from what is going to be taught at the university.

In the teaching of English in Romania we have to distinguish three typical situations: (1) the teaching in school, where the learners have about the same learning background; (2) the teaching in the university where the students may choose English as a foreign language (limba engleză facultativ); in this case the level of knowledge and ability to speak English differ from student to student and (3) the teaching of English to students majoring in English, who are trained to become teachers of English as a foreign language.

The goals of all language learning include the ability to produce original sentences that conform to the rules of the language, to express one's own meanings in those sentences, and by same rules to understand other people's utterances in the language.

In order to reach these goals, for instance (1) we recommend exercises in grammar, pronunciation, and vocabulary associated with little explanation, practically no translation exercises. Although a language course may be broken up into lessons and lessons into vocabulary, grammar drill, pronunciation, etc. none of the separate kinds of elements and no single rule is useful in and of itself outside its role in the system[9]. Since the learner's task is to acquire the competence of a native speaker, a direct visual representation of such competence can be expected to

---

[6] Wilga M. Rivers, *A Practical Guide to the Teaching of French*, Oxford University Press, New York, 1975, p. 3.

[7] Monika Kehoe, *Applied Linguistics. A Survey for Language Teachers*, Collier-Macmillan, New York, 1971, p. 138.

[8] Tatiana Slama-Cazacu, *Introducere în psiholingvistică*, Ed. științifică, București, 1968, p. 351.

[9] Jane W. Torrey, *Second-Language Learning*, in Carroll E. Reed (ed.), *The Learning of Language*, Appleton-Century-Crofts, New York, 1971, p. 227.

be of considerable aid in the learning process. For this reason, the use of English orthography in the early stages of learning English seems to be desirable. The introducing of spelling exercises in the early stages of learning English is also motivated by the fact that English spellings are not predictable from phonetic representations of English utterances. English spelling is not based on phonetic information, but on syntactic, semantic, and high-level phonological information (stored by the native speaker)[10]. No set of rules of phoneme-grapheme correspondences can tell even a native speaker how to pronounce all graphic configurations or how to spell all spoken forms. As an example of the former impossibility, consider *read* or *lead*. To read the first of these, we need to know whether it consists of verb + present, or verb + past. To read the second, we need to know whether it is a verb or a noun. As an example of the other kind of impossibility, consider a homophone like */red/*. One cannot write this correctly unless he knows it to be adjective or, alternatively, verb + past.

The literature classes should be used to learn the language through literature and not to memorize data about writers; of course, this must lead to another way of testing the candidates at the entrance examination in universities. We suggest tests and interviews that should test the candidates' mastering of the foreign language and not translations and memorization of words and data about writers.

For the (2) situation the course must meet special conditions because of the heterogeneity of the students' learning background-proficiency in English. The students should do a lot of work by themselves outside of class in the interest of student self-pacing. Instead of two hours per week, there should better be four hours a week in the first year and two hours a week in the second. In the first year the teacher should try to somehow bring all the students at the same level (I mean the teacher should help the students with a poor command of English, and they should do their own effort to pace with the advanced students). It is important to note that although the language acquisition capacity per se must be viewed as an innate capability shared by all members of the species, the rate at which language is acquired, especially a second language, and the effectiveness with which language is used as a communicative process are performance factors that are affected by individual differences within the species (variations in general intelligence, in experiences, in physical health, in motivation, etc.). This first year should be devoted to the mastering of everyday speech, specific English structures and the enriching of vocabulary. In the second year they will have a written program using mostly texts specific to the field they major in. Thus we solve the „quarrel" between the foreign language departments and the departments in which the students major concerning the contribution of the teacher of foreign language to the general training of the future specialist.

---

[10] William C. Ritchie, *op. cit.*, p. 59.

The teacher must give the student a realistic understanding of what may be accomplished in a reasonable period of time and reach agreement with him about the specific goals of the course[11].

For the (3) situation we recommend that a larger portion of time and effort should be devoted to a highly theoretical level training so that the future teacher should know not only English, but also about English — both language and literature. Probably fewer classes with small groups will be more efficient than many classes with large groups (I guess it works not only for English, but for all other subject matters).

Now the question is whether or not the linguistic competence that Chomsky assumes for the native speaker of a language can be duplicated by that same speaker in his/her learning of a second language. Dulay and Burt[12] show that the second language is done in accordance with the particular form of L2:

1. The language learner possesses a specific type of innate mental organization which causes him to use a limited class of processing strategies to produce utterances in a language.

2. Language learning proceeds by the learner's exercise of those processing strategies in the form of linguistic rules which he gradually adjusts as he organizes more and more of the particular language he hears.

3. The process is guided in L1 acquisition by the particular form of the L1 system, and in L2 acquisition by the particular form of the L2 system.

The development of linguistic competence in Chomsky's sense whether it is the competence underlying a first or a second language would appear to be an absolute requirement, given the further assumption that the linguistic performance of a speaker, his verbal behavior, is an overt manifestation of this competence — that in fact it proceeds from this competence. Thus, a theory of performance must be based, at least in part, on a theory of competence.

This does not automatically involve an increased intellectualization of the teaching program in high school or other elementary levels. Of course, the teacher should know much more theory than the pupil. However, the teacher should, whether he likes it or not, refer to the transformtional theory when explaining such ambiguous sentences:

1. The lamb is too hot to eat.
2. Flying planes can be dangerous.
3. They are boring students.
4. The shooting of the hunters was terrible.

Each of the above sentences has at least two readings: (1) means both (a) that the animal that we call „lamb" is ill, has temperature (is hot) and for this reason it does not eat, and (b) the meat that we call „lamb"

---

[11] Jane W. Torrey, *op. cit.*, p. 239.

[12] Heidi C. Dulay and Marina K. Burt, *You Can't Learn Without Goofing. An Analysis of Children's Second Language „Errors"*, in Jack C. Richards (ed.), *Error Analysis. Perspectives on Second Language Acquisition*, Longman, London, 1974.

is too hot for us to eat it. (2) means either (a) the planes which are flying can be dangerous, or (b) the fact that someone is flying planes can be dangerous. The ambiguity in sentence (3) can be resolved by a process of „bracketing“ which reveals that its constituent elements can be broken up into two different „phrase markers“ as follows[13]:

{(They) [(are boring) (students)]}{ (They) {(are) [(boring) (students)]}}

In the first interpretation of sentence (3) the square brackets [ ] separate the verb phrase functioning as predicate from the noun phrase *(They)* functioning as the subject of the sentence. In the second interpretation of the above sentence the square brackets separate the noun phrase *(boring students)* functioning as complement (predicative) of the verb *(are)*. This complex noun phrase comes from a relative attributive clause structure, namely, *the students who are boring.*

This phrase marker shows that the ambiguity of the sentence lies in the fact that the word *boring* functions in one case as an inflected verb-from (i.e., is a present participle having verb characteristics), and in the other case, as an adjective modifying the word students (i.e., a present participle having adjective characteristics). Sentence (4) is ambiguous in at least two ways: one reads it as either the hunters need more practice in order to shoot better, or that the hunters are shot by someone. It is clear that only one phrase marker description is possible for this sentence although it has two interpretations; so its ambiguity should be explained by some other process. The reason we understand the ambiguity of sentence (4) may thus be attributed to the fact that we are able to recognize the relation between it and two other sentences each of which has its own distinct phrase marker. This is the essence of transformations: they are laws that control the relations between sentences that have „grammatical affinity“[14].

It is clear that some sentences have more than one meaning and it is very easy to explain it to the learners. Why should we avoid then telling them that this is a proof that language has two structures, the „deep structure“ that assigns meaning to the sentence (determines its semantic interpretation)[15] and the „surface structure“ that represents the actual utterance of the sentence (determines its phonetic interpretation)[16].

In our opinion even the teaching of some „formulas“ of the type S→NP — VP (which means a sentence is rewritten as NP + VP) makes grammatical notions simpler and clearer. We should make our pupils understand the distinction between notions like „structures“ (Noun Phrase, Verb Phrase, Prepositional Phrase, etc.,) and „functions“ (subject, pre-

---

[13] E. H. Lenneberg, *Biological foundations of language*, John Wiley and Sons, New York, 1967, p. 286.

[14] Leon Jakobovits, *Implications of Recent Psycholinguistic Developments for the Teaching of a Second Language*, in Mark Lester, *op .cit.*, p. 266.

[15] Noam Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax*, The MIT Press, Cambridge, Mass., 1965, p. 16.

[16] *Ibidem.*

dicate, noun modifier, etc.,) that these structures may have. As soon as they got the difference in meaning between the two notions I think it is simpler to speak of „structures" and show the „functions" they may have than learning all sorts of divisions of predicates and attributes and so on.

From a theoretical point of view, development of grammatical competence should be facilitated by getting the learner to perform a set of transformations on families of sentences (e.g. „I cannot walk because I broke my leg"; „If I didn't break my leg I could walk"; „Given the fact that I broke my leg, I cannot walk"; „How do you think I could possibly walk if I broke my leg"; „It is impossible for me to walk given the fact that my leg is broken", etc.). The distinction between transformation exercises and pattern drill is that the first deals with the competence involved in deep structure while the second focuses on surface structure. On the other hand. transformation exercises are easy to construct and easy to operate in class[17].

Some Romanian linguists have already successfully tried to explain some grammatical structures in the way we propose. I would especially mention the way Alice Bădescu[18] discusses the Infinitival structures, although she makes no reference to the transformational theory; namely, she has not used terms specific to this theory. And I think her merit lies in the simple and clear way of explaining the grammatical structure without giving any rules or formulas.

An excellent book to be used in English classes is „English Grammar Exercises"[19]. Avoiding complicated explanations, the book offers lots of exercises on a transformational basis. Supposing that the teacher has an adequate theoretical training, the usage of a book like that can efficiently contribute to the reaching of proficiency in English.

The purpose of learning a language is to create sentences not to repeat them. Language acquisition is dependent on an innate endowment which constitutes the knowledge of language universals[20]. Language learning is the acquisition of a set of rules that may generate any of an indefinite variety of specific linguistic performances. A language cannot be identified with any particular set of these performances. It is well known that the fluent speech of most native speakers does not consist totally of well-formed sentences. The logical implication of this would be that no language teacher should ever force his/her pupils to use only well-formed sentences in practice conversation whether it be in the classroom, laboratory or outside. Children seem to acquire the competence of

---

[17] Leonard Newmark, *op. cit.*, p. 216.

[18] Alice Bădescu, *Gramatica limbii engleze*, Ed. științifică, București, 1963.

[19] D. Chițoran, I. Panovf, I. Poenaru, *English Grammar Exercises*, Ed. științifică, București, 1972.

[20] Leon Jakobovits, *op. cit.*, p. 269; Samuel Jay Keyser, Paul M. Postal, *Beginning English Grammar*, Harper and Row, Publishers, New York, 1976, p. 399.

well-formed sentences despite the semi-grammaticality of the adult speech to which they are continually exposed. The reason that in most instances we are able to give a semantic interpretation of semi-grammatical sentences lies in the fact that we have the capacity of relating these semi-grammatical sentences to their well-formed equivalents. There must therefore exist lawful transformations between semi-sentences and well-formed ones. This is also the reason why we are able to understand the speech of children: the grammar of their utterances is generic of the later grammar of well-formed sentences. If this were not the case, we would not be able to understand and expand their utterances[21].

The transformationalists have demonstrated that the structural pat-mal use of language is innovative, in the sense that much of what we say in the course of normal language use is entirely new, not a repetition of anything that we have heard before and not even similar in pattern[22]. Creative construction in the language classroom means that during a significant part of the language class natural communication situations are provided which allow learners to use their creative construction abilities to the fullest. If we wish to provide natural communication situations in the classroom we must focus on the message, not on the form of the message[23].

A transformational grammar provides knowledge about how language functions and can raise intuitive knowledge of a language to a conscious level. It can make people more aware of the stylistic options that are available in their language. When they learn about a transformation, they master a principle that can account for an infinite number of correct sentences rather than a minor rule of usage that will enable them to avoid a few incorrect ones. Some people may be able to understand complex structures without being able to use them. Transformational grammar can teach such individuals to use more complicated sentence patterns themselves[24].

The transformationalists have demonstrated that the structural patterns are no more than surface representations of underlying structures and that, in numerous cases, they do not adequately reflect the significant structural contrasts in the grammar of the target language[25]. That is why the transformational theory in general and its notions of competence and performance in particular, should exert a significant influence on the teaching and learning of English as a foreign/second language.

---

[21] Leon Jakobovits, *op. cit.*, p. 274; Leonard Newmark, *op. cit.*, p. 217.

[22] Noam Chomsky, *Language and Mind*, Harcourt Brace Jovanovich. Inc. New York, 1972, p. 11.

[23] Heidi C. Dulay and Marina K. Burt, *Creative Construction in Second Language Learning and Teaching*, in Marina K. Burt and Heidi C. Dulay, *New Directions in Second Language Learning, Teaching and Bilingual Education*, TESOL, Washington, D.C., 1975, p. 31.

[24] Diane D. Bornstein. *An Introduction to Transformational Grammar*, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, Mass., 1977, p. 209.

[25] Charles T. Scott, *op. cit.*, p. 79.

O ABORDARE TRANSFORMAȚIONALĂ A PREDĂRII LIMBII ENGLEZE CA LIMBĂ STRĂINĂ

(Rezumat)

Autorul susține necesitatea modernizării predării limbii engleze ca limbă străină, bazîndu-și argumentele pe cercetări recente în domeniul lingvisticii, psihologiei, psiholingvisticii și lingvisticii aplicate. Însușirea unei limbi (language acquisition) include abilitatea de a produce propoziții originale formate după regulile limbii respective, exprimarea intențiilor proprii în aceste propoziții și pe baza acelorași reguli înțelegerea fluxului vorbirii produs de alți vorbitori în limba respectivă. Scopul învățării unei limbi este de a crea propoziții proprii și nu de a repeta modele artificial construite. Modelele structurale nu reflectă în mod adecvat deosebirile semnificative din gramatica limbii țintă. De aceea autorul sugerează aplicarea teoriei transformaționale, și în special a noțiunilor de competență și performanță, în procesul de predare și însușire a limbii engleze oferind și unele exemple semnificative.

STUDIA UNIV. BABEŞ-BOLYAI, PHILOLOGIA 2, 1978

RECENZII

Mihai Novicov, **Mihail Şolohov. Omul şi opera,** Ed. Albatros, Bucureşti, 1977.

Şolohov se numără printre scriitorii străini care se bucură de atenţie în cercetarea literară românească din ultimii ani, dovadă şi această ultimă lucrare a profesorului de la Universitatea din Bucureşti, apărută în colecţia de monografii a Editurii Albatros. Ea survine, spre a ne opri numai la lucrările de anvergură, după monografia Galinei Maievschi (*Mihail Şolohov,* Ed. Univers, Bucureşti, 1970), tributară anumitor tradiţii încetăţenite în exegetica şolohoviană, şi după densa în informaţii, deşi de o altă factură, cercetare a lui Gheorghe Barbă *(Mihail Şolohov în universul literar românesc,* Centrul de multiplicare al Universităţii din Bucureşti, 1975). Dacă se are în vedere şi faptul că în patrie — cum se întîmplă, de regulă, cu valorile unanim recunoscute — scriitorul are la activ numeroase lucrări închinate lui, rezultă că o nouă abordare a sa implică nu numai o doză de temeritate, ci şi anumite rigori de care ultimul — în ordinea cronologică — cercetător trebuie să ţină seama. Şi autorul monografiei de faţă a fost conştient de riscul asumat, dovadă frecventele referiri la predecesorii săi şi permanenta năzuinţă de formulare a punctului propriu, fie că acesta înseamnă uneori, inevitabil, raliere — cu anumite rezerve — la nişte poziţi deja exprimate, fie, mai adesea, disociere de acestea şi avansarea unor ipoteze noi. Este ceea ce conferă, de fapt, valoare şi interes monografiei lui M. Novicov. Ea cuprinde şase capitole: *Viaţa, Povestiri de pe Don. Donul liniştit, Pămînt desţelenit, Lucrări închinate celui de al doilea război mondial, Omul.*

În mod firesc, locul central îl ocupă paginile dedicate *Donului liniştit* — capodopera şolohoviană, definită încă de la apariţie ca „roman-epopee" şi comparată în acest plan cu *Război şi pace* de L. Tolstoi, după cum precizează de la început cercetătorul (p. 64), în care trăieşte „o lume plină, dinamică, totală, tot atît de totală ca şi viaţa însăşi" (p. 151) şi contactul cu care, în sfîrşit, „ne produce senzaţia că autorul *Donului liniştit* este un scriitor de geniu" (p. 153). Aceste pagini (cca 150) se ordonează în funcţie de unele aspecte importante pe care le ridică abordarea respectivei creaţii, de punctele nevralgice existente în interpretarea ei — criteriile de încadrare în categoria romanelor-epopee, controversele iscate de locul, rolul şi esenţa tragică a personajului de excepţie reprezentat de Grigori Melehov, geneza tragismului care animă întreg romanul, virtuţile artei prin excelenţă realiste a lui Şolohov etc. Mai mult decît în alte capitole, iese în evidenţă aici efortul de îndepărtare de anumite criterii dominate de sociologism absolutizator şi automulţumit în favoarea altora pornind de la realitatea estetică a textului, de la particularităţile intrinseci ale personajului literar dat, ceea ce creează, în ultimă instanţă, premisele unei mai adecvate receptări a destinului său sinuos, în consens, dealtfel, cu intenţiile intime ale scriitorului precizînd că „Melehov are un destin cu totul individual" în care el, în pofida unor opinii critice îndelung vehiculate, nu a intenţionat să sintetizeze avatarurile unei întregi categorii sociale — ţărănimea mijlocaşă (cf. p. 111—112).

Sintetizînd datele esenţiale ale polemicii generate de interpretarea destinului tragic al lui Grigori Melehov (eroul expiază o vină pe care unii o consideră o greşeală, alţii — o rătăcire), Novicov încearcă concretizarea unei poziţii proprii, pornind, după cum am menţionat, de la datele oferite de personaj care, în spaţiul limitat de patriarhalitate al căzăcimii, se relevă estetic ca o emanaţie a frumosului. El respinge opinia larg răspîndită conform căreia Melehov poate fi încadrat în seria tipologică a aşa-numiţilor „căutători de adevăr", opinie împărtăşită şi de G. Maievschi (cf. *op. cit.* p. 163), considerîndu-l mai aproape de lermontovianul Peciorin, de „oamenii de prisos" ai literaturii ruse, şi chiar de seria amplă a personajelor prin care se realizează desacralizarea romantismului decît de „apostoli" (p. 111). Melehov expiază o vină, ci este însă vinovat nu faţă de al-

ții, ci față de el însuși, vina lui constînd în „refuzul de a accepta răspunderea unei opțiuni angajante, deci *definitive*", ceea ce, în condițiile unui ritm istoric accelerat, îl conduce ***inevitabil*** la catastrofă (cf. p. 111—112). Romanul devine astfel istoria unei ratări, eroul rămînînd, în plan estetic, un personaj pozitiv ratat, posesorul unui caracter de o exemplară noblețe, în ciuda răului pe care l-a acumulat în jurul său. „Grigori Melehov ajunge — după două mii de pagini — în situația de a nu mai putea continua drumul în zig-zag, care pînă atunci îi permitea să păstreze «însemnele» excepționalității — constată concluziv M. Novicov. În sfîrșit, va trebui să aleagă. În funcție de această ultimă opțiune, drumul său de viață se va colora sarcastic sau apoteotic. Dar, ca un mare artist, Șolohov a intuit că acest final nu aparține romanului. Ca roman al unei ratări, *Donul liniștit* se termină în momentul în care ratarea se consumă definitiv. Tragedia vinei fatale față de sine însuși ia sfîrșit" (p. 113—114).

Demne de a fi reținute ni se par considerațiile asupra atmosferei tragice care învăluie romanul în totalitatea lui: „În *Donul liniștit* nu e vorba doar de reliefarea unor aspecte tragice din viața oamenilor, în anumite situații, ci de însuși tragismul imanent al existenței umane, pe care evenimentele revoluției l-au potențat ca niciodată pînă atunci în istorie" (p. 168) sau, în alt loc: „Tragismul devine aerul pe care-l respiră toți protagoniștii" (p. 189) și, în context, efortul de depistare a unor afinități de profunzime cu tragicul elin. „Pentru noi, existența unor numeroase consonanțe... între tragismul șolohovian și tragismul grecilor antici constituie una din căile principale de apreciere estetică a operei marelui scriitor" declară M. Novicov (p. 170), avînd în vedere o anumită senzație de fatalitate care-i însoțește pe eroi, forța de întrupare a destinului implacabil (amintind de tragediile grecești) sau modul în care evenimentele relatate conduc la ideea vinei tragice și a ispășirii ei.

Cu interes se parcurg opiniile autorului referitoare la alte aspecte ale romanului, de pildă la cuplul erotic Grigori-Axinia, *Donul liniștit* fiind, după îndreptățita constatare a sa, „și romanul unei mari iubiri" (p. 115), fișele caracterologice pe care le întocmește altor personaje, tentativele de descifrare a elementelor componente care creează acea copleșitoare impresie de adevăr al vieții, remarcată de toți comentatorii. Cu nu mai puțin interes și cu regretul de a nu fi căpătat o mai mare extensiune se lecturează și cele 20 de pagini dedicate *Pămîntului desțelenit*, simptomatic, după cum sugerează comentatorul, din punctul de vedere al virtuților care pot înnobila un roman „ilustrativist prin excelență" (p. 209) atunci cînd el e scris de un artist de talia lui Șolohov. Toate acestea justifică concluziile din finalul cărții: „Pentru toți acei care iubesc cu adevărat literatura, Șolohov rămîne un clasic, un clasic al literaturii în general și un clasic al literaturii secolului XX în special..." (p. 254), în opera căruia pulsează, la fel de viu ca și în viață, întreaga complexitate de probleme cu care se vede confruntat omul secolului nostru.

În ciuda anumitor stridențe de ordin stilistic, a unor „rusisme" care mai pot fi întîlnite ici și colo (cităm cîteva exemple: *pijon* pentru „fîlfizon, fante" (p. 59), *nacealnik* pentru „șef, superior" (p. 67), „să punem sub îndoială" în loc de „la îndoială" (p. 140) etc., a unor expresii de tipul „tulburare învîrtejită" (p. 112), monografia lui M. Novicov se impune atenției prin seriozitatea și pasiunea cercetării, avide de a descoperi noi unghiuri de vedere pentru înțelegerea creației șolohoviene, înscriindu-se cu succes în procesul salutar de modernizare a mijloacelor de investigație și metodologiei critice utilizate, care îi caracterizează lucrările din ultimii ani, și constituind totodată o valoroasă contribuție a „rusisticii" românești la receptarea profundelor adevăruri umane cuprinse în opera unuia din remarcabilii scriitori ai secolului XX.

MIRCEA CROITORU

Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Ed. „Facla", Timișoara, 1976, 202 p.

Lucrarea de față are următoarea structură: *Introducere* (M. Bucă, p. 9—11); *Problema sensului lexical în lingvistica contemporană* (M. Bucă, p. 12—30); *Polisemia* (I. Evseev, p. 31—98); *Omonimia* (I. Evseev, p. 99—117); *Sinonimia* (M. Bu-

că, p. 119—143); *Antonimia* (M. Bucă, p. 144—195).

Sporirea interesului față de categoriile semasiologice este dictată de nevoia ridicării la un nivel superior al acestor cercetări ca urmare a acumulării, în majoritatea limbilor, a unui imens material faptic, precum și datorită necesității de a da un răspuns categoric formalismului din lingvistică. *Probleme de semasiologie* se înscrie în sfera preocupărilor majore ale lingvisticii teoretice, luînd în discuție și analizînd probleme complexe ca cele ale sensului, polisemiei, omonimiei, sinonimiei etc. Prezentînd diferitele opinii cu privire la sens, autorii ajung la concluzia că sensul lexical reprezintă o reflectare a obiectelor și fenomenelor din realitatea obiectivă în cuvînt cu ajutorul noțiunii.

Legat de problemele sensului lexical, merită să fie subliniat capitolul privitor la *polisemie*, în care este dezvăluit mecanismul semnului lingvistic. Întreaga structură semantică este analizată pe un plan ierarhic, realizîndu-se astfel diferite opoziții ca *sensul principal — sens secundar, sens de bază — sens derivat, sens propriu — sens figurat, sens denotativ ocazional, sens neutru — sens marcat stilistic etc.* Mulți dintre termenii coponenți ai opozițiilor amintite par a fi sinonimi, în realitate ei primesc accepțiuni diferite. Clasificarea opozițională menționată contribuie la reliefarea afinitățilar asociațiilor semantice. Deși se operează cu un număr restrîns de exemple, capitolul de față stabilește unele jaloane în cercetarea în continuare a polisemiei și legat de aceasta a omonimiei, a delimitării acestora, precum și la întocmirea dicționarelor de omonime.

În capitolul de *sinonimie* sînt prezentate într-o formă nouă și actuală vechile preocupări ale autorului. După ce sînt prezentate diferitele teorii privitoare la noțiunea de sinonim, la volumul și sfera acestora, autorul ajunge la conculzia că sinonimele sînt „cuvinte care desemnează aceeași clasă de obiecte și exprimă aceeași noțiune, deosebindu-se, în majoritatea cazurilor, fie prin nuanțe stilistice, fie prin nuanțe semantice, fie prin toate aceste tipuri de nuanțe" (p. 136). Această definiție este destul de comodă, însă prea simplă, dacă ținem seama de o serie de alte criterii. Am menționa faptul că, la urma urmei, în raport de sinonimie intră cuvîntul cu unul dintre sensurile sale. Cu toate acestea definiția de față are un mare avantaj față de alte definiții anterioare prin faptul că elimină din această sferă cuvintele care exprimă doar o anumită apropiere lexicală fără a fi în realitate sinonime.

Merită toată aprecierea capitolul privitor la *antonimie*. Este cunoscut faptul că în lingvistica românească, cît și în general, antonimia, pe plan teoretic și practic, a rămas în urmă. Abia în ultimii ani i s-a acordat atenția meritată. Avînd la îndemînă unele studii recente, precum și o bună practică în întocmirea dicționarului de antonime, autorul a reușit să scoată în evidență toate legăturile de similitudine existente între cuvintele ce intră în raport de antonimie, precum și deosebirile acestora parcurgînd diferitele trepte de gradație. Avînd la îndemînă un bogat material faptic, a putut stabili numeroase criterii de delimitare a antonimelor, criterii care au dus la stabilirea de tipuri de antonime.

Întreaga lucrare este bine închegată și reflectă realizările lingvisticii românești, autorii avînd o bogată și multilaterală informație. Datorită acestui fapt și a altora, desigur, autorii au izbutit să prezinte obiectiv și cu multă competență o diversitate de relații ale cuvintelor, precum și organizarea internă a lexicului limbii române. Importanța lucrării crește și prin faptul că Centrul lingvistic din Timișoara este relativ tînăr, iar cu ani în urmă se afirma că la Timișoara nu se poate face lingvistică. Realitatea infirmă aceste afirmații. Din punct de vedere grafic cartea este realizată ireproșabil.

ONUFRIE VINȚELER

Întreprinderea Poligrafică Cluj-Napoca 315/1978

În cel de al XXIII-lea an (1978) *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* apare semestrial în specialităţile:

matematică
fizică
chimie
geologie—geografie
biologie
filozofie
ştiinţe economice
ştiinţe juridice
istorie
filologie

На XXIII году издания (1978) *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* выходит два раза в год со следующими специальностями:

математика
физика
химия
геология—география
биология
философия
экономические науки
юридические науки
история
филология

Dans sa XXIII-e année (1978) *Studia Universitatis Babeş—Bolyai* paraît semestriellement dans les spécialités:

mathématiques
physique
chimie
géologie—géographie
biologie
philosophie
sciences économiques
sciences juridiques
histoire
philologie